

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

RAZPRAVE: SCHMID W., PTUJSKE
KRŠČANSKE STAROSVETNOSTI.

IZVESTJA: DOLENC M., O POREKLU
SVOBODNJAKOV (FREISASSEN). —
MRAVLJAK J., K ZGODOVINI UPRA-
VE ŠENTPAVELSKE POSESTI NA
FALI; PLAVŽ PRI SV. PRIMOŽU NA
POHORJU. — VONČINA C., IZ ZGO-
DOVINE MEŽIŠKEGA RUDARSTVA V
SREDI XIX. STOLETJA. — KOŠTIAL
I., JEZIK V BEZJAKOVIH »MOLIT-
NIH BUKVICAH«.

PREGLED.

SLOVSTVO. — DRUŠTVENI GLASNIK.

1936

Vsebina. — Table des matières.

I. Razprava. — Dissertation.	Stran. — Page.
Schmid W., Ptujске krščanske starosvetnosti. — Frühchristliche Denkmäler in Poetovio	97
II. Izvestja. — Rapports.	
Dolenc M., O poreklu svobodnjakov (Freisassen). — Über den Ursprung der Freisassen	116
Mravljak J., K zgodovini uprave Šentpavelske posesti na Fali. — Contributions historiques concernant l'administration du domaine St. Paul à Fala	126
Mravljak J., Plavž pri Sv. Primožu na Pohorju. — Le haut-fourneau à Sv. Primož na Pohorju	129
Vončina C., Iz zgodovine mežiškega rudarstva v sredi XIX. stoletja. — Zur Geschichte des Bleiberghaues in Mežiška dolina	132
Koštiál I., Jezik v Bezjakovih »Molitnih bukvicah«. — La langue dans les »Molitne bukvice« de Bezjak	137
III. Pregled. — Chronique.	
Baš Fr., 50-letnica Srpske Kr. akademije nauka. — Le cinquantenaire de l'Académie Royale Serbe des Sciences	140
Berkopec O., Zgodovinar Josef Pekař. — L'historien Joseph Pekař	141
Baš Fr., Dr. Fran Lorger	144
Baš Fr., Dr. Ljudevit Pivko	145
IV. Slostvo. — Littérature.	
Klemenc J.-Saria B., Archäologische Karte von Jugoslavien: Blatt Ptuj. Mihovil Abramić	146
Grafenauer I., Karolińska kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in Cina nadb. ispo-védajštiumъ sę. V. Novak	148
Suette Hugo, Der nationale Kampf in der Südsteiermark 1867 bis 1897. Franjo Baš	149
Jugoslovenski istoriski časopis. Franjo Baš	151
Kuba L., Cesty za slovanskou písní 1885—1929. II. J. A. G.	151
Vasi szemle I—III. Vilko Novak	152
Chmelař J., Les minorités nationales en Europe centrale. Franjo Baš	154
V. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.	
Zgodovinsko društvo v Mariboru l. 1936	155
Študijska knjižnica v Mariboru	157
Banovinski arhiv v Mariboru l. 1936	159
Priloga. — Annexe.	
Šašel J.-Ramovš Fr., Narodopisno gradivo iz Roža. — Matériaux ethnographiques de Rož (Arhiv za zgodovino in narodopisje, II.)	65—124

P. n. gg. članom in naročnikom.

S tem dvojnim snopičem, ki je bil dotiskan zaradi raznih ovir šele 15. decembra 1937, sta XXXI. letnik Časopisa (za l. 1936.) in II. knjiga Arhiva zaključena.

Letna udnina, oziroma naročnina Din 50.—, za inozemstvo Din 60.—.

Knjigotrška cena Din 75.—.

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo odgovarja prof. dr. Fr. Kovačič. Za vsebino posameznih člankov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Detela.

Ptujske krščanske starosvetnosti.

Walter Schmid.

Neumorni brigi notarja Viktorja Skrabarja se ima Ptuj zahvaliti za pravočasno rešitev mnogih važnih rimskih spomenikov, ki so danes dika bogatega mestnega muzeja. Posebno skrb pa je posvečal konservator Skrabar starokrščanskim spomenikom ptujskim, ki so se pričeli razodevati v bližini proštjske cerkve na današnjem trgu za živila. Njegova zasluga je, da so se ohranili znameniti starokrščanski arhitektonski deli, ki so prišli maja 1936 na dan pri podiranju starinske stavbe na Miklošičevi cesti, kjer si je sezidal veletrgovec Rudolf Hawelka novo hišo. Zanimanju g. Hawelke za rimske starine domačega kraja, ki je drage volje pristal na potrebno raziskavanje, in prizadevanju muzejskega tajnika g. Antona Smodiča se je z vsestransko pomočjo g. stavbenikov Antona Trea in Riharda Tolazzija posrečilo izluščiti iz ruševin večje število važnih spomenikov. Muzejsko društvo se zahvaljuje posebej g. županu dr. Alojziju Remcu, ki je dal brezplačno na razpolago mestne delavce; pisec pa se zahvaljuje g. notarju V. Skrabarju za mnogotere podatke, g. A. Smodiču za fotografije in risbe, g. Val. Poberaju za izvršitev fotografij in † g. stotniku Otonu Bratanitschu za vedno uslužno merjenje pri raziskavanju.

Troje poskusnih jam na dvorišču in pred novo hišo kakor tudi opazovanje jarkov za nove temelje je ugotovilo, da so bili vsi tu najdeni spomeniki zazidani v zidovih novejših stavb. Marmor večine spomenikov je na površini prežgan, rdeč in očrnel, znak starejših požarov. Temelji podrte hiše na mestu nove Hawelkove stavbe so segali 1.60—1.90 m globoko, zid nekdanje Male vojašnice, ki je stala v bližini na Tyrševem trgu, 2.47 m globoko; 3 m globok poskusni jarek pred hišo je dosegel rimsko plast, v kateri je ležal razbit spomenik Erenije, šele v globočini 2.70 m. Okoli spomenika je ležalo več kosov opeke v umazani, z blatom mešani plasti proda. Drugače je bil prod čist, menjaval se je rumeni pesek Grajene z belim debelejšim dravskim prodom; vendar je ležala na spodnjem dravskem prod 30 cm debela plast blata rimske dobe, pokrita 30 cm debelo s prodom iz Grajene. V rimski dobi je bil torej prostor vzdolž Miklošičeve ceste nezazidan in radi nizke lege izpostavljen povodnjim Drave in Grajene. Rimske stavbe pa so stale višje na pobočju pod cerkvijo in v bližini Senčarjeve hiše.

Spomeniki, najdeni pri novi Hawelkovi stavbi, niso vsi iz starokrščanske dobe, kakor so iz raznih dob tudi spomeniki, najdeni v zadnjih letih

pri preureditvi Tyrševega trga (prim. tločrt). Vendar so utegnili nekateri služiti kot stavbni material pri starokrščanski baziliki. Objavljam jih po njihovi starosti; najdišče je pri vsakem spomeniku označeno. K važnejšim najdbam so priobčene slike, k št. 10, 11, 14 in 15 med besedilom, k št. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27 in 28 pa na prilogah.

1. Zgornji del zgodnjerskega oltarja iz pohorskega marmorja; najden v ruševinah pri gradnji nove Hawelkove (prej Strobove) stavbe. Dolžina 43 cm, širina 26 cm, sedanja višina 23.5 cm. Dobro ohranjen nastavek z akroterji na vogalih na prednji strani in na ozkih stranicah; v njih se dvigajo listi palmete, ki so na spodnji strani skrbno, na stranicah bolj površno izdelani. Napustek je odbit. Ista palmeta zgodnjerske oblike se nahaja na grobnem spomeniku C. Servilija (leg. VIII.) iz Hajdine CIL III 10879, na spomeniku vojakov VIII. legije bratov C. Vettija in A. Vettija v Celovcu CIL III 4858 in Vikarija iz Hajdine CIL III 13414¹⁾. Vsi ti spomeniki so po svoji obliki in po vsebini (vojaki imajo le dvoje imen, kakor je bilo običajno pri preprostejših Rimljanih pred Klaudijem; VIII. legija je tudi odšla iz Panonije l. 46.) točno določeni v prvo polovico 1. stol. Iz iste dobe je tudi novi najdeni oltar.

2. Del napisa, bržkone na votivnem 20.5 cm debelem oltarju iz pohorskega marmorja. Dolžina 52 cm, višina 13 cm. Kamen, na površini močno ožgan, je bil najden 2.70 m globoko v poskusnem jarku pred Hawelkovo hišo. [E]renia; ostre in lepe črke iz začetka 2. stol. Ime Erennia Ingenua (Herennia) se nahaja še na lepem ptujskem spomeniku CIL III 10.884, iz prve pol. 2. stol.

3. Del nagrobnega spomenika iz pohorskega marmorja; dolžina 23 cm, širina 15 cm, debelina 9 cm. Pod koncem noriško-panonske volute na desnem kraju napisnega polja s 3.5 cm širokim robom je ohranjena samo črka ...ae.

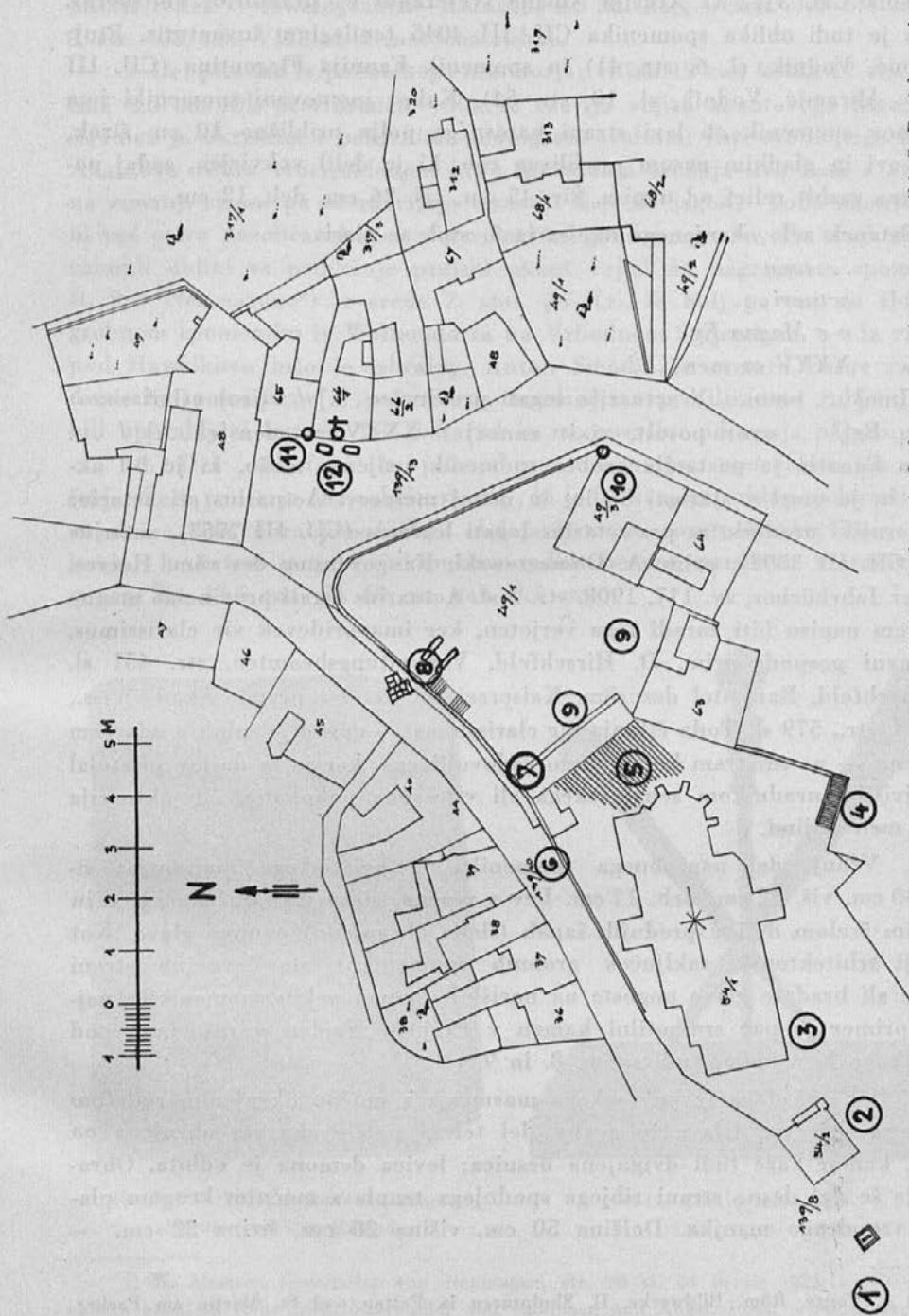
4. Del napisnega polja iz pohorskega marmorja; širina 18 cm, višina 24 cm, deb. 8 cm. Ohranjene samo črke: ...l.../...n...vei... (Na mestu n je mogoč tudi m).

5. Del napisnega polja nagrobnega spomenika iz pohorskega marmorja; širina 22.5 cm, višina 18.5 cm, deb. 5.2 cm....atus / ....dit... Lepe črke drugega stol. Ostanke 3, 4 in 5 so najdeni v ruševinah pod novim poslopjem. Prav tako spomenik 6.

6. Del velikega hudo obžganega grobnega spomenika iz pohorskega marmorja, ki je moral biti sestavljen iz več delov kakor spomenik CIL III 5430 C. Firminija Prima in C. Firminija Castricija (Hausmannstätten) ali

¹⁾ A. Schober, Röm. Grabsteine von Noricum und Pannonien, sl. 10, 11 in 37. Isto palmeto ima tudi zgodnjerski napis Flavosa CIL III 10.775 iz Emone; gl. R. Ložar, Arheološki oddelek Vodnika Nar. muzeja v Ljubljani, sl. 43.

Tločrt najdb: 1. Sramotilni kamen. 2. Cerkveni stolp. 3. Proštjska cerkev. 4. Cerkvene stopnice, s spomeniki. 5. Raziskavanja M. Abramića, ČZN 1931. 6. Najdba št. 18. 7. Št. 14. 8. Št. 12. 9—9. Pobočje trga. 10. Posojilnica. 11. Hiša R. Hawelke, št. 17 poročila. 12. Nova stavba R. Hawelke, zraven poizkusni jarki iz l. 1936; št. 1—9, 16, 19—22; v bližini vzdana št. 10.

Risal višji tehnični nadzornik Alfred Leschnigg.

spomenik CIL 5412 C. Atucija Albana (veteranus ex praetorio, Voitsberg). Slična je tudi oblika spomenika CIL III 4045 (collegium iuventutis, Ptuj; Abramić, Vodnik, sl. 6, str. 41) in spomenik Fannija Florentina (CIL III 14065; Abramić, Vodnik, sl. 10, str. 54). Kakor imenovani spomeniki ima tudi nov spomenik ob levi strani napisnega polja približno 10 cm širok, z žlebovi in gladkim pasom profiliran rob, ki je delil vokvirjen, sedaj popolnoma razbit relief od napisa. Šir. 45 cm, viš. 26 cm, deb. 12 cm.

Ostanek zelo okrnjenega napisa iz 3. stol. se glasi:

- 1 ... *omu* ...
- 2 *actuari* ...
- 3 *v c Magna Eg* ...
- 4 *XXXV et mens* ...

[Ime] ... *omu* ... / *actuari*[o legati provinciae ...] / *v(iro) c(larissimo) Magna Eg*[... *uxor posuit, vixit annos*] / *XXXV et mens*[es...] / ... *Magna Egnatia* je postavila grobni spomenik svojemu možu, ki je bil aktuarij in je umrl v starosti 35 let in nekaj mesecev. *Actuarius* ali *actarius* je pisarniški uradnik, n. pr. *actarius legati legionis* (CIL III 7753), *actarius alae* (CIL III 3392); prim. A. Domaszewski, *Rangordnung des röm. Heeres*, *Bonner Jahrbücher*, zv. 117, 1908, str. 5 sl. *Actuarius legati provinciae* utegne v novem napisu biti zaradi tega verjeten, ker ima pridevek *vir clarissimus*, veleslavni gospod; prim. O. Hirschfeld, *Verwaltungsbeamten*, str. 451 sl. in Hirschfeld, *Rangtitel der röm. Kaiserzeit*. S. B. der preuß. Akad. Wiss., 1901, I. str., 579 sl. Toda čitanja *vir clarissimus* — mesto je sploh z udarcem kvarjeno — ne smatram kot povsem zadovoljivega, ker je ta naslov pristojal le najvišjim uradnikom senatorskega ali viteškega pokolenja, čin aktuarija pa ni med višjimi.

7. Vrhnji del nagrobnega spomenika iz pohorskega marmorja; širina 40 cm, viš. 42 cm, deb. 17 cm. Lev z močno, slikovito izraženo grivo in odprtim žrelom drži v prednjih šapah (slabo ohranjeno) ovno glavo. Kot zgornji arhitektonski zaključek grobnih spomenikov sta leva ob strani gladke ali bradate glave pogosta na noriških in panonskih spomenikih; najlepši primer je pač sramotilni kamen v Ptuj²⁾. Najden v ruševinah pod Hawelkovo hišo kakor tudi spom. 8. in 9.

8. Del sarkofaga iz pohorskega marmorja z močno okrnjenim reliefom morskega demona. Glava in gornji del telesa polčloveka sta obrnjena na desno, kamor kaže tudi dvigujena desnica; levica demona je odbita. Ohranjen je še del desne strani ribjega spodnjega trupla z močnim krogom plavute, vse drugo manjka. Dolžina 50 cm, višina 20 cm, širina 32 cm. —

²⁾ A. Conze, *Röm. Bildwerke*. II. Skulpturen in Pettau und St. Martin am Pacher. *Denkschr. ph. hist. Kl. Akad. Wiss. Wien*, XXIV, 1875.

Sličan relief v Oswaldgraben—Kainach, A. Muchar, *Gesch. der Steiermark*, I. str. 408, tab. VIII, sl. 4 (netočna risba).

9. Del pilastra iz pohorskega marmorja; višina 19 cm, širina 17 cm, debelina 8.5 cm. Ob profiliranem robu se razvija vejica akantovega lista; ozka stranica je okrašena s poševnimi podolgasto-ovalnimi listi cvetličnega keliha. Akantova vejica tvori sklenjen krog, ki obdaja srednja dva lista s cvetom, na zunanji strani pa se razvijajo stranski listi ali jagode. Toda akantov list ni več ostro nazobčan kakor v prvem stol. pred in po Kr. Po svoji nejasni, zabuhli obliki se približuje ptujski akant vejici na nagrobnem spomeniku št. 9 v Neumagenu³⁾ iz srede 2. stol. po Kr., še bolj pa oni na slovitem grobnem spomeniku iz Waltersdorfa na Vzhodnem Štajerskem. — Iz ruševin pod Hawelkovo hišo je izbral g. Anton Smodič še osmero kosov razbitih delov in spomenikov iz pohorskega marmorja s profiliranimi robovi, ki so bili uporabljeni kot stavbni material in na površini od ognja ožgani.

10. Del sarkofaga iz pohorskega marmorja, uporabljen za relief štajerskega panterja (na zakriti strani), ki je bil svojčas vzdian nad vrati Male vojašnice. Na ohranjenem delu obdaja listovno rozeto široka listovna girlanda, h kateri se je tiščal povsem odbit neznan predmet, morebiti trak venca. Šir. 47.5 cm, viš. 60 cm, deb. 9.4 cm.

10. Del sarkofaga. Listovno rozeto obkroža listovna girlanda.

11. Šili in lasna igla.

³⁾ W. Massow, *Grahmäler von Neumagen*, str. 70 sl. 44 in str. 285. — O razvoju akanta prim. še Rob. Zahn, *Silberteller von Hasleben und Augst*, *Röm. Germ. Forschungen* 7, str. 67 sl.

11. Pri novi stavbi Kmetske posojilnice l. 1931. se je našlo več rimskih posod: dva vratova amfor s širokim narobljenim ročajem, ovalni gladek amforni ročaj, pisker s širokim spodnjim delom in ven naravnanim robom iz fine, rdeče pobarvane ilovice in 3—4 vodoravnimi vrstami zarez, rdeče barvan krožnik iz ilovice (višina 3 cm, premer 14 cm) in gornji del šparovčka. Dalje opeka v podobi satja, mala igla z oglato glavico iz kosti, 2 novca (MB) slabo ohranjena iz l. stol., novcec (MB) Marka Aurelija in mali novcec Klaudija II. (Rev. genio Aug.). Poleg tega sod iz tenkih hrastovih dog, zvezanih z brezovimi obroči, ki so bili pribiti z lesenimi klinčki. Na vrhu veha. Ohranjenega je soda nekaj nad polovico. Šir. 77 cm, sedanja dolžina 83 cm, do srede odprtine 78 cm (cel sod 1.56 m). Sod je podoben onim v vojaškem taboru v Oberadenu, Mainzu in Akvinku, kjer so jih uporabljali pri vodnjakih⁴). V sodu sta ležali dve šili, v sredi med njima koščena lasna igla (dolž. 15.5 cm) z ženskim popršjem in lasno nošo, ki je bila v modi v 2. stol.

12. Ob stopnicah, ki vodijo na severni strani Tyrševega trga k Slomškovi ulici, je ležal tlak iz opek XIII. legije, ki se je nadaljeval proti Senčarjevi hiši. Prvič se je tu zasledil tlak z vojaškimi opekami v prvotni legi. Tu je morala staviti XIII. legija l. 69. kako poslopje, čegar značaj se žal ni mogel še ugotoviti.

13. Na pločniku je stal oltar Libera in Libere. B. Saria⁵) meni, da je na marmorni zagozdi, ki je na površju oltarja v sredini po dolgem izžagana, stal relief božanstev. Toda zagozda kakor tudi ostala površina oltarja je ravna in grobo obsekana. Relief je bil na svinčeni plošči, od katere se je ohranil le spodnji v zarezo vdeleni rob; na njem se razločno pozna, da je bila svinčena plošča v sredi, kjer so bile podobe, debelejša ko ob straneh. Pod imenom Libera in Libere se skriva božanska dvojica, katere češčenje je bilo v Iliriku zelo razširjeno, prav tako kakor češčenje najvišjega ilirskega boga pod podobo in imenom Silvana⁶). Pomen Liberovega oltarja na tem mestu utegneta razbistriti dva oltarja Libera in Libere, ki sta v Karnuntu — D. Altenburg — stala v prostoru, ki po svoji legi, opremi, kleti in po obilnih vinskih vrčih

⁴) Baum, *Legionslager in Oberaden*, Mannus 5, 1913, str. 42. B. Kuzsinszky, *Das große röm. Töpferviertel in Aquincum*, Budapest Regisegei XI, 1932, str. 80 sl. pod. 58 in 63. S. Loeschke, *Weinbau* str. 25 sl. 23.

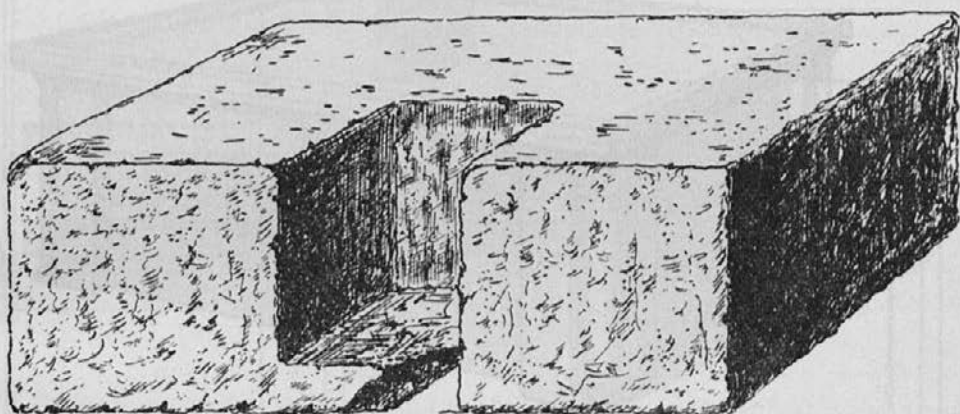
⁵) B. Saria, *Nova raziskavanja po stari Poetoviji*, ČZN XXVIII, 1933, str. 124 sl. B. Saria opisuje tu ne samo oltar Libera in Nemesi, on omenja tudi opeko XIII. legije in ostale starokrščanske najdbe iz l. 1932. — Liberove spomenike v Sisciji glej I. Brunšmid, *Kamenji spomenici*, Zagreb, 1904—1911, str. 52 sl. in 131 sl.

⁶) G. Wissowa, *Interpretatio romana. Römische Götter im Barbarenlande*, Archiv für Religionswissenschaft XIX, 1916—1919, str. 17, 31 sl. F. Drexel, *Alexandrinische Silbergefäße der Kaiserzeit*, Bonner Jahrbücher 118, 1909, str. 207 (Silvanus). I. Geffcken, *Ausgang des griech. röm. Heidentums*, str. 13, 251.

in kozarcih, kakor tudi po igralnih kockah ni mogel biti drugega kakor rimska pivnica.⁷⁾

14. Pri urejevanju in izravnavanju Tyrševega trga se je l. 1930. na zapadnem pobočju pod proštijško cerkvijo, kjer stoji sedaj prva prodajalna, našel ogromen podstavek menze iz peščenca od Sv. Barbare (dolž. 2 m, šir. 1.50 m, viš. 70 cm), v katerem je bila vsekana 50 cm široka in 60 cm visoka votlina, prostor za svetniške relikvije. Ob sprednjo stran sta bili prislonjeni dve, približno 10 cm debeli plošči nekako iste velikosti kakor podstavek, ki sta gotovo krili strani podstavka. Zaradi velike teže je ostal podstavek gotovo na prvotnem mestu, kaže torej mesto stare krščanske cerkve, katere manjši deli so raztreseni in zazidani v bližnjih hišah.

14. Podstavek menze. — Risal A. Smodič.

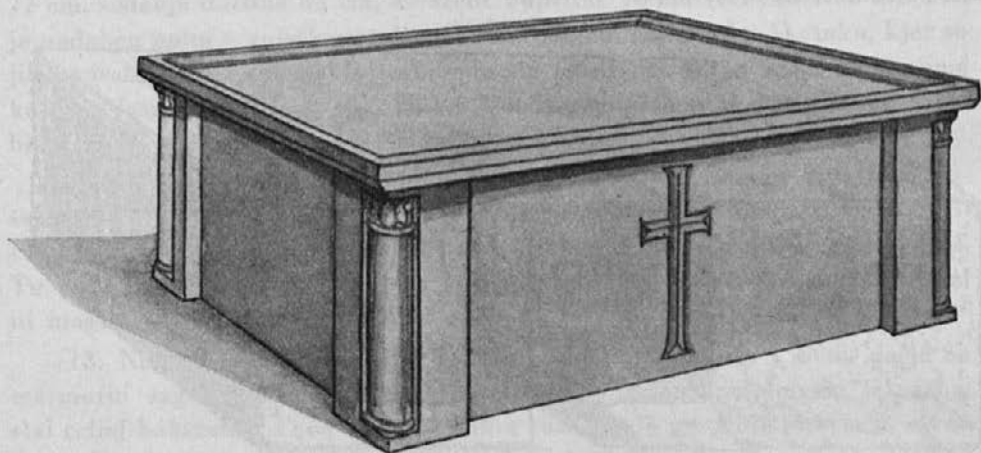
Najstarejša oblika oltarja je bila podoba mize z jedno ali štirimi podpori. Toda že od četrtega stoletja dalje spremeni češčenje mučnikov in hranitev njihovih ostankov pod oltarno mizo bistveno konstrukcijo oltarja. Za hranitev telesnih ostankov svetnikov se določi poseben prostor pod oltarno mizo; v Teurniji se uložijo relikvije še v podzemski grob pod oltarjem, drugod pa v prosto stoječi sarkofag ali poseben oltarni podstavek (confessio) z izdolbenim prostorom za mučnikove ostanke, ki je navadno pokrit s prebito ploščo (fenestella confessionis), skozi katero so se mogle relikvije videti⁸⁾. Podstavek je bil pokrit z oltarno ploščo. Tak je moral biti oltar v Ptujju.

⁷⁾ Ber. des Vereins Carnuntum für das J. 1899, str. 76 in 148 sl.

⁸⁾ I. Braun S. J., Der christliche Altar I, str. 259 sl. — R. Egger, Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Noricum, str. 16, sl. 11.

15. V ruševinah Hawelkove hiše se je res tudi našel del oltarne mize iz pohorskega marmorja (dolžina 25 cm, šir. 12 cm, debelina roba 8 cm, debelina plošče 3 cm) z vzvišenim širokim, krepko profiliranim robom in posevno obsekanim spodnjim krajem⁹⁾.

Oblika oltarne mize s poglobljeno sredino in vzvišenim okvirjem je bila zelo razširjena v prvih stoletjih pred vsem zaradi tega, da se je preprečila možnost, da se pri posvetitvi vina za večjo množico razlije Rešnja Kri po tleh, ako bi se kelih prevrnil. Poskus rekonstrukcije ptujskega oltarja kaže torej masivni oltarni podstavek (altare fixum) z izdolbino za relikvije, ki pa ni bila zamrežena, temveč s ploščo spodaj in zgoraj zadelana. Oltarno menzo

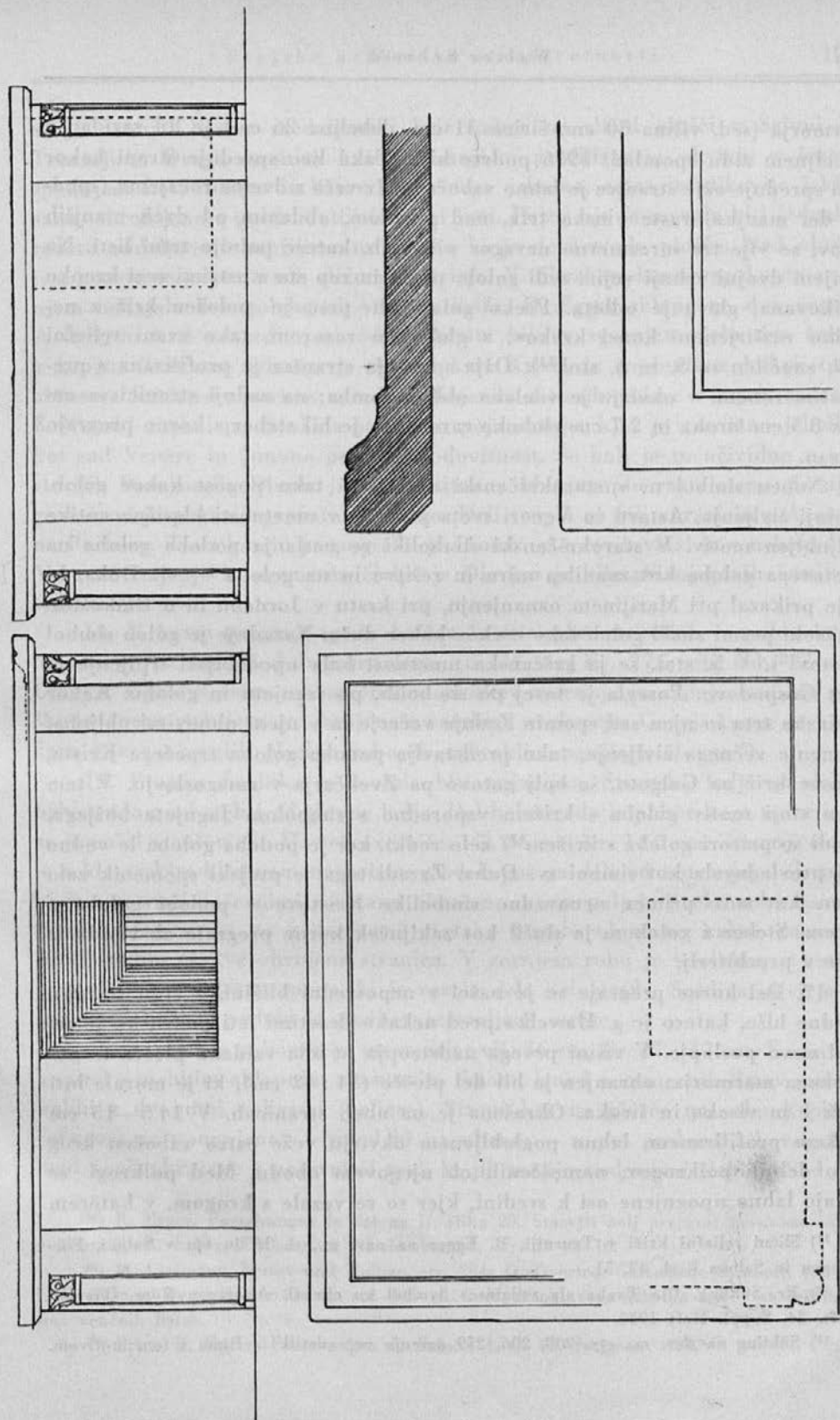
15 a. Rekonstrukcija oltarja. — Risal inž. K. Rieder.

so nosili na vogalih stebriči, kakor n. pr. prosto stoječi oltar v cerkvi S. Apollinare in Classe v Ravenni, ki je bila posvečena l. 547., ali v Poreču (iz 5. stol.)¹⁰⁾.

16. Del korne pregraje pred oltarjem je tvoril štirioglati steber, okrašen s trsom, golobom in križem. Zgoraj in spodaj odlomljeni steber iz pohorskega

⁹⁾ V ruševinah Hawelkove hiše se je našel še kos druge oltarne mize s profiliranim vzvišenim robom iz pohorskega marmorja; dolžina 25 cm, šir. 12 cm, debelina roba 8 cm. Kje in kako je bila v rabi, se ne more ugotoviti. Morebiti je bila oltarna plošča stranske kapele. Podoben, nekoliko bolj preprost rob oltarne mize v Teurniji, R. Egger na nav. m. str. 32 sl. 57, in v baziliki sv. Felicitas pri Pulju, A. Gnirs, Frühe christliche Kultanlagen im südlichen Istrien, Kunsthistor. Jahrb. V, 1911, sl. 25.

¹⁰⁾ Razvoj oltarne oblike podaja pregledno H. Holtzinger, Altchristliche Architektur, str. 114 sl. V. Schultze, Archaeologie der altchristlichen Kunst, str. 117 sl. Mozaik v S. Vitale v Ravenni (Schultze str. 118) kaže tudi oltarni prt, s katerim so pričeli od 4. stol. dalje pokrivati oltarje. — C. Ricci, Ravenna ¹⁰, str. 33, sl. 15. — I. Braun, Der christl. Altar I, str. 220 sl. tab. 12.

15 b. Rekonstrukcija oltarja. — Risal inž. K. Rieder.

marmorja (sed. višina 50 cm, širina 31 cm, debelina 26 cm) je bil zazidan v temeljnem zidu spomladi 1936 podrte hiše. Takó lice sprednje strani kakor tudi sprednje ožje stranice je lahko vzbočeno. Iz vrča z dvema ročajema (spodnji del manjka) raste vinska trta, nad grozdom, obdanim od dveh manjših listov, se vije trs sorazmerno navzgor v krogih, katere polnijo trtni listi. Na strnjeni dvojni vrhnji vejici sedi golob; perut in rep sta z ostrimi rezi krepko oblikovana, glava je odbita. Preko golobovih prsi je položen križ z nekoliko razširjenimi konci krakov, z globokim razorom, tako zvani reliefni križ, značilen za 5. in 6. stol.¹¹⁾ Ožja sprednja stranica je profilirana s preprostim robom, v okvirju je vdolana oblika romba; na zadnji stranici se nahaja 8.5 cm široka in 2.7 cm globoka zareza; tu je bil steber s korno pregrajo zvezan.

Noben simbol ni v starokrščanski umetnosti tako pogost kakor golob. Boginji življenja, Astarti in Veneri sveta ptica je v umetnosti klasične antike priljubljen motiv. V starokrščanski simboliki se naslanja podoba goloba na Noetovega goloba kot znanilca miru in rešitve in na goloba — sv. Duha, ki se je prikazal pri Marijinem oznanjenju, pri krstu v Jordanu in o Binkoštih. V Visoki pesmi znači golob tako cerkev kakor dušo. Nazadnje je golob simbol Kristov¹²⁾. V 5. stol. se je krščanska umetnost bala upodabljati trpljenje in smrt Gospodovo. Posegla je torej po simbolih, po jagnjetu in golobu. Kakor je vinska trta in njen sad spomin Zadnje večerje in v njeni obnovitvi obljuba, znamenje večnega življenja, tako predstavlja podoba goloba trpečega Krista, ki nese križ na Golgoto, še bolj gotovo pa Zveličarja v zmagoslavju. V tem oziru stoji motiv goloba s križem vzporedno s simbolom Jagnjeta božjega, četudi so prizori goloba s križem¹³⁾ zelo redki, ker je podoba goloba le vedno bolj prevladovala kot simbol sv. Duha. Zaradi tega je ptujski spomenik zelo važen kot nov primer nenavadne simbolike Kristove v podobi goloba s križem. Steber z golobom je služil kot zaključek korne pregraje ob vhodu iz ladje v prezbiterij.

17. Del korne pregraje se je našel v neposredni bližini, v zidu starejše sosedne hiše, katero je g. Hawelka pred nekako desetimi leti podrl, ko je sezidal novo poslopje. V višini prvega nadstropja je bila vzdana plošča iz pohorskega marmorja; ohranjen je bil del plošče (54 : 42 cm), ki je morala biti okoli 1 m visoka in široka. Okrašena je na obeh stranicah. V 14.5—15 cm širokem profiliranem, lahko poglobljenem okvirju veže ostro vzbočen krog vrsto delnih polkrogov, nameščenih ob njegovem obodu. Med polkrogi se stekajo lahko upognjene osi k sredini, kjer so se vezale s krogom, v katerem

¹¹⁾ Slični reliefni križi v Teurniji, R. Egger na nav. m., sl. 15 in 66; v Saloni, Forschungen in Salona I, sl. 47, 51.

¹²⁾ Fr. Sühling, Die Taube als religiöses Symbol im christl. Altertum, Röm. Quartalschrift, 24. Suppl. Heft 1930.

¹³⁾ Sühling na nav. m., str. 200, 206, 259 omenja več svetilk iz Rima s tem motivom.

se je nahajal bržčas medaljonski križ kakor na slični plošči v Saloni in Teurniji¹⁴). Druga stranica kaže v manjšem profiliranem okvirju v levem spodnjem kotu rozeto iz listov granatnega jabolka, ostro in slikovito izklesano, obrobljeno z gostimi stiliziranimi listi. Poleg nje je morala biti jednaka rozeta oddeljena s profiliranim robom, ki je delil sredo plošče. Nad okvirjem rozete se začinja rob sličnega okvirja. V. Skrabar domneva, da sta se v njem nahajala dva goloba ob straneh križa, R. Egger sklepa na dva venca, A in Ω in križ v sredi, jaz sodim, da sta bila v zgornjem delu dva križa v krogu. Granatno jabolko je simbol krvi Krista in mučenikov kakor tudi občestva krščanske cerkve zaradi zedinjenih nešteti jederc v enem sadežu. Krščanski simbol pa sloni na antičnem pojmovanju, kjer je granatno jabolko kot sad Venere in Junone pomenil rodovitnost. Še bolj je to očitno v misterijih Dionizovih. Dioniz je bil od titanov ubit, truplo razteleseno; iz njegove krvi je pognalo granatno jabolko. Deli trupla so bili zbrani in pokopani na Parnasu. Toda kmalu po pogrebu je Dioniz od mrtvih vstal in v nebesa šel. Vera v vstajenje in nesmrtno življenje Dioniza je bila pri njegovih čistilnih splošna¹⁵).

18. H korni pregraji spada bržčas še štirioglat stebriček iz pohorskega marmorja, najden pred Judennaclom; viš. 44 cm, šir. 27.5 cm, deb. 27 cm. Gladka, s profiliranim robom obdana ploskev sprednje in zadnje stranice poškodovanega stebrička je okrašena z rombo v okvirju. Gornji konec se končava v več okroglih ploskih robovih nabrekli manjšega obsega¹⁶).

19. Ptujška bazilika je morala biti triladijna. Stranske ladje so delile balustrado med stebri od glavne ladje. Del balustrade iz pohorskega marmorja se je našel v ruševinah Hawelkove hiše; viš. 36 cm, šir. 14.5 cm. Zunanji okvir je s klesarskim kladivom nagroban; gladek pas ga deli od notranjega okvirja, ki je z ostrimi poševnimi zarezi okrašen; zareze peljejo preko roba na notranjo stranico, ki pa z zarezi ni tako bogato okrašena kakor zunanja, proti sredini cerkve obrnjena stranica. V gornjem robu je vdolbina, v kateri je morala biti železna spona, ki je vezala dele balustrade. Sredina okvirja je bila razdeljena v podobi iz rombov sestavljene mreže.

20. Kapitel iz pohorskega marmorja; viš. 36 cm, šir. 27 : 17 cm. Korintski kapitel z mehkim ohlapnim akantovim listom; iznad posameznih listov rastejo kelih z dvojnimi vejicami (helices). Strani krovne plošče na vrhu kapitela (abacus) so vpognjene — rekel bi nagubane — v pet zaokroženih vogalov, med vogli okrašene s poševnimi rezi, ki jih mejijo vodoravni žlebiči. Nad sti-

¹⁴) R. Egger, Forschungen in Salona II, slika 20. Starejši bolj preprost motiv na plošči v Teurniji, R. Egger, Frühchristl. Kirchenbauten, str. 19 sl. 16.

¹⁵) M. Liefmann, Kunst und Heilige, str. 284; O. Doering, Christliche Symbole, str. 34; I. G. Frazer, Der goldene Zweig, str. 563 sl. Cvet granatovega jabolka ima šest čašnih in šest venčnih listov.

¹⁶) Prim. R. Egger, Forschungen in Salona I, sl. 88, fragment 430.

kom vejic krase rob krovne plošče peteroliste rozete. Na vrhu krovne plošče je krepka zarez za podstavek loka. Strzygowski je prvi določil starost teh takozvanih teodozijskih kapitelov v 5. stoletje¹⁷). Provincialna oblika ptujskega kapitela je daljni odsev krasnih teodozijskih kapitelov iz Benetk in Stobijev. Plastično občuteni okras korintskega kapitela je izginil, na njegovo mesto stopa pri ptujskem kapitelu plitev relief.

Majhen ostanek kapitela (12 : 4.5 : 3.7 cm) kaže spodnji del akantovega keliha z ostro izklesanim ornamentom.

21. Listnat kapitel iz pohorskega marmorja, močno obtolčen; viš. 15 cm, šir. 46 : 44 cm. Nad krovno ploščo, ki kaže 6 voglov, se nahaja krepko izpodrezn nastavek, morebiti pričetek prečke.

22. Del listnatega močno obtolčenega kapitela iz pohorskega marmorja; viš. 9 cm, šir. 20.5 × 21 cm.

23. Del listnatega močno obtolčenega kapitela iz pohorskega marmorja; viš. 9 cm, šir. 20.5 × 21 cm. Kapiteli 19—23 so bili najdeni v ruševinah podrté stavbe (sedaj Hawelkova hiša).

Najbolj znameniti ptujski krščanski starini sta nedvomno svečnika s Kristovim monogramom, ki sta bila najdena v Ragoznici junija meseca 1858 pri kopanju železniškega predora v bližini bivše kovačnice¹⁸).

24. P u s i n i j e v s v e č n i k; premer 6.1—6.2 cm. Svečnik je iz broná vlit, lice je okrašeno, zadnja stran gladka. V obodu Kristov monogram, konci krakov črke X tvorijo zaokrožene odebeline. V sredi monograma koncentrični krogi; kraki monograma in del obdajajočega kroga so okrašeni z majhnimi krogi, ki jim zarezé na obodu dajejo kvadratasto obliko; krogi so puncirani. Svečnik na krogu v podobi četrerolistnega lilijinega cveta je bil vlit obenem z obodom; v sredi je navpično preluknján, v predrtino je vtaknjen četreroglat železen drog. V sredi in na spodnjem robu zadnje strani monograma sta pritrjeni četreroglata ušesci, skozi kateri je držal železni drog do svinčene zalitka, v katerem je bil pritrjen. Vrhnji del droga se je končál s konico za svečo. Svinčena kepa na spodnjem delu svedoči, da je bil svečnik nekđaj vdélan in s svinčém zalit v kamenit steber. Napis: *votum Pusinio posuit*. (Pusinio je obljudo izpolnil.) Napis ne izpolnjuje celega oboda, spodnji levi del je pokrit s krogi. Ime Pusinio je znano v Panoniji še iz Akvinka (CIL III 10.422) in Budimpešte (CIL III 3489).

¹⁷) Jos. Strzygowski, Byz. Kunst; Byz. Zeitschrift I, 1892, str. 68. L. Sybel, Christl. Antike II, str. 58. O. Wulff, Alte christl. u. byz. Kunst I, str. 275. R. Egger, Die städtische Kirche von Stobi, Oest. Jahreshefte XXIV, 1928, str. 48.

¹⁸) CIL III 4098. R. Knabl, Mitt. hist. V. f. St. 1859, str. 94. Fr. Kovačič, Petovij in Celeja v starokršč. dobi, Strena Buliciana str. 390. Knablova slika je ohranila prvotno podobo spomenikov v času najdbé. — Kakor mi je povedal prof. M. Murko, je stala kovačnica na južni strani predora. — G. asistentu dr. R. Nollu v državnem muzeju na Dunaju se iskreno zahvaljujem za važne podatke o svečnikih.

25. Intimijev svečnik; premer 8.2—8.3 cm. Svečnik je iz bronave vlit, obenem z obodom tudi roki. Peterolistni lilijin cvet je bil posebej vlit in pritrjen na roko z železno konico, v katero so vtikali svečo. Na koncu enega lilijinega lista je pritrjena (edina ohranjena) srebrna polkroglica. Lice monograma je okrašeno, zadnja stran je gladka. Na gornjem robu sta pritrjeni dve srebrni s svincem polnjeni polkroglici. Kristov monogram v sredi oboda je z nesorazmernimi zarezi okrašen.

Napis: *Intimius Maximianu[s] [fra]tres Crispino posuerunt.* (Brata Intimij in Maksimian sta postavila Krispinu v spomin svečnik.) Spodnji rob s tremi črkami je odlomljen ter je bil gotovo svečnik slično kakor Pusinijev s svincem zalit in pritrjen v kamenit steber. Ime Intimius se v Panoniji in Noriku nahaja le na ptujskem svečniku, Maximianus pa je pogosto ime.

Svečnika sta votivna svečnika, Intimij in Maksimian sta ga zaobljubila Krispinu; Mommsen (CIL) sodi, da onemu sv. Krispinu, ki je z bratom Krispinijanom pobegnil za časa Dioklecijanovega preganjanja v Soissons, kjer sta sveta brata, dasi iz plemenite rimske rodovine, izvrševala čevljarsko obrt, čevlje pa darovala revežem. V Soissonsu sta tudi bila obglavljena¹⁹⁾.

Svečnika sta bila napravljena v drugi polovici 4. stoletja, kakor svedoči oblika Kristovega monograma,²⁰⁾ navadna v 4. stoletju, in pa svetnikovo ime še brez pristavka sveti. Svečnika sta nov dokaz za pogosto romanje v 4. stoletju k svetim krajem ali cerkvam priljubljenih svetnikov. (Prim. Itinerarium Hierosolynitanum, kjer pobožni romar potuje iz Bordeauxa v sveto deželo). Enak Kristov monogram se nahaja na časovno točno določeni srebrni ploščici na krsti sv. Paulina, ki je umrl l. 358. v Frigiji v pregnanstvu; njegovo truplo je bilo l. 395. preneseno v Trier²¹⁾. Iz iste dobe je tudi bronasti Kristov monogram iz Emone, najden l. 1911. v hiši XII, ki je v sredini preluknjan in ima na zunanji strani oboda petero krogov kot okras. Lice je

¹⁹⁾ K. Künstle, *Ikonographie der Heiligen*, str. 171 sl.

²⁰⁾ O podobi križa v prvih krščanskih stoletjih glej M. Sulzberger, *Le symbole de la Croix*; Byzantion II, 1925, str. 334 sl., 448. Šesterokraki monogram je simbol Krista v zmago-slavju (in hoc signo vinces), L. Sybel, *Christliche Antike II*, str. 145. — O Kristovem monogramu kot simbolu sreče glej F. I. Dölger, *Sol salutis*, *Liturgiegesch. Forschungen*, H. 4—5, 1920, str. 59 sl. Zlasti črka P pomeni sto, »popolno število«, sv. Ambrožu je podoba neba in večnega življenja.

²¹⁾ F. I. Dölger, *Ichthys, das Fischsymbol in frühchristl. Zeit*, 2, 1928: *Die Silberlamelle vom Sarg des hl. Paulinus in Trier*, str. 228 sl. S. Loeschke, *Frühchristliche Denkmäler aus Trier*, str. 105 sl.

Emonski monogram ima v premeru 9 cm; prim. Jos. Dostal, *Ein Bronzemonogramm Christi aus Emona*, *Röm. Quartalschrift*, 28, 1914, str. 187 sl. H. Swoboda, *Bronzemonogramm Christi aus Aquileia*, v slavnostnem spisu »Konstantin der Große und seine Zeit«, ki ga je izdal F. I. Dölger v *Röm. Quartalschrift*, XIX. Suppl., Swoboda ne omenja monograma iz Ragoznice. Nekoliko drugačen je že monogram iz Škocijanske jame na Krasu; krake monograma krasita α in ω , kakor pri Pavlinovem križu. Primeri A. Degrossi, *Le grotte carsiche nell'età Romana*; *Le grotte d'Italia III*, 1929, str. 172.

gladko, zadnja stran je okrašena s pikami na robu oboda in ob strani podolgovatih zarez na krakih monograma. Podaljšani spodnji del, okrašen s poševnimi zarezami, ima kljuko, s katero je moral biti pritrjen na drogu. Zanimivo je, da je graver pogrešil lice in okrasil zadnjo stran križa (kar se je pripetilo tudi drugod). Emonski monogram ima primere v dveh monogramih, v enem iz zbirke Bruckenthal v Sibinju na Sedmograškem z napisom: *ego Zenonius [Zenobius] votum posui*, v drugem iz zbirke Barilewski z napisom *Heraclida : epis(copus) : servus : Dei : fec(it)*; sem spada še veliki, bogato okrašeni monogram iz Ogleja. Vsi ti monogrami so votivi, ki so morali zvečine viseti v cerkvah, kakor so v 7. stol. viseli križi in lestenci v zapadnogotskih cerkvah. (Prim. A. Haupt, *Älteste Kunst der Germanen*, tab. VI., VII., VIII.) Svečnika iz Ragoznice sta doslej brez primere. Postavljena sta bila bržčas v prezbiteriju.

Kolikor se sme iz dosedanjih spomenikov sklepati, je upravičena domneva, da je v Ragoznici stala morebiti pokopališka cerkev po starinskem značaju svečnikov že v 4. stoletju. Ali je bila l. 1858. pri kopanju predora povsem uničena, ali se nahaja morebiti na sosednjih njivah, to utegne ugotoviti bodoče kopanje. Istodobna, v sredi 4. stoletja zidana, je bila mala l. 1935. na Hajdini izkopana cerkvica. Tudi na vrhu Panoramskega vrha je morala stati med poznorimskim grobiščem cerkev. L. 1936. so tu našli del korne pregraje (dolžina 20 cm, širina 15 cm, debelina 3 cm), kakor mi poroča g. A. Smodič. Prednja stran stebrička kaže v plitvem reliefu vinski trs z grozdom, na katerem kljuva izrazito oblikovan golob, na zadnji strani je pa vpodobljena večlistna rozeta z ostrimi zarezami v sredini. (Najdba 26.)

Škofijska stolica v Ptujju se je takoj v začetku obstoja proslavila po svojem odličnem zastopniku, po širnem svetu znanem mučeniku Viktorinu († 2. nov. 303 ali 304 po cerkveni tradiciji). Viktorin je kot najstarejši latinski razlagavec sv. Pisma bil priljubljen pisatelj v Dioklecijanovi dobi. Spisal je razlage h glavnim delom sv. Pisma, k prvim trem knjigam Mozesovim, k nekaterim Prerokom, k Visoki pesmi in k Skrivnemu razodetju; le apostola Pavla se ni upal lotiti. Naslanjal se je pri svojih razlagah na najstarejšega grškega eksegeta zapadne cerkve, Hipolita; uporabljal je tudi Origena, toda ločil se je od zadnjega po svojih hiliastičnih nazorih²²).

Sv. Hieronim (de vir. inl. 74) podaja znanstveno karakteristiko Viktori-

²² Ad. Harnack, *Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius*, II, 426 sl. (Viktorin); H. Hurter S. J., *Nomenclator literarius theologiae catholicae*, I, str. 111 sl., I. Hansleiter, *Victorini episc. Petavionensis opera*, *Corpus scriptorum eccles. lat.* XXXIX 1916, str. XII sl. — K. Hilgenreiner, *Handlexikon* I, 897: Hiliazem je nazor, da bo pred koncem sveta zavladalo vidno kraljestvo Kristovo na zemlji za dobo tisoč let. — Viktorin je posebno v spisu o Skrivnem razodetju razvil svoje hiliastično mnenje.

na: Opera eius grandia sensibus, viliora videntur esse compositione verborum; quod intellegit, eloqui non potest. Viktorin — doma bržčas v Ptuju, gotovo pa v Panoniji — je bil bolj grško ko latinsko naobražen, njegova latinščina je sicer okorna, toda nikoli navadna, vulgarna. Pikre opazke Hieronimove kažejo, da s svojim popularnim prednikom v eksegezi ni bil zadovoljen. Gotovo pa je, da je Hieronim v svojih komentarjih daleko nadkrilil Viktorina. Slabi slog Viktorinov, deloma tudi njegovo razmerje do Origena je krivo, da so se njegovi spisi (izvzemši komentar k Skrivnemu razodetju) pogubili; nadomestile so jih popolnejše Hieronimove razlage.

Truplo Viktorinovo je bilo v nemirnih časih v drugi polovici 4. stoletja preneseno najprej v Laureacum-Lorch na Zgornjem Avstrijskem, kasneje v Rim²³). Več naslednikov Viktorinovih, ptujskih škofov, je znanih: okoli 343. Aprian, pred l. 378. arijanec Julij Valens in njegov naslednik Marko (umrl pred l. 381.). Koncem 4. stol. se pojavi v Ptuju cerkveni razdor; za prevlado se borite dve veroizpovedi, pravoverna in arijanska. Slednji so pripadali Goti, naseljeni v Ptuju.

Po bitki pri Adrianoplu (l. 378.) so Goti in Huni preplavljali in pustošili Panonijo do obronkov vzhodnih Alp; Ptujsko polje je mnogo trpelo. Kakor kažejo arheološke ugotovitve na Hajdini, je prenehalo življenje v opustošenem mestu (eversa patria)²⁴) na desnem bregu Drave, ljudstvo se je stisnilo na varnejšem prostoru sedanjega mesta pod gradom. Ni nemogoče, da so močni trdnjavski zidovi, ki jih je odkril V. Skrabar na gradu, bili zidani v zadnji rimski dobi kot utrdba proti napadom vzhodnih barbarov²⁵).

²³) Fr. Horvat, Die 1600-jährige Jubiläumsfeier des hl. Victorinus (1903) beleži trdno cerkveno tradicijo, ki ji dosedaj ni še nihče oporekal. »Victorinus noster« ga imenuje Hieronim, ki je bil v Panoniji doma in je vedel, da je tudi Viktorin panonski domačin. Navada je bila v tedanjih časih, da so za škofa izvolili moža, ki je poznal razmere rojstnega kraja. Ako je Viktorin vse spise, ki jih našteva Hieronim, napisal kot škof, potem je moral okoli 30 let v Ptuju pastirovati. Prim. o vsem tem Acta Sanctorum, Novembris, tom. I, 1887, str. 432 sl., ki na str. 442 beležijo tudi tradicijo o prenosu njegovih ostankov: Ipso die in Monasterio (scil. S. Floriani) translatio sanctorum Victorini et Floriani martyrurum. — K. Schwach, Der Verrat des Bischofs Valens itd. Zeitschrift des h. V. f. St., X, 1912, str. 162 sl. in R. Egger, Zerstörung Pettaus durch die Goten, Oest. Jahreshfte XVIII, 1915, str. 253 sl. sta stvarno in kritično razbistrila malopomembno zadevo škofa Valensa.

²⁴) Za zgodnjerednjevske razmere Ptuja se naslanjam na izvrstno razpravo L. Hauptmanna, Entstehung Krains (Erläuterungen zum hist. Atlas der österr. Alpenländer) str. 334 sl., ki navaja vse tozadevne vire. Prim. tudi L. Hauptmann, Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant le seconde moitié du VIe siècle, Byzantion IV 1927/28, str. 161 sl. — »Eversa patria«; o Ptuju kot porušenem mestu govori pritožba akvilejske sinode iz l. 381. proti škofu Valensu. Prim. Fr. Kovačič, Strena Bul., str. 390 sl. in K. Schwach na nav. m.

²⁵) V. Skrabar, Das frühmittelalterliche Gräberfeld auf Schloß Oberpettau, Mitt. h. V. f. St. VIII, 1910, str. 133. Prim. k temu staroantično utrdbo na Vranjem pri Sevnici, E.

Gotom, ki so se okoli l. 381. naselili v južni Panoniji in Ptuju, je načeloval Vidimer, praded Teodorika Velikega. K tem panonskim Gotom so se doselili pontski Gotje pod vodstvom Valamerja, strica Teodorikovega, ki so okoli l. 456. zapustili južno Rusijo in prevzeli dele Panonije in osrednjega Norika (l. 472. oblegajo Goti Teurnijo). Ti deli so ostali v gotski oblasti tudi kasneje, ko se je v letih 489—493 Teodorik polastil Italije²⁶). Šele za časa gotsko-bizantinske vojne v letih 535—536 so prišle vzhodno-alpske dežele pod frankovsko vlado.

Gotski dobi v Ptuju pripadajo bržčas razni grobovi v poslopjih na Zg. Bregu. Več okostnjakov je ležalo v sobah velikega vladnega poslopja (*palatium extra muros*); pri napravi dveh grobov je bil mozaik presekan, drugi, nedotaknjeni grob otroka brez priložkov, je bil pokrit z deli razbitih rimskih nagrobnih kamnov, oba groba sta bila napravljena v obliki rimskih grobov²⁷). Kakor drugi narodi v rani dobi preseljevanja narodov v zgodnjem srednjem veku so tudi Goti posnemali rimske nagrobne običaje.

V bližini omenjenih dveh grobov je ležal tretji mrlič prosto v zemlji. nadaljnja tri okostja so ležala kar na mozaikih. V gotsko dobo spadajo morebiti tudi mrličiči, ki jih je med zidovi hiš na Zg. Bregu našel Fr. Ferk, sključeno mlado žensko okostje, ki ga je našel Viktor Skrabar²⁸) v hipokavstu vile E (št. IV. načrta pod. 16 BRGK XV) in W. Schmid l. 1919. v hiši XXIV. V poznorimskem grobišču pred III. mitrejem na Zg. Bregu sta bila najdena bronasta okova usnjatega pasu, o katerih se lahko trdi, da sta bila v rabi pri vzhodnih Gotih v Ptuju. (Najdba 27, 28.)

Pri enem bronastem okovu se zožuje štirioglata plošča v trikot, figuralno okrašen z bradato in z nekakim nimbom obdano Dionizovo glavo, ki jo ob strani obdajata dva pantra z odprtim žrelom. Čelo loči od las vrsta graviranih pik, z istotakimi pikami je označena pisana koža pantrov. Štiridelno spiralno vretence v sredi ploskve obdajata v podobi črke S zaviti vejici. Okras je izveden v ostrih in robatih poševnih zarezah. Krog vretenca

Riegl - O. Cuntz, Uranje in St., Jahrb. f. Alt. III, 1909, str. 1 sl., na Kugelsteinu pri D. Feistritz, XV. BRGK str. 232 in v Teurniji R. Egger, Teurniaführer str. 18; dalje Ančnikovo gradišče v Turiški vasi pri Tinjah (MPK II, 273) in gradišče na Rifniškem vrhu pri Sv. Juriju.

²⁶) L. Hauptmann, Kroaten, Goten und Sarmaten, Germanoslavica III, 1935, str. 179. H. Zeiß, Die Nordgrenze des Ostgotenreiches, Germania XII, 1928, str. 25 sl. Joachim Werner, Münzdatierte austrasische Grabfunde, Germ. Denkmäler der Völkerwanderungszeit, III, 1935, str. 24 sl.

²⁷) S. Jenny, Poetovio, 1896, str. 13. *Palatium extra muros* (mura, moenia pomenjajo, kakor tolmači I. B. Keune Tacitovo mesto hist. 4, 62, Schumacherfestschrift str. 257, središče mesta, ne dobesedno zidovja) je stavba XX v preglednem načrtu pod. 16 v Ber. RKG XV.

²⁸) V. Skrabar, Röm. Funde in Pettau, Jahrb. der Z. K., N. F. II, str. 197 sl.

in obod ornamentirane ploskve je okrašen z graviranimi pikami (toda ne povsod). Svedrasta stebrička in vrsta vdolbin zaključujejo rob plošče. Okov je bil prabit z dvema žebliema na usnjato podlago. Preprostejši okrask kaže sklep usnjatega pasu v obliki romba, ki je bil s štirimi žebličji prabit na usnjato podlago, s pasom ga je vezal šarnir ali zapirnica. Na sklepu se menjuje dvoje enakih polj s četverodelno zvezdo in z gosto posejanimi (v gornjem polju neenakomerno razdeljenimi) kvadrati; ornament je izveden v krepkih poševnih zarezah.

Ornamentika poševnih zarez mora biti vzhodnega porekla²⁹); značilna na nji je ritmična menjava svetlobe in teme, ki napravlja poseben barven utis. Nova ornamentika se prične prikazovati v rimskem imperiju v času, ko so zavzemali v rimski državi odločilna službena mesta barbari. Nahaja se največ na bronastih okovih usnjenih pasov, razširjena pa je povsod ob mejah rimskega cesarstva, zlasti v garnizijah od Britanije do Balkana. Provincionalno-rimske delavnice so se hitro prilagodile novemu okusu, njim na čelu oglejski obrtniki. V Ogleju so bili delani najstarejši okovi, katere krase ob robu živali, motiv, ki je posnet iz aleksandrinske umetne obrti. Iz Ogleja je moral priti v Ptuj naš okov preko Emone, kjer je bil (v l. 1909—1912) najden bronast sklep z osmerodelnim vretencem. Drugi, preprostejši in ne preveč skrbno izdelani ptujski sklep pa utegne biti iz delavnic v Sirmiju ali Sisciji, ki so v ti dobi bile v vzhodno-gotski oblasti. Ptujski in emonski okovi sicer niso po drugih priložkih natančneje datirani, vendar kažejo slični okovi iz drugih krajev, da so bili izdelani v drugi polovici 4. in v pričetku 5. stoletja. Poševne zarezte te dobe so ostre in robate in se jasno ločijo od plitvih zarez kasnejše, posebno langobardske dobe.

Iz frankovske oblasti (l. 537.) je prešlo mesto v roke Langobardov, katerim je po Prokopijevem poročilu Justinian l. 546. (bellum Gothicum III 33) uradno prepustil »mesto Noricum, panonske utrdbe in še mnogo drugih krajev«.

Poetovio, v pričetku rimske dobe gotovo prav tako kakor Carnuntum (l. 6. po Kr.) noriški kraj, je bil dodeljen l. 46. provinciji Panoniji, od katere ga je Dioklecijan okoli l. 290. zopet pritegnil k Noriku. Ammian Marcellin (XIV 11, 20) imenuje Petobionem oppidum Noricorum ali kratko No-

²⁹) Al. Riegl, Spätröm. Kunstindustrie, I, str. 154 sl. G. Behrens, Spätröm. Kerbschnittschnallen, Schumacherfestschrift 1930, str. 285 sl. E. Petersen, Ein neuer Schatzfund der Völkerwanderungszeit, Schlesiens Vorzeit, N. F., X, 1933, str. 30 sl. Tu opisani zlati okov iz Zagorzyneka na Poljskem je točno datiran po novcu Teodozija Vel. († 395). Petersen je mnenja, da je bil izdelan v vzhodnogotskih delavnicah ob Črnem morju. — O zvezi ornamentike poševnih zarez s pontskimi delavnicami prim. Jos. Strzygowski, Altai-Iran und Völkerwanderung, str. 136 sl.

ricum. Prokopijev »Norikôn polis« znači isto kakor »civitas Noricum« (Expositio totius mundi et gentium) in ni drugega kakor uradno ime mesta Poetovija od časov Ammiana Marcellina, od srede 4. stoletja naprej³⁰).

Po odhodu Langobardov v Italijo (l. 568.) preplavijo Obri in Slovenci Panonijo in Norik. V tem času je moral biti Ptuj s starokrščansko baziliko porušen. Za dobo treh stoletij izgine Ptuj iz zgodovinskega spomina. Šele posvetitev cerkve v spodnjem delu mesta v okolici Murščeve ulice za časa kneza Pribine (840—854) in druge cerkve v zgornjem vzhodnem delu mesta l. 874.³¹) priča, da se je na ruševinah starokrščanske bazilike in v tradiciji sv. Viktorina dvignilo novo cerkveno središče, na mestu sedanje proštijeke cerkve sv. Jurija. Okoli nje in trdne grajske zaslonbe se je razvijalo ptujsko mesto enakomerno dalje vse do današnjih dni.

Zusammenfassung.

Frühchristliche Denkmäler in Poetovio.

Zwischen dem Westabhang der Propsteikirche und der Miklošičstraße sind im Verlaufe des letzten Dezenniums bei verschiedenen Umbauten und Erdbewegungen neben Resten von Altären und Grabinschriften (Abb. 1—6), darunter der Inschrift eines actuarius, wiederholt frühchristliche Denkmäler zutage getreten, die meist in den Mauern der neueren Häuser verbaut waren.

In ursprünglicher Lage, unterhalb der Propsteikirche, dürfte wegen seiner Schwere allein der Unterbau einer Altarmensa (2:1.50:0.70 m, Abbildung 14, Übersichtsplan Seite 99 Nr. 7) sich befunden haben, die confessio, versehen mit einer Höhlung (50 cm breit, 60 cm hoch) für die Märtyrerreliquien, überdeckt mit einer Altarplatte mit erhöhtem Rand (Abb. 15). Im Presbyterium dieser Vorläuferin der heutigen Stadtpfarrkirche zum hl. Georg wird der Pfeiler einer Chorschranke gestanden haben (Abb. 16). Im Relief der leicht gewölbten vorderen Seite streben aus einer zweihenkeligen Fußvase Weinreben empor, auf deren oberstem Rankenpaare eine Taube sitzt, über deren Brust ein Relieffkreuz (Form des 5. und 6. Jahrh.) gelegt ist, ein selten verwendetes Sinnbild des Heilandes. Mit diesem Pfeiler kann man den Teil einer Chorschranke verbinden (Abb. 17), deren Vorderseite ein Kreis zielt, an dessen Innenrande Kreissegmente angeordnet sind, zwischen denen gebogene Speichen zu einem zentralen Kreis, vielleicht einem Medaillonkreuz, führen. Die dem Presbyterium zugewendete

³⁰) Domneva R. Eggerja, Civitas Noricum, Wiener Studien, 47, 1929 str. 146 sl., da obsega civitas Noricum Slovenji Štajer, mestna okrožja Celeia in Poetovio, je preslabo podprta, da bi se upoštevala. V tem oziru je jasni tekst Ammianov odločilen.

³¹) Salzburger Urkundenbuch, II, št. 34. — E. Klebl, Eine neu aufgefundenene Salzburger Geschichtsquelle. Mitt. der Ges. für Salzburger Landeskunde, 61, 1921, str. 37, 49. — M. Kos, Conversio Bagoariorum et Carantanorum, str. 78 sl. — Na podlagi listine iz leta 977. sklepa B. Saria, Arheol. istraživanja u oblasti starog Poetovia, Starinar, 3. ser. I 1922, str. 208, da je Drava v ranem srednjem veku premenila svoj tok in porušila spodnji del ptujskega mesta. Ti domnevi Baldvina Saria ne daje listina nikake opore.

Seite der Schrankenplatte war mit Rosetten aus Blättern der Granatblüte, umgeben von einem Laubkranz, im oberen Teile wahrscheinlich mit Kreuzen verziert.

Diese frühchristliche Kirche war allem Anschein nach dreischiffig, da ein Teil der Balustrade eines Seitenschiffes gefunden wurde; der Rahmen derselben, mit schrägen Riefelungen bedeckt, umschließt ein Rhombengitter (Abb. 19). Die Säulen der Kirche trugen Blattkapitelle mit fünfteiliger Abakusplatte, von Strzygowski so genannte theodosianische Kapitelle, korinthische Kapitelle mit sechsblättrigen Rosetten, zwischen denen Ranken emporwachsen und an den Ecken zu Voluten umbiegen (Abb. 20 und 21).

Das Christentum hat in Poetovio im 3. Jahrhundert Eingang und Verbreitung gefunden. Am 2. November 303 erlitt der Bischof Victorinus, der älteste Exeget der lateinischen Kirche, den Märtyrertod. Von seinen Nachfolgern werden genannt, um das Jahr 343 Aprian, vor dem Jahre 378 der Arianer Julius Valens und sein Gegner und Nachfolger der orthodoxe Bischof Marcus (gestorben vor 381).

Wie die Denkmäler lehren, standen in P. am Ausgange der Antike bereits mehrere Kirchen. Der Teil einer Chorschanke (Abb. 26), gefunden auf dem Panoramaberge, legt Zeugnis ab für eine Kirche, wahrscheinlich eine Friedhofskirche. In Sp. Hajdina wurde im Jahre 1935 eine einschiffige Saalkirche mit einer halbkreisförmigen Priesterbank ausgegraben. Die Brüstungsplatte eines Ambon, gefunden am Gornji Breg, weist auf einen weiteren christlichen Kultbau hin, falls die Platte nicht von der Kirche in Sp. Hajdina verschleppt wurde. Eine Friedhofskirche in Ragoznica in der nächsten Umgebung der Stadt bezeugen zwei Kandelaberleuchter aus Bronze mit Lilienarmen und Christogramm (Abb. 24, 25), dessen Charakter den Bestand der Kirche im 4. Jhd. gewährleistet.

Der Berichterstatter dankt herzlich für Ratschläge und Hilfe den Herren Oberinsp. A. Leschnigg und Ing. K. Rieder in Graz, Univ.-Doz. Dr. Fr. Eichler und Dr. R. Noll in Wien, † Prof. J. B. Keune und Univ.-Doz. Dr. Harald Koethe in Trier.

Izvestja.

O poreklu svobodnjakov (Freisassen).

Metod Dolenc.

I. V Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo je izšla že dolgo prej napovedana razprava g. vseuč. prof. dr. Janka Polca »Svobodniki na Kranjskem« (l. XVII., str. 3—142). Mišljeni so pod tem naslovom »Freisassen«, katere smo doslej nazivali »svobodnjake«. Pri tem izrazu ostanem še dalje iz razlogov, ki bodo nižje zdolej navedeni.

Označena razprava se opira na listinske vire, kar je glavno. Opisuje najprej na kratko postanek in razvoj institucije svobodnjakov po drugih deželah, namreč na Češkem, v Moravski, Šleziji, na Hrvatskem in Koroškem; vrstni red teh dežel je povzet po razpravi. Velik vpliv je imela po mojem mnenju na razvoj institucije tudi Švabska. O tem P. ne navaja v razpravi ničesar.

V poglavju, v katerem so navedeni viri kot podlaga raziskavanj, omenja P., da je za svobodnjake na Kranjskem ohranjeno zelo obsežno arhivno gradivo, ki da je »doslej popolnoma neizčrpano.« Ta zadnja trditev odpira vprašanje, odkod pa bi bil dr. Josip Gruden zajemal svoja zelo obsežna izvajanja o svobodnjakih, ko je pisal svoje »Slovenske župane v preteklosti«, ako ne vsaj iz stanovskih spisov omenjenega gradiva?

Med zgodovinskimi viri so opisane na prvem mestu »imenske knjige«, kar naj bi bil slovenski izraz za »Gültbuch«. Pa ni čisto posrečen; to P. priznava sam. Pravilno bi morali reči »knjiga o dačah« po prvotnem smislu, ali pa kako podobno. Trditev (l. c., str. 31), da je bila »imenjska knjiga« deželni kataster nepodložniških zemljišč, je preširoka; da bi bila zemljiška knjiga v modernem smislu, o tem po vsem, kar se je o njej v moji Pravni zgodovini za slovensko ozemlje (PZ) pisalo, niti govora ne more biti.

Časovni postanek »imenjske knjige« (torej knjige o dačah) stavi P. v glavnem na podlagi virov v l. 1539 (1549), 1618 in 1747 (t. j. po davčni rektifikaciji). Nastanek svobodnjakov pa opredeljuje polemično z zanikanjem pravilnosti izvajanj v PZ, češ da ni nobene opore »niti v imenjskih knjigah niti v ostalem arhivskem gradivu, da bi bili le ti ostanki starih prostih« (recte: svobodnih) »Slovencev izza staroslovenske dobe«. Na tem mestu bodi samo omenjeno, da doslej pač nihče ne bi takšne opore v teh virih iskal. Pač naj še dodam, da P. izraza »Freisass« do l. 1662. v teh virih ni izsledil. Sicer pa ne gre za izraz, ampak za institucijo, ki pa v novem veku ni imela več posebnega pomena. Kot glavne načine »postanka in pomnožitve« svobodnjaških imenj navaja Polčeva razprava troje: fevdno podelitev, nakup od gospok in delitev že obstoječih svobodnjaških zemljišč in njihov nakup od svobodnjakov. Tudi bi bila — četrtič — možna »osvoboditev svobodniškega podložnika v priznanje njegovih zaslug in s prepustitvijo doslej podložnih zemljišč v prosto last.« Vendar dostavlja P., da za to ni primerov v arhivalijah. Mi pa mislimo, da takšnih primerov sploh ni smelo biti. Težnje, da se nastajanje novih svobodnjakov preprečuje, se zrcalijo v sklepu stanovskega odbora z dne 1. februarja 1621., ki pa je bil — bržčas — 14. marca 1622. napram kranjskim, kakor koroškim deželnim stanovom potrjen od Ferdinanda II. Podložniki se poslej ne bi smeli od svojih gospok osvoboditi niti odkupovati.

Posebno poglavje posveča P. svobodnjakom kot posestnikom podložnih zemljišč. Tu se pokaže, da so se svobodnjaki na Kranjskem nahajali lahko tudi v razmerju

podložnika nasproti gosposki. Torej svobodnjaštvo nima značilne lastnosti za osebo, ampak za posest. Na drugi strani pa so mogli svobodnjaki imeti, če so bili zemljiški gospodje, tudi lastne podložnike.

Vprašanje podsodnosti svobodnjaških podložnikov je rešil avtor na podlagi dveh primerov, enkrat (za l. 1739.) tako, da ima podložnik svobodnjaka svojo podsodnost pri deželnem knjigovodji kot svobodnjaško upravo, drugikrat (za l. 1690.), da spadajo kajzarji in drugi sogorniki pod gorsko palico enega ali drugega svobodnjaka, ki sta si delila materni delež. Na ta primer se še povrnem.

Upravna oblastva za svobodnjake so predmet naslednjega poglavja. Stanovsko knjigovodstvo je vodilo »imenjske knjige«, torej knjige o dačah, določevalo, izterjevalo in vpisovalo dačno naklado. Glede sporov svobodnjakov pa je bil stanovski odbor prva instanca, deželno glavarstvo druga. Vendar je bilo od l. 1659. naprej do l. 1781. stanovsko knjigovodstvo prva sodna in upravna instanca.

O županih svobodnjaških naselbin govori P., pozivajoč se na ustrezne razmere na Češkem, ugotavlja sledove o njih na Vipavskem in Gorjanskem, pa trdi, da se v tej njegovi razpravi uvaja pri nas prvič pojem teh županov v pravnozgodovinsko vedo. To ni točno.

Odprava svobodnjakov se je pričela kazati kot zaželjen cilj za časa Marije Terezije z l. 1747. Za izvajanje o poreklu svobodnjakov smatram za posebno važno to, kar navajajo viri v definiciji institucije »Freisassen«² tedajšnjih članov stanovskega odbora. Ko se jemljejo za prave znanstvene izsledke, so ta izvajanja sovzrok zmede o nazorih glede porekla svobodnjakov. Baš iz dejanskih navedb teh definicij bom dokazal, da je bila institucija tedaj imenovanih »Freisassen«² posledica več komponent, ki so se razvijale dolgo dobo po svoje, navsezadnje šele skupno.

Glede nadaljnjih izvajanj o koncentraciji podložnikov in delni pridelitvi svobodnjakov posameznim gosposkam l. 1776., o poskusih njih odprave v l. 1784., o naporih v pogledu naprave nove zemljiške knjige za svobodnjake l. 1800., dalje o sledeči preosnovi svobodnjaške uprave naj zadostuje, da te zadeve samo navedem, saj se v naslovu te razprave zajetega predmeta več ne tičejo. Da se je slednjič vendarle napravila zemljiška knjiga za svobodnjake na Gorenjskem in Dolenjskem začetkom XIX. stoletja, naj radi popolnosti omenim, pa dostavim, da so se tudi še v sedajšnji zemljiško knjigo vpisala posestva kot »Gülte«² (n. pr. Gült Dobrava, v novomeškem okraju, kar vem iz svoje sodne prakse).

Posebno obširno poglavje se bavi s svobodnjaškim sodstvom, pri tem najprej s »procesnim«, potem z »zasebnim«² pravom. Tu je mnogo gradiva, ki se ne tiče samo svobodnjakov, ampak na splošno vseh podeželskih prebivalcev, tudi podložnikov, a P. ga navaja, ker ga je našel v virih, ki jih je obdelal. Formalno in materialno pravo bi se moralo točneje opredeliti. Klavzulo občne deželne obveze za škodo (»Landschadenbundklausel«²) bi kazalo pojasniti najprej po prvotni funkciji v privatnopravnem smislu, in na to še predočiti stopnjo, na katero je ta institucija zdrknila v toku dveh stoletij.

Glavna misel Polčevega spisa je torej, da svobodnjaki nimajo zgodovinske zveze s kosezi (Edlinger), kakor sem trdil jaz v tem smislu, da so svobodnjaki preostanki kosezov.

II. Preden pristopim k samim izvajanjem o poreklu svobodnjakov, naj omenim to, kar se mi zdi potrebno glede pravnoznanstvene terminologije; kajti le-te nikakor ne smemo zanemarjati. Pred vsem je jasno, da se ne more odobravati, da bi se termini tehnici kar sproti menjavali. Če je neki izraz za enkrat že ustaljen, naj se brez nujne potrebe (kamor bi spadalo, seveda, tudi dognanje očitne pogrčnosti)

ne izpreminja. Usus tyrannus! Zlasti pa naj se ne opušta tista skupnost terminov, ki jo nujno priporoča pripadnost k jugoslovanski jezikovni skupini.

Za prevod »Freisassen« se izraz »svobodnik« nikakor ne da priporočati. Do Polčeve razprave je bil izraz »svobodnjak« v pravniški in drugi književnosti že dobro zasidran. Nahajal se je že v Cigaletovi Jurid.-pol. Terminologie (iz l. 1853) za vse tri jugoslovanske jezike enako kot edini izraz, dočim je Cigale v svoji Znanstveni terminologiji (iz l. 1880) navedel samo »die Freien« in jih poslovenil z izrazoma najprej »svobodniki«, potem »svobodnjaki«. V Wolfovem besednjaku (1860) stoji »svobodnjak« poleg »lontovski kmet« (po Vodniku), prvi izraz takisto tudi v Pleteršnikovem besednjaku (1895). Svobodnjake imenuje svobodne kmete Milko Kos (Zgodovina Slovencev), Anton Skubic (»Slovenec«, LIV. štv. 60., nasl.), Josip Gruden (Zgodovina, in Slov. župani), takisto pisec teh vrstic v svojih prejšnjih spisih in v PZ.). Fran Kovačič (Slov. Štajerska in Prekmurje, 1926, str. 167) uporablja za libertine izraz svobodnjak in kaže na to, da je prešel izraz »Freisasse« v slovensko rodbinsko ime »Fras«, ki je posebno često v Slov. Goricah. P. sam je uporabljal prej izraz »svobodin«, pa ga je sicer opustil (pod vplivom Kelemine), ne da bi se hotel nasloniti na že udomačeni prevod Freisass = slobodnjak, ampak zamenjal ga je s »slobodnik«, češ, da rabijo ta izraz Čehi. Stvar je pa taka, da pravi Vladimir Mažuranič v svojih Prinosih (1898) na prvem mestu »slobodnjaki« (poleg tega še »liberajac«), Vuk Karadžić (1851) »slobodnjak«, najnovejši enciklopedijski besednjak Ristić-Kangrga (1936) »slobodnjak, slobodni stanovnik«. Vsekakor so nam jezikovno Hrvati in Srbi bližje, torej ostanimo pri »slobodnjakih« za »Freisassen«, »slobodnik« pa naj nam služi kot izraz višjega pojma, s katerim slovenimo »liber, ingenuus«, kakor je to dosledno uporabljal naš veliki zgodovinar Fran Kos v svojem Gradivu. Potemtakem so slobodnjaki le posebna vrsta slobodnikov.

O »imenjski knjigi« sem že zgoraj pripomnil, da izraz ni posrečen. P., ki je sam v svojih prejšnjih razpravah uporabljal za to institucijo izraz »stanovska zemljiška knjiga«, je pač brez potrebe (l. c., str. 22) pristavil v citatu iz moje PZ v besedah »nova zemljiška knjiga« za drugo besedo — klicaj. Da v tej zvezi meni ni šlo za terminus technicus v slovenščini za Gültebuch, leži na dlani. Sam P. ugotavlja (l. c., str. 17), da pomenja Gülte = Zahlung, Schuld, Abgabe. Torej ne prihaja na prvem mestu »imenje« v poštev, ampak dača od zemljišča. Izraz »imenje« pa tudi sam po sebi tu ni — uporabljev. Predvsem se ta izraz ne uporablja prvič, kakor naj izhaja iz P. opombe 63, l. c., str. 67, v Ljubljanskem časniku iz l. 1850, — ampak, kar je razvidno iz prav tam citiranega spisa Kelemine, v slovenskem prevodu Gorskih bukev iz l. 1582 (Dolenc, Pravni izrazi, ČJKZ 1920, str. 80). »Imenje«, srbsko »imanje«, pomenja gospodarsko zemljiško enoto (Gut). Za to pa skovanka »imenjska knjiga« ne velja, ker niso samo zemljišča v njej vpisana. P. sam pripominja, da upotrebljava izraz »imenjska knjiga« v nekakšnem širšem smislu, vendar treba najti izraza, ki bo v vsakem smislu adekvaten. Mislim tako: Če se je Gültebuch šele v l. 1662 ločil na dvoje, na »stanovsko knjigo o dačah in na ono za svobodnjake, bo pač najpametneje, če slovenimo — s Cigaletom — Gülte (Gilte) z »zemljiščnica« (ali zemljiški davek); Gültebuch pa s »stanovskimi zemljiškimi bukvami«, če gre za imovino stanov, s »svobodnjaškimi zemljiškimi bukvami« pa, če gre za imovino svobodnjakov. Imenjska knjiga« ne ustreza tem upravičenim zahtevam po razlikovanju, že radi tega ne, ker ne pride do izraza, da se uporablja samo glede svobodnjakov. (Pripomnim, da so se zvale stanovske zemljiške bukve v neki listini z dne 20. avgusta l. 1639 »allda in Crain Haupt Gültebuch« [gl. Dolenc, Ljublj. rokopisna zbirka itd., Kronika, 1935].)

P. piše (l. c., str. 113.): »Zakaj rabi Dolenc PZ 160. 372) za »ältere« in »jüngere Satzung« starejše in novo ustanovilo, je nejasno«. Odgovor na to je: Ker potrebujemo mi pravniki dvoje izrazov: enega za »Satzung«, drugega za »Verpfändung«. Obeh nemških izrazov ne smemo sloveniti z »zastava«. Samo pri »starejši« »Satzung« je prišlo do tega, da je dobil upnik dolžnikovo stvar v svojo posest, pri »novejši« ne. Tu je dobil upnik samo pravico, da »poseže« v prihodnje po predmetu, ki je bil namenjen in sprejet za svoječasno zadostitev upnikove terjatve (Zugriffsrecht). Sedaj, mislim, bo pač jasno, da vsaj »neuere Satzung« na noben način ni in ne sme biti »zastava« v današnjem tehničnem pomenu »pignus«. Pa tudi »ältere Satzung« ne daje »pignus«, ampak ostaja pri »vadium«. Zato naj se tudi za njo, če se hoče juristično točno razlikovati, uporablja drug izraz kot za pignus, ne glede na to, da so še druge velike razlike glede zapalosti med »vadium« in »pignus« (Verfallspfand, Verkaufspfand). Res da izraz »ustanovilo« za »Satzung« (Festsetzung) ni bogvekakoj jasen. Nahaja se pa v naših besednjakih in se mi zdi boljši kot izraz »zalaganje«, ki sem ga našel pri Vladimiru Mazuraniću vprav glede zastavljanja. »Satzbrief« ali »Satzbuch« se da prav dobro posloveniti s »pismo o ustanovilu« odn. »knjiga o ustanovilih«. Sicer pa bi bilo tudi meni všeč, če bi se našel nov, bolj primeren izraz, samo njegov pravni smisel se ne bi smel mešati s pojmom prave zastave.

Prav nobenega vzroka nimamo, da bi se morali posluževati (s Polcem) za Hube v slovenskem jeziku »huba«. Za to imamo pač že svoj domač izraz kmetija ali imenje; gl. Kos Milko (Zgod. Slov., str. 183): »zemljiška enota je vedno kmetija (hube, mansus, predium)«. P. pa uporablja izraza imenje in huba hkratu drugega poleg drugega (l. c., str. 57), ne da bi navedel, kaj naj bo diferencialni moment.

III. Že zgoraj je bilo mimogrede omenjeno, da P. zavzema polemično stališče napram moji PZ glede porekla svobodnjakov. Tu moram dodati, da pravi P. (l. c., str. 34), da jaz trdim »kar apodiktično«, da so »svobodnjaki resnično preostali izza staroslovenske dobe preko poznega srednjega veka« itd. Tisti »kar apodiktično« nikakor ni bil na mestu, zlasti ne v resni znanstveni razpravi.

P. je namreč predvsem prezrl, da sem na kraju predgovora v PZ pripomnil, da ima knjiga svoje vrzeli in napake . . . , da se utegne pokazati na malo razorani njivi . . . po nesreči morda tudi kakšen plevel . . . Pisatelj, ki se je vnaprej tako ogradil, gotovo nima namena, da to ali ono »apodiktično« trdi. Pa to ni edina očitna nepravilnost. Moja razlaga v PZ o prehodu kosezov do svobodnjakov ni brez oslonca na trditve drugih zgodovinarjev, ki uživajo vprav odličен sloves med nami. Da jih nisem omenil v svoji PZ, danes to obžalujem. Vzrok pa je bil moje prepričanje, da strokovnjaki moje vire itak poznajo in lahko kontrolirajo, za druge izobražence, za katere je bilo spisano »ogrodje pravne zgodovine za slovensko ozemlje«, na dveh straneh male osmerke citiranja itak ni bilo treba.

Moji viri so bili: A. Luschin-Ebengreuth piše (Grundriß der öst. Reichsgeschichte, 1899, str. 154.): »Unter besonders günstigen Umständen vermochten einzelne dieser Edelbauern selbst zur Freisässigkeit emporzusteigen« (ponovljeno v Handbuch der öst. R. G. 1914). Josip Gruden piše (Slov. župani v preteklosti str. 18.): »Če bi zasledovali rodovnike marsikaterih naših odličnih plemiških rodbin nazaj v zgodnji srednji vek, bi morda včasih naleteli na preproste slovenske župane ali svobodnjake kot pradede . . .«. Na str. 27. nadaljuje: »Kmalu so preostale od svobodnega ljudstva, ki je po večini izgubilo svojo neodvisnost, le še poedinci, skupine ali občine, takozvani svobodnjaki ali plemičarji (Freisassen, Edlinge)«. Milko Kos (Zgod. Slov., str. 91, 92): »Poseben položaj med slovenskimi svobodnjaki-plemiči

zavzemajo kosezi ali kasazi. ... Tudi pri Nemcih veljajo za plemenite, za to ustreza slovenskemu kosezu nemški naziv edling in naselbini kosezov nemško krajevno ime »Edling«. Ime kosez ali kasaz se nam je ohranilo v krajevnih imenih... Po švabskem zrcalu smejo le svobodni zemljaki, imenovani kosezi, izbirati deželi novega vojvodo.« Str. 181 (za pozni srednji vek): »Med svobodnjake se štejejo od starih časov slovenski kosezi, ki sede na svojih svobodnih posestvih, so pa mavzlic svojemu svobodnoplemiškemu izvoru dejansko postajali vedno le bolj kmetje... Le po nekaterih krajih so si kosezi znali obdržati stare in pridobiti izjemne privilegije...« Johann Tschinkowitz (*Darstellung des politischen Verhältnisses etc.*; 1827, II., 1. zv. str. 14.) pravi o poreklu svobodnjakov: »Der Ursprung derselben ist wahrscheinlich von dem niederen Adel des Landes herzuleiten; daher denn diese Besitzungen noch hier und da Edelthümer oder Edelsitze, oder Höfe heißen.« — Ali se sme po vsem tem trditi, da sem jaz nekaj o prelivanju kosezov v svobodnjake »apodiktično«, a nepravilno trdil? Ali drži, da so celo »znanstveniki« videli v svobodnjakih ostanke svobodnih Slovencev in da bi »globlji pogled v preteklost moral... razbliniti... rodoljubne iluzije?« (l. c., str. 93.) Mari je tudi A. Luschin-Edengreuth podlegel »rodoljubnim iluzijam?« Mari še Anton Mell (*Entwicklung Krains vom X. bis ins XIII. Jahrh.*, 1888, str. 17), ko piše, da je bil v neki kroniki iz l. 989 navedeni Pribislav »vermutlich ein südslavischer Adeliger« ob Sori pri Goričanah (medaleč so Koseze nad Ljubljano), ki pa za poznejše, XIII. stoletje, priznava poleg ministerialcev še druge svobodne ljudi?

IV. Viri, ki so bili P.-u podlaga za raziskovanje o svobodnjakih na Kranjskem, so nudili zelo pestro sliko vrst svobodnjakov, tudi takšnih, ki so plavali pod nazivom »Freisasse« neopravičeno. Za to pa ti viri niti po svojem namenu, niti po svoji vsebini niso odločilni za spoznavanje porekla svobodnjakov.

Slovenci so od zgodnjega srednjega veka do XIII. stoletja imeli plemenite, svobodne in nesvobodne ljudi. Med druge je šteli koseze. Kdor si vzame truda, naj si prečita uvode k Gradivu III., IV. Frana Kosa, pa bo videl, koliko svobodnih ljudi je bilo med Slovenci v tej dobi, ki so listinski izpričani. Prav lahko, da je bil tudi kakšen kosez med njimi. Ludmil Hauptmann navaja podatke za svobodne koseze še za XIII. stoletje. V tem času pa je bržčas mnogo kosezov prišlo v stan ministerialcev. Velik vpliv na razvoj slojev prebivalstva slovenskih deželâ je imela le-teh kolonizacija. Gre pri tem za vprašanje, ali so bili koloni svobodni ali nesvobodni ljudje. L. 1016. je postal Bertold von Zähringen koroški vojvoda (gl. Mell, l. c., str. 26). Ta je povsod, kjer je vladal, vneto pospeševal kolonizacijo. O vzrokih za to se danes v Nemčiji mnogo piše (glej. H. Heimpel, *Deutschlands Mittelalter Deutschlands Schicksal*, 1935, str. 46). Theodor Mayer, eden izmed modernejših zgodovinarjev, pa je postavil to-le tezo (*Der Staat der Herzoge von Zähringen*, 1935, str. 24): »Wir wissen, daß von altersher »Freie« dagewesen sind, ihre Bedeutung war aber gering; denn sie saßen verstreut und waren verfassungsrechtlich nicht organisiert. Nun finden wir aber seit dem XII.—XIII. Jahrhundert, da unsere Quellen reichlicher fließen, wieder freie Bauern in nicht geringer Anzahl. Aber diese freie Bauern sind nicht die Abkömmlinge der alten freien Bauern, sie sitzen durchwegs auf Neuland, das erst im XII.—XIII. Jahrhundert gerodet worden ist... Im XI. Jahrhundert haben die Grundherrschaften noch unfreie Bauern als Hörige angesetzt. Dann aber tritt die Aufspaltung von Grundherrschaft und Staatshoheit ein und diese Veränderung spiegelt sich in der Stellung der Kolonialbauern wieder.« Mayer navaja nato institucijo »das Freiamt« kot gosposki urad za te kmete tudi za ozemlje salzburškega nadškofa in pravi: »Mögen die Namen mitunter wechseln,

die Sache bleibt grundsätzlich überall die gleiche. Der moderne Staat des Mittelalters hat im Neuland nicht mehr die alte Gesellschaftsordnung aufgebaut, er brauchte und wollte nicht mehr die Gliederung des Staatsvolkes durch persönliche Abhängigkeitsverhältnisse... Die Zähringer haben aber in diesem Prozeß eine führende Rolle gespielt. Sie sind es gewesen, die auf ihren Schweizer Besitzungen freie Bauern angesiedelt haben.« Mayer ni preiskaval razmer v drugih deželah Zähringovcev (samo napovedal je pred kratkim v Neue Züricher Zeitung, 5. febr. 1937. str. 5., da bo to storil). Ni treba, da bi mislili, da so Zähringovci in njihovi nasledniki pošiljali svoje svobodne kmete tudi med Slovence. Gre samo za to, da se pokaže duha tedajšnjega časa in da se ugotovi, da se pojavlja najpozneje v XII. stoletju poleg prejšnjih vrst slobodnih ljudi še nova vrsta, ki ji je zagotovljena posebnost glede podrejenosti napram vladarju. To pa ni moglo ostati brez vpliva na podrejenost kosezov, ki so bili že od prej v deželi. (Drugače prikazuje pomen naseljevanja Luschin-Ebengreuth, Die Zerreißung der Steiermark, 1921, str. 25. nasl.) Kar nič ni pomislekov, ampak je povsem naravno, da se je pravno razmerje do vladarja, torej do najvišjega oblastva v deželi, za slobodne kmete-koloniste razširilo tudi na koseze. Na dlani pa leži, da se je s tem končna stopitev obeh stvarno močno pripravljala. Če govori Luschin-Ebengreuth o tem (glej zgoraj!), da so plemiči — Edlinge — kosezi šli navzgor in se pospeli do »Freisässigkeit«, se to, kar smo ravnokar ugotovili, pokazuje za več kot verjetno. S tem se očitvidno skladajo tudi izvajanja Frana Kovačiča (Slov. Štaj., str. 167), ko pravi, da so imeli svobodnjaki zemljišča »dosmrtno in morda še z dedno pravico«, da so pa ostali »nekoliko nižje za njimi kazazi (Edlinge)«. (Zmotno je torej mnenje (Polec, l. c., str. 94), da so bili kosezi svobodnejši v primeri s svobodnjaki.)

Kakšna je bila novo ustanovljena podrejenost svobodnjakov in kosezov na slovenskem ozemlju, se da samo domnevati. Vendar se, po duhu časa sodeč, gotovo ne motimo, če retrogradno sklepamo, da je vsakočasni gospod v deželi izvrševal funkcije, ki so jih drugod v alpskih deželah dobili »die Freiämter«. In vendar moremo trditi z vso gotovostjo, da so se na Kranjskem kosezi in svobodnjaki še l. 1535. drugi poleg drugih ohranili, da-si oboji niso šteli med prebivalce plemeni-tega rodu. V redu za deželna sodišča na Kranjskem, v Slovenski Krajini, Metliki, Istri in na Krasu, ki ga je izdal rimski kralj Ferdinand na Dunaju dne 18. februarja 1535 (prim.: Dolenc, Ljubljanska rokopisna zbirka itd. Kronika 1935) stoji zapi-sano: »damit aber di Freysässen und Edlinger, die ihre frey aigen Güter und Hüben haben, aber doch nit geadelt Person seyn...« Tu je tip svobodnjakov poleg kosezov omenjen še pred prvo stanovsko njigo o dačeh in sicer naravnost v protislovju s stanovi, ki so plemenitniki, toda prvi in drugi posedujejo svoja svobodna posestva in imenja prav enako. Ali more biti še kaj dvoma — če se poslej kosezi v XVII. stoletju ne imenujejo več v knjigi o dačah, čeprav so se koseske naselbine s tem imenom do danes ohranile, da so se poslej stopili s svobodnjaki v en sam sloj? Vsega tega P. ni imel pred očmi in vendar je zapisal, da je moja PZ poslužila »apodiktično« napačnega predstavljanja. »Imenjske knjige«, torej knjige o dačah, so vodile podatke do 1662. l. za plemenitnike in koseze kot svobodnjake hkratu, v toku stoletja pa sploh pozabile na koseze; one štejejo v l. do 5. knjigi svobodnjake za »Gemain« (sc. Leute) poleg meščanov; »Freysaßgrundt« se omenja še le v 7. knjigi poleg 6. knjige, ki obravnava »Standgölten«; torej je jasno, da se do l. 1662. zapisovalci niso čisto nič brigali za vprašanje, kaj je izvor svobod-njaške posesti, dasi je zakonodajec v l. 1535 koseze in svobodnjake še ločil, pa

vendar skupno obravnaval. Dokazna vrednost tistih svobodnjaških zemljiških bukev zdrkne torej, kar se tiče ugotavljanja razvojne črte svobodnjakov, na nič.

To pa ustreza popolnoma novi dobi. Razmere so se med tem časom, od l. 1535. do l. 1662. pač korenito izpremenile. Mnogi prejšnjih svobodnih kmetov so že prej pristali prostovoljno na podložniško razmerje: Šolski primer, ko se župan Stinko iz ptujske okolice l. 1277. »komendira« z vsem svojim imetjem v varstvo »nemških vitezov« (po Josipu Grudnu: Dolenc, Dušanov zakonik, 1925, str. 66), kar se pa ni smatralo za *capitis deminutio*. Ni izključeno, da so se komendacije kosezov in svobodnjakov poslej, čeprav sporadično, pa vendar še dogajale. Ne smemo prezreti, da se je zgoraj navedeni citat iz Landgerichtsordnung (1535) v svojem nadaljevanju glasil: »Aber die Edlinger so ohndas in dasselb Gericht, Herrschaft oder Urbar gehören, mit denen ein Land-Richter, als mit andern derselben Herrschaft Urbar-Leuthen vorhin zuhandeln Fueg hat, sollen daher nicht gereith, noch verstanden werden.« Pravilno piše Josip Žontar (Hauptprobleme der jugoslav. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, l. 1934); »Die Edlinger behielten ihre privilegierte Stellung nur so lange, als ihre Verbindung mit den Edeltümern anhielt«. Edeltümer — so tu svobodna imenja. Ni čuda, če so se kosezi, če niso dobili zveze z nemškim plemstvom s tem, da bi postali njegovi ministerialci, zlasti po zavladanju Habsburžanov na Kranjskem, oklepali vsaj tistih pravic, ki so jih dobili svobodnjaki.

Nastale so pa še druge, nove, posebne diferenciacije v pravni lastnosti zemljišč. Svobodniki, tudi meščani, duhovniki, plemenitniki si pribavijo zemljišč v vinorodnih gorinah kot »mejaši«; ostanejo svobodni, niso podložniki vinogorskega gospoda. Njihova zemljišča pa so v »kavzalni podsodnosti« prav tako, kot zemljišča sogornikov, ki so osebno podložni gorskemu gospodu. Drug čisto nasproten pojav: Podložni kmetovalci prebeže, ker ne zmorejo več davščin, dajatev in tlake, v mesta. Tam se jih branijo, pa se naseljujejo kot vsobenjki v hramovih ali zidanicah vinskih goric. V literarni zapuščini Antona Kaspreta sem zasledil notico »zinsfreier Grundhold« = »danjščak«; odkod jo je povzel, ni zapisano. Vendar je notica del zbirke pravnih izrazov in ni dvoma, da je danjščaka zasledil nekje kot neobdačenega podložnika posebne vrste.

Skratka, podložniške razmere so se postopoma izpreminjale, tu tako, tam drugače, pravne enotnosti ni bilo; še manj pa pravega pregleda pri tistih činiteljih, ki jim je bila poverjena naloga, da imajo vse davčne obvezance v razvidnosti.

O vsem tem najbolj jasno pričajo Polčevi izsledki po zapiskih v svobodnjaških zemljiških bukvah sami. Prvotna razvojna smer komponent: svobodnih kmetov — kosezov — svobodnih priseljencev se razblini po tridesetletni vojni in dobi pod bogvekakšnimi vplivi čisto nov značaj. Kakor se v navedeni dobi mešajo »mejaši« in »sogorniki«, »pravi« in »kmetski« fevdniki, kakor se v tej dobi klavzula o deželni obvezi za škodo, ki sprva nikakor ni bila namenjena podložnikom, zlorablja hote ali nehote, da zdrkne nazadnje na stopnjo brezpomembne birokratične fraze (gl. Dolenc, Ljublj. rokopisna zbirka itd., Kronika 1935); tako so tudi v svobodnjaške zemljiške bukve (Gültbuch) sprejemali razne vrste kmetskih in meščanskih svobodnih in nesvobodnih ljudi. Iz odgovora, ki ga je dala stanovska reprezentanca 5. sept. 1747, sledi, da je stanovski odbor bil mnenja, da izvirajo svobodnjaki od onih podložnikov, ki so se odkupili od zemljiških gospodov in da so po deželnem običaju tisti, ki niso niti deželani, niti plemiči, ampak lastniki neslužčega, v nobenem urbarju, pač pa v deželni »imenjski knjigi« vpisanega zemljišča ali desetine (Polec, l. c., str. 58). Deset let pozneje so morali stanovi znova pojasnjevati svojstvo svobodnjakov in njihovo sodstvo. Tu pa so navajali, »da so na Kranjskem polju

nekatera zemljišča iz doslej neznanih vzrokov davkov prosta« (Polec, l. c., str. 59). Ali ne leži tu priznanje nepoznanja porekla svobodnjakov na dlani? Če stanovski odbor v Ljubljani ni vedel, da so to bivši kosezi, prav svobodnjaki, se moramo temu le čuditi, ko pa poznamo definicijo, ki jo je pol stoletja pozneje podal Ivan Tschinkowitz (Darstellung des politischen Verhältnisses itd., 1827, I., 2. del, str. 4) brez vsakega pridržka in čisto jasno: »Endlich ... noch die Freysassen, das sind jene Besitzer, die mit ihren Gründen keiner Herrschaft unterworfen sind, sondern unmittelbar zur Landschaft eindienen, dorthin auch ihre Steuern entrichten.« Samo po tej definiciji se dajo razlagati predpisi naredbe za Koroško z dne 4. februarja 1754., ki razlikuje obdačenje svobodnjakov (Freysassen) in drugih slobodnikov (»Gemein-Partey«) na eni, deželanov pa na drugi strani. Samo tako razumemo Vodnika, ki je »Freisassen« imenoval »lontovške kmete«.

Ta dejstva, pa še prav posebno to, da se je pridajal naziv »Freisassen« tudi osebam, ki jih P. sam označuje kot nepravne, kaže jasno, da listinski zapisi v kranjskih stanovskih spisih niso zanesljivo gradivo za rešitev vprašanj, ki se tičejo porekla svobodnjakov. Temu se tudi ne smemo čuditi. Pomisliti je treba, kakšen prevrat se je izvršil v deželni upravi vprav po tridesetletni vojni, ko so plemenitniki zapuščali svoje gradove in stremeli ter silili v deželne službe in med cerkvene dostojanstvenike. Vse je bilo v povojih, uradni posli so se opravljali po formularijih, poznavanje zakonov in naredb je bilo malo temeljito, še manj poznanje porekla institucij. Listinski viri se morajo po vsem tem za pravno zgodovino previdno, kritično uporabljati. Zlasti se ne smejo omalovaževati dejstva, ki so jih ugotovili čisti zgodovinarji.

Nekritična je trditev (Polec, l. c., str. 57), da se v njegovi razpravi »uvaja v pravnozgodovinsko vedo s tem prvič pojem svobodniškega župana«. Našel je župane v listinah, ki se tičejo Vipavske in Vodic, kot upravne organe zlasti v pogledu iztirjavanja davščin, pa tudi izvrševanja sodstva. V resnici pa je pisec teh vrstic že 12 let prej (Dolenc, Dušanov zakonik, 1925, str. 77) zapisal: »Fevdskemu upravnemu območju so stale tu pa tam še kakšne občine svobodnjakov (Freisassen) nasproti, ki so imele svojo organizacijo z lastnim sodnikom ali županom na čelu. Tu na preostankih nekdanje avtonomije kmetiškega prebivalstva se nam prikazujejo kot upravni in sodni organi.« Ti podatki so pa prevzeti iz Josipa Grudna (Slov. župani v preteklosti, str. 28, 29), ki se zopet sam naslanja — po mojem mnenju — na Luschin-Ebengreutha (prim. njegov Grundriß str. 154, odnosno Handbuch, str. 358). Poznavalec domače pravnozgodovinske književnosti pa bi se lahko spomnil, da je tudi Fran Goršič (Župani in knezi v jugoslovanski pravni zgodovini, ČZN, 1929) pisal o županih (sodnikih) plemičarjev.

Pri vsem tem pa tista dva primera svobodnjaških županov in sodnikov kažeta jasno, da je moralo biti še koncem XVII. stoletja izvestno število večjih naselbin svobodnjakov. Na vsak način pa se je »Johann Edling«, po dvornem dekretu z dne 4. decembra 1781. imenovan »Herzogbauer zu Plassendorf«, ohranil kot čisti kosez, ker so mu bile ohranjene vse oprostitve od davščin in tlak, kakor dotlej, tudi še poslej, zanj in za njegove potomce. Seveda je imel le-ta izjemen položaj. Toda obstoj tega primera dobro podpira sklep, da kosezi kot izvestna pravna institucija tudi državnim krmilarjem koncem XVIII. stoletja ni bila nepoznana, ampak po njej priznana.

V. Polec je smatral v ZZR VI. (Razpored sodnih instanc, str. 119) »Freisassen« za »oslobojene podložnike, ki so se odkupili zasebnega podložništva in so bili neposredno podložni le deželi«. Posnel je to po Rehbach-u (Observationes, str. 103). V

svojem najnovejšem spisu o svobodnjakih je sledil novo-odkritim virom in označil zgoraj pod I. navedene trojne pravne posle kot načine postanka svobodnjaških »imenj«. K temu je treba pripomniti: Kjer gre za »fevdno podelitev«, za »nakup od gosposk«, za »delitev že obstoječih« svobodnjaških zemljišč, tam se mora predpostavljati obstoj institucije svobodnjaštva, ki mu je pravi in pravni karakteristikon, da razpolaga z lastno imovino, ki ni podložna nikomur razen deželi naravnost. Vsi navedeni načini postanka so torej le sekundarni pojavi. Treba jim je poiskati še historično izhodišče. Ko pa P. pravi, da bi bila možna osvoboditev svobodnjaškega podložnika v priznanje njegovih zaslug in s prepustitvijo dotlej podložnih zemljišč v svojo last, ne vpoštevava, da svobodnjaki sami nikakor niso imeli pravice pretvarjati zemljišče podložnih v svobodnjaštvo: Take prerogative svobodnjaškega sloja pravna zgodovina ne pozna ne pri nas, ne drugod.

V vsem in vsakem označujemo izvajanja, ki bi sklepala glede razvojne črte svobodnjakov samo iz kranjskih arhivalij po XVI. stoletju, za nemogoča. Saj činitelji, ki so sestavljali dotične spise, bili to stanovski odborniki, bili deželni knjigovodje, niti niso poznali zgodovine razvoja te institucije, niti niso imeli namena, da bi v tem pogledu nekaj ugotovili. Njim je šlo samo za to, da bi svobodnjake, pod kakršnokoli obliko so se prikazovali, spravili med podložnike.

Problem svobodnjaštva po svojem značaju sploh ni »kranjski« problem, še notranjeavstrijski ne, ampak srednjeevropski, če se hoče, človeško-kulturni problem. Po vsej Evropi se kaže valovita črta stremljenja osvoboditve in osamosvojitve podložniških slojev. To stremljenje se zdaj dviga, doseže svoj višek, pa pada itd. Za Slovence je črta stremljenj po svobodi imela svoj višek že v staroslovenski dobi pod samostojnimi slovenskimi knezi. Poleg svobodnih kmetov se nahajajo kosezi. Ko izgube Slovenci svoje kneze, se vendar le rešijo še v pozni srednji vek kosezi in svobodni kmetje, ali njihovo število v dobi od XI. do XVI. stoletja se krči. Ipak — vsaj kosezi niso povsem izginili! Za ravnokar označeno dobo vidimo vsaj sorodne pojave na Hrvaškem, v Srbiji, prav tako tudi na nemškem ozemlju (Bargildi, Pflughafte), celo na Poljskem so si priborili avtonomnost t. zv. kozaki (Dąbkowski, księga alfabetyczna dawnego prawa prywatnego polskiego, 1932, str. 38). (Da-li obstoji kakšna lingvistična zveza med »kosezi« [Fran Kovačič piše »kazazi«] in »kozaki«, bi bilo morda vredno preiskati.) Slovenski kmet se je krepko zavzel za svoje osvobojenje. Kmečke vstaje so mejnik nove dobe političnega življenja Slovencev. Črta stremljenj po osvoboditvi se je zopet dvigala. Ali po 30-letni vojni zopet pada, ne da bi pojavi svobodne zemlje popolnoma izginili. Svobodnjaštvo zatirajo plemstvo, deželna in državna uprava, zavestno in podzavestno. Vse to pa gre vzporedno s podobnimi pojavi v drugih deželah in državah. Primerjajoča pravna zgodovina vseh različnih načinov dviganja kmetov do svobode še ni napisana. Oviranja podviga kranjskih svobodnjakov, kakor ga je prikazal Polec v svoji razpravi o svobodnjakih na Kranjskem, ne bomo šteli med svetle strani delovanja domačih oblasti. Ipak je odkritje teh oviranj ali zavlčevanj, ko se odmislijo zmotna izvajanja, ki smo zgoraj kot takšna navedli, zelo zaslužno delo: vsaj gre za prikazovanje »pravnega in socialnega položaja kmetiškega ljudstva kot centralni problem pravne zgodovine Slovencev«. Te besede citiram tu namenoma; vzete so iz uvoda moje PZ (str. XI.). Polec je v svoji razpravi (l. c., str. 7) menil, da sem se pri tem naslonil na njegovo razpravo v ZZR IX, str. 188 (ne 181, kakor je napačno tiskano). V resnici pa je popolnoma odveč vprašati, kdo je avtor omenjenega citata. Kajti citat vsebuje tako resnico, ki je in mora biti vsakemu slovenskemu pravnemu zgodovinarju a priori znana in neizpodbitna.

Na kraju smem pač naglasiti, da je po mojih izvajanjih potrjeno, kolikor se to da pri današnjih virih reči, da so preostanki kosezov, ki so bili še v zakonodaji začetkom 16. stoletja poleg svobodnjakov vpoštrevani, prešli v naslednjih stoletjih med svobodnjake, da so se pa le ti — po Polčevih izvajanjih — na Kranjskem sčasoma znatno odstranjevali od svojega prvotnega pravnega položaja, ko so sprejemali tudi podložna zemljišča (gl. zgoraj drugi citat iz Landgerichtsordnung, 1535).

Zusammenfassung.

Über den Ursprung der Freisassen.

Den Anlaß zu dieser Abhandlung gab die Studie von Dr. J. Polec »Svobodniki na Kranjskem« (Glasnik muz. društva za Slov., XVII., 3—142). Diese Arbeit stützt sich hauptsächlich auf das Gültbuch der ehemaligen Landstände Krains (1539., 1618., 1747.). Nach kurzer Darstellung des Inhalts der Studie wird festgestellt, daß ihr polemischer Hauptgedanke darin gipfelt, die Freisassen dürfen in keine rechtsgeschichtliche Verbindung mit den Edlingern gebracht werden. Von diesen nämlich hat der Verfasser dieser Zeilen (Pravna zgodovina za slovensko ozemlje) behauptet, sie seien mit ihren Resten in die Reihen der Freisassen übergegangen.

Der nächste Abschnitt der vorliegenden Abhandlung erörtert terminologische Fragen. Insbesondere wird als notwendig hervorgehoben, daß auch für »Satzung« und »Verpfändung« oder »Pfand« in slovenischer Sprache verschiedene Ausdrücke gebraucht werden müssen.

Betreffend die Hauptfrage über den Ursprung der Freisassen, werden zunächst die Meinungen von Luschin-Ebengreuth, Anton Mell, Tschinkowitz, Gruden, Milko Kos, Kovačič erörtert, inwieweit sie entwicklungsgeschichtlich die Zusammenhänge der Edlinger und Freisassen deutlich umrissen haben.

Nach Darstellung des Verfassers dieser Zeilen hat sich die slovenische Bevölkerung bis zum XIII. Jahrhundert in zwei Schichten gespalten: Freie und Unfreie, unter den ersten waren auch Edlinger. Einige Edlinger sind gewiß in den Stand der Ministerialen aufgenommen worden, doch nicht alle. Zu dieser Zeit befanden sich aber auch in den von Slovenen bewohnten Gebieten schon Kolonisten, die von außen hierher angesiedelt wurden. Das Geschlecht der Zähringer hat bei der Kolonisation eine führende Rolle gespielt. Ihre »freie Bauern« waren direkt dem Landesherrn untertänig. Daß dies auch auf das Verhältnis der Edlinger eingewirkt hat, kann kaum bezweifelt werden. Die Edlinger haben sich nach Ansicht Luschin-Ebengreuths auch zur Freisässigkeit emporgerungen. In anderen Gebieten des Alpenlandes kam es zu Freiamtern, in den slovenischen Teilen blieben Edlinger und Freisassen (Freibauern) nebeneinander, beide unterstanden dem Landesherrn unmittelbar, obschon sie keineswegs zu dem Landes-Adel zählten. Dies gilt insbesondere für Krain; denn in der Landgerichtsordnung für Krain vom 18. Februar 1535 steht geschrieben: »Die Freisassen und Edlinger die ihre freyaignen Gueter und Hueben haben, aber doch nit geadelt Person seyn«. Es kann keinem Zweifel unterliegen, daß der Umstand, daß in den Gültbuchaufzeichnungen vom XVII. Jahrhundert Edlinger nicht mehr vorkommen, darauf zurückzuführen ist, daß sich die minder zahlreich vorkommenden Edlinger und die Freisassen zu einer Standesgruppe verschmolzen haben. Die weitere Entwicklung der Freisassen »in peius«, der zufolge sich einige Freisassen freiwillig oder durch Not gezwungen in das Untertänigkeitsverhältnis der feudalen Herrn begeben haben, (was schon in der Landgerichtsordnung (1535) angedeutet erscheint,) kann aus der allgemeinen Rechtslage, insonderheit aber aus der analogen Behandlung der »Mejaschen« in den Weingebirgsgebieten recht gut verstanden werden. Die Edlinger behielten ihre privilegierte Stellung nur so lange als ihre Verbindung mit den Edeltümern anhielt. Verfallen diese, tauchen sie unter die Freisassen,

die aber selbst nicht mehr alle ihre Privilegien aufrecht erhalten konnten. Die ursprüngliche Entwicklungslinie: Edlinger-Freibauern — freie Kolonisten — Freisassen kamen nach dem 30jährigen Krieg auf ganz abwegige Bahnen. Der Bureaokratismus half dabei wacker mit, so, daß es zum Teil zu sekundären Erscheinungen gekommen ist, denen zufolge auch untertänige Besitzer im krainischen Gültbuch unter der Flagge der Freisassen geführt wurden.

Die Behauptung, daß Freisassen auch aus der Schichte der Edlinger hervorgegangen sind, die Dr. J. Polec bestritten, kann nicht von der Hand gewiesen werden. Dagegen mußte seine Angabe, er habe als erster die hie und da vorkommende Organisierung der Freisassen unter einem Župan in die slovenische Rechtsgeschichte eingeführt, als den tatsächlichen Verhältnissen nicht entsprechend abgelehnt werden.

K zgodovini uprave Šentpavelske posesti na Fali.

Josip M r a v l j a k, Vuzenica.

V šentlovrenški pokrajini (»in provincia S. Laurentii«) je bilo po šentpavelskem prvem urbarju iz leta 1289. trinajst uradov, namreč v Smolniku (»in dem Zmolnich«), v Rovtah nad Falo (»in dem Geraeut«), na Travniku ali v Činžatu (»in villa Wisen«), v Kumnu (»in dem Kūmin«), »in dem Maltz«, to je kraj Hudi kot na desnem bregu Radoljne (v urbarju 1371 se imenujejo kmetje Kuplen, Jelen, Sobodin, Johannes in der Lakchen, Chrieg, Lačič, Draksel), »in dem Wizken«, to je okoliš Bezkovega (Visjakovega) vrha, »in dem Saltz« južno od tega (imenovane so kmetije Jančec, Skerbin, Peličnik, Perhte), »in dem Daeschen«, to je kraj okoli Dežnika (3 kmetije), potem Recenjok (»in dem Chrezenpach«), nadalje »in der Rübstat«, to je kraj ob potoku Urajnici (imenujejo se kmetje Gradnitz, Chorner, Barbor fistulator, Wutsch, Skerltz, Zmagoj, Wutzman itd.), »in dem Ebenpach«, to je kraj proti Kurji vasi, »in dem Rotenperg«, to je Rdeči breg od Urajnice proti Sv. Ignaciju (imenujejo se kmetje Košatec, Pinter, Starmasini, Tobnakch (Dobnik), Pelcian, Choch, Jager etc.) in končno »in dem Char«, to je kraj okoli Karničnika nad D. M. v Puščavi. Razen uradov okoli Št. Lovrenca (in trga Št. Lovrenca) pa so spadali pod falsko upravo še urad v Rušah in na Bezeni, urad v Kamnici in Proseku pri Bresternici; v Selnici pa je bila posebna uprava, ki je obsegala urade v Bistrici (Vaeustritz), v Klanec in Dobravi (Harde) pri Selnici, v Gerstorfu nasproti Fali (»in valle«), v vasi Selnici, na Boču nad Selnico (»in monte Waltz«) in v Vurmatu (»in Wudmund monte«).

Vso šentlovrenško provinco je prvotno upravljal Št. Pavel sam s svojimi redovniki. Prvi posvetni upravitelji se pojavijo v drugi polovici XV. stoletja: V. Hengspacher na Fali l. 1462. in istočasno H. Jobstel kot kletar v Št. Lovrencu;¹⁾ nato J. Rosenberger l. 1480., ki nam je zapustil prvi izkaz pravic in dohodkov falskega upravitelja,²⁾ ter H. Schrampf l. 1494.³⁾ Iz XVI. stoletja poznamo upravitelje K. Lintzerja l. 1514., H. Fraunstetterja l. 1570., L. Hofferja, ki je bil pred tem vino-gradniški uradnik v Selnici, l. 1576. in V. Schriefla l. 1578.⁴⁾ Vsi ti upravitelji so potrdili prejem upraviteljstva samo za 1 leto; samostan je postopal torej pri oddaji upraviteljstva zelo previdno ter je vsako leto sklepal pogodbo nanovo, četudi z istim

¹⁾ Urk. Buch St. Paul, št. 553.

²⁾ L. c. št. 613, 614.

³⁾ L. c. št. 669.

⁴⁾ Ben. arhiv v Št. Pavlu, Ka V., Fach 2, Fasc. 6. Istotam je tudi Scarzuolov akt.

upraviteljem. Izjema se je zgodila, ko je na Jurjevo l. 1582. prejel upravo falske graščine in s tem šentlovrenške province Otolin Scarzuola iz Cremona za dobo 11 let; oddal mu jo je opat Andrej Schaffer (1576—1583), ki je bil, kakor poroča o njem šentpavelski zgodovinar Beda Schroll⁵⁾, slab gospodar. Vendar tudi Otolin Scarzuola falske uprave dejansko ni imel v rokah vseh 11 let, kajti že l. 1587. najdemo na Fali novega upravitelja L. Weissenkircherja.

B. Schroll poroča v svojih delih mnogo o zgodovini Dravske doline, tudi o upraviteljstvu na Fali, le malo pa govori o upravi sami. Lepo pa to upravo ilustrira v šentpavelskem arhivu ohranjena pogodba, sklenjena med Scarzuolo in opatom Andrejem 24. aprila 1582. Pogodba obsega 14 točk, katerih vsebina je naslednja:

1. a) Župani vseh šentlovrenških in selniških uradov oddajajo skozi 11 let davščine Scarzuoli, oziroma njegovim dedičem, ki bi mu v slučaju smrti sledili v falskem upraviteljstvu. b) Otolino, oziroma njegovi dediči se zavežejo z reverzom, da bodo vedno priznavali šentpavelskega opata za svojega gospoda in gospodarja, kateremu bodo vedno zvesto služili v javnih in tajnih zadevah, in da bodo imeli vedno pred očmi koristi samostana. c) Ako pokliče opat upravitelja v samostan ali ga pošlje kam drugam, izvrši upravitelj nalogo brez odloga, toda na stroške samostana; uradne zadeve v falski upravi sami pa vrši upravitelj na lastne stroške in mora biti pri teh poslih opatu vedno pokoren upravitelj.

2. Upravitelj mora skrbno čuvati regalije, privilegije in druge samostanove svoboščine; mora gledati, da podložniki ničesar ne zamudijo ali odtujijo, da dajejo davščine v redu, obdelujejo zemljo v redu, ne zanemarjajo poslopij ter da se odpravijo davščine o lesu v redu po splavih. Konec druge točke ni povsem jasen⁶⁾; izgleda, da je v slučaju, če hoče kdo drugi spravljati les po splavih, upravitelj dolžan pregledati po samostanskem logarju, če ni vmes kaj samostanskega lesa, ter skrbeti za plačilo določenega splavarskega davka.

3. Upravitelj se obveže, da se bo ravnal po starih običajih do podložnikov, da jih ne bo pritiskal proti starim navadam, jim nalagal brez opatovega znanja novih bremen ali jih sicer nadlegoval, ter da jim bo dober in pravičen. Pritožbe podložnikov mora vestno obravnavati in pravočasno ukreniti vse potrebno. V sporih in zmotah mora podložnike ščititi ter jim nuditi pomoč, da ne nastanejo nepotrebne pravde. Če bi se tega ne držal ali bi delal nasprotno temu navodilu, potem padejo vsi pravdni stroški v njegovo breme.

4. Urbarske dajatve in desetino mora upravitelj pobrati in oddati v določenem času: Petrovi siri se plačajo v denarju na praznik sv. Petra in Pavla po 20 krajcarjev; davki po predpisih štajerskih deželnih stanov se morajo pobrati o sv. Jakobu ali najpozneje na Lovrenčevo, da jih je mogoče pravočasno odposlati v Gradec; te davščine pa sme pobirati samo po predloženem seznamu predpisanih davkov in po posebnem opatovem nalogu. Urbarske dajatve pobere in odda osem dni po sv. Uršuli, davek in desetino v žitu pa obdrži upravitelj za sebe in plača za to opatu v denarju: za mernik pšenice 80 kr, za mernik rži 60 kr, za mernik ječmena 60 kr in za mernik ovsa 24 kr.

⁵⁾ P. Tr. Neugart, *Historia mon. ord. s. Benedicti ad S. Paulum*. II. 96. — P. B. Schroll, *H. Marchstaller*, 7.

⁶⁾ »... wil aber jemand darunter flössen, dreist dasselbige dem herzubestellten Förster anzuzeigen und aus des gottshaus eigenthumlichen Hölzern und Wäldern soliches zu beseen schuldig, auf das gute Ordnung destwegen erhalten, treue Gehorsam erzaiget, und sonst alle billiche Anforderung zu rechter Weil und Zeit gebürlichen bezalt und darin nichts nachgesehen werde.«

5. Upravitelj obdrži za sebe vse male pravice, kakor plečeta, krače, piščance, jajca in polovico desetine v prašičih in planinskih sirih. Zato pa mora o trgatvi hraniti berače in druge delavce, za kar se mu dovolita za lastno porabo 2 četrтинjeka vina. Razen tega mora skrbeti za prehrano opata in njegovega spremstva, kadarkoli pride opat v Št. Lovrenc ali na Falo, in prav tako tudi opatovega zastopnika, ne da bi mogel zahtevati za to kako plačilo. Upravitelj je tudi dolžen preskrbeti brezplačno opatu potrebno hrano, ako potuje v Selnico ali Maribor, ter jo dostaviti tja, kjer bi opat prebival. Drugo polovico desetine v prašičih in planinskih sirih pa pošlje skupaj z denarjem za Petrove sire po opatovih ljudeh v Št. Pavel.

6. Ker se ne da povsem omejiti in v podrobnostih določiti delokrog upravitelja na Fali in kletarja pri Št. Lovrencu ter bo šele vsakdanje delo pokazalo, kaj je vse potrebno, se Otolinu izroči upraviteljstvo na splošno tako, da mora po zaobljubi zvestobe vsekdar in povsod imeti pred očmi in čuvati koristi samostana in opata ter ga varovati vseh nepravil. Za to vsestransko upraviteljstvo na Fali in za kletarstvo v Št. Lovrencu dobi redno plačo po 70 renskih goldinarjev na leto, razen 2 že omenjenih četrтинjekov vina še 2, vse dohodke uprave, torej gospodarstva na pristavi na Fali s pripadajočo tlako, mlin, ter desetino vina in žita, ki pripada falski cerkvi; od zadnjega pa mora dajati duhovniku, kadar v cerkvi mašuje, popolno prehrano.

7. Ribištvo v Dravi, Lobnici in Radoljni pripada k upraviteljstvu, toda pod izrecnim pogojem, da ne sme razen nekaterih zato določenih oseb⁷⁾ ribiti nikdo, tudi če bi ga hotel za to določiti upravitelj. Upravitelj tudi ne sme prodajati rib; če bi jih imel odveč, jih mora poslati v Št. Pavel, kjer dobi za funt sulača 3 kr, za vsakega raka pa po 2 pf. Stroške za pošiljke rib plača opat. Upravitelj mora skrbeti, da bo vedno dovolj rib na razpolago, kadar pride opat na Štajersko.

8. V pogledu sodstva mora biti pri upravi falske gosposčine zadostno število biričev in vsega, kar rabi deželna sodnija. Za to prepušča opat upravitelju vse globe od samskih nesamostanskih oseb in od zločincev; te pa mora hraniti upravitelj na lastne stroške in enako tudi izvrševati izrečene smrtne obsodbe. Od samostanskih falskih in šentlovenskih podložnikov si zadrži upravitelj polovico glob; vendar ne sme pri tem nikomur delati krivice ali navedene podložnike nadlegovati; drugo polovico glob mora upravitelj oddati vsake kvatre s seznamom v Št. Pavel⁸⁾.

9. Za cerkveni shod v Rušah preskrbi upravitelj vse potrebno na lastne stroške ter je zavezan paziti, da samostan ne utрпи kake škode. Od dohodkov ruške nedelje odda opatu letno 15 renskih goldinarjev.

10. Opat prepušča grajski travnik v Št. Lovrencu v uporabo upravitelju, ki plača zanj 10 renskih goldinarjev »neben den andren Gefellen«, ki pa niso navedeni.

11. Lov na male živali ima Scarzuola, ki odda zanj opatu letno 12 lisičjih kož. Velike živali pa se smejo loviti samo po opatovem izrecnem naročilu in ne more

⁷⁾ V obeh starih urbarjih iz l. 1289. in 1371. so kmetje, ki morajo ribiti, izrecno imenovani kot »piscatores«.

⁸⁾ »Das langericht an der Faal muss er mit nothdurftigen Gerichtsdienern und was hierzu die Billigkeit erfordert, treulich versehen. Darumben werdet Ime von allen ledigen unangesessenen und Malefiz Personen, die er gleichwol auf seine Unkosten, wan es von nöten, hinrichten muss lassen, die ganze Straff und was er von Inen erlangen kann, gelassen. Von den Unterthanen aber zu der Fall und Sankt Lorenzen gehörig allein den halben Thail der Straff, jedoch dass er hierein nirmandts Unbillichs thue noch bereute Unterthanen unrecht mässige Beschwar zu haben bewilliget, den andern Thail aber ist er von ein Quater... zu verraiten und zuverantworten schuldig.«

dati upravitelj za to nobenega dovoljenja. Kar se po opatovem nalogu ustrelji velikih živali, se oddajo samostanu.

12. Dajatve ob prevzemu kmetij in smrtnine pripadajo opatu in samostanu v celoti. Če ostane kako posestvo brez gospodarja, mora upravitelj to sporočiti opatu in počakati na njegovo naročilo, komu se posestvo izroči.

13. Šentlovrenška provinca je morala vzdrževati za deželno brambo 4 konjenike. Skrb za to prevzame upravitelj, ki poišče, opremi, izvežba in vzdržuje potrebne 4 konjenike. Za to mu prepušča opat na leto za vsakega konja 36 goldinarjev in 30 mernikov ovsa. Če morajo konjeniki na vojno, jim izplača mesečno plačo upravitelj, ki si jo odračuna od davka in desetine, kar bi sicer moral oddati opatu.

14. Otolino Scarzuola se zaveže z reverzom opatu in samostanu, da bo vestno izpolnjeval vse določbe pogodbe. Da se bo pa znal novi upravitelj točno ravnati, se mu izročijo urbarji in sezname vseh dohodkov. Otolino se nadalje obveže, da bo dogovorjene vsote oddajal samostanu ne glede na to, ali bo prejel od podložnikov vse, kar je predvideno ali ne. Če bi radi brezskrbnosti ali neprevidnosti poslov nastala na poslopih kaka škoda radi požarov, jo popravi Scarzuola na lastne stroške. Če pa se dogodi škoda radi višje sile (strela, vojska), ne gredo popravila v breme upravitelja.

Navzlic točnim določilom pogodbe ni upravljal O. Scarzuola šentlovrenške province vseh določenih 11 let. L. 1587. najdemo na Fali upravitelja L. Weissenkircherja in 1. aprila 1589 je poklical opat V. Lechner za upravitelja falske gospodšćine svojega nečaka Miklavža Lechnerja. Pomembna pa je pogodba med Otolinom Scarzuolo in opatom Andrejem Schafferjem kot primer medsebojnih odnošajev med gosposko in upraviteljem v začetku novega veka.

Plavž pri Sv. Primožu na Pohorju.

Josip Mravljak, Vuzenica.

Ako gremo iz Vuzenice proti jugu, najprej ob Cerkvenci, potem ob Plavžnici, pridemo v približno eni uri do Ladinikove žage in bajte; še kakih 150 m naprej stoje na desni tik nad potjo ruševine starega zidovja, zarasle z grmičjem: to so zadnji ostanki nekdanjega plavža¹⁾.

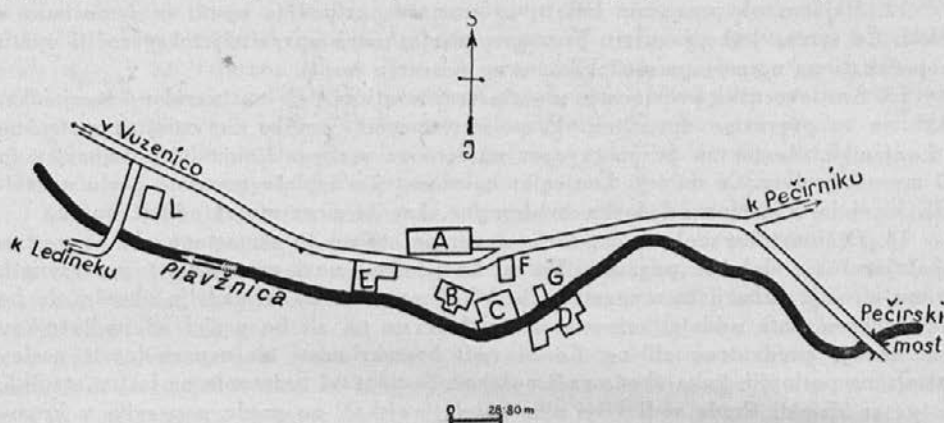
Originalna mapa nekdanje občine Sv. Primož n. P. kaže skupino poslopij, ki so leta 1825. tvorila plavž (nemško ime v mapi: Schmelz, zato tudi Schmelzbach). Po plavžu je dobil tudi potok novo ime Plavžnica, kako pa se je imenoval prej, ne vemo²⁾.

Izmed sedmerih objektov, ki so spadali l. 1825. k plavžu (glej situacijski načrt l. : 2880), so bili trije zidani (A, B, C), trije leseni (E, F, G), objekt D je bil v prednjem, k potoku obrnjenem delu zidan, zadnja dva dela pa sta bila lesena. Objekt A, ki je bil najbrž stanovanjska hiša za delavce, je meril 39 m v dolžini in 17.3 m v širini. Objekta B (20 m × 11.5 m) in C (18.7 m × 17.3 m) sta bila topilnica in visoka peč, objekt D pa je bil najbrž kovačija (30 m × 8.6 m, leseni deli pa 10 m × 10 m).

¹⁾ Viri za sledeče podatke so mi bili: Poročilo fužinarja Obersteinerja guberniju v Gradec ddo. 26./8. 1810. L. A. G. Mapped Saldenhofen. — Zemljiška knjiga Thumersfelden 1847 v Marenbergu. — Stare mape kat. občine Sv. Primož na Pohorju. — Sporočila Matevža Ladinika in Alojza Peruša, kmetov nad plavžem.

²⁾ Morda Spaderca? Prim. Schmutz I., »Alpen«, str. 56.

Objekt E je bil skladišče (17.3 m × 9.2 m ozir. 6.3 m). Objekt F je bilo skladišče za oglje (6.3 m × 11.5 m), objekt G pa shramba za orodje (3.5 m × 7.2 m).

K plavžu je spadala tudi rudniška hiša (Berghaus), danes majhno posestvo pod Kostrivškim sedlom (kota 1188), ter tri hiše v Vuzenici. Rudniško hišo je sestavljalo troje objektov, in sicer dve stanovanjski hiši za rudarje ter kovačnica za orodje. V Vuzenici pa je bila uprava podjetja in pisarna. Glavno poslopje je bila dvonadstropna graščina Thumersfelden, danes Štok, kjer so bile pisarne ter stanovanja podjetnika in uradnikov. Poleg Štoka so bile kleti in skladišča, danes Bartšerer. Hiša ima še danes na jugo-zahodnem vogalu dve solčni uri in ob zahodnem vogalu napis »Recte faciendo. — neminem time. P. I.«, ob južnem vogalu pa čitamo »Uni cuique suum. C. V. F. V. V. Z. L. 1783«. Tretji objekt je bilo gospodarsko poslopje preko jarka, danes Štaljokl, s hlevi za konje in šupami za vozove. Štok in Štaljokl sta bila zvezana po mostu, katerega vzhodno oporišče je bilo pred 40 leti še vidno. — Seveda je spadalo k tem hišam tudi nekoliko zemlje, in sicer kolikor je njiv in travnikov za hišami proti gozdu ter za njimi ležeči Rotnerjev gozd s Štokovim vrhom.

L. 1783. je kupil lastelinstvo Thumersfelden, h kateremu so spadale še kmetije Hajzl, Hartl, Hren in Bukovnik v Planini, imejitelj ivniške graščine Ignac Ernst Purgay, (znački P. I. na eni solčni uri, letnica 1783 na drugi). Zdi se, da je kupil to lastelinstvo zaradi rudnika, ki je bil pod Sedlarjevim vrhom (kota 1212) nad rudniško hišo. Kajti poročilo pravi, da je začel 1784 že kopati rudo.

Kje so to rudo spočetka topili, ne vemo³⁾; topilno peč (visoko peč) so namreč sezidali šele 1792. Dne 1. junija 1799 je odkupilo plavž, rudnik in celo lastelinstvo fužinarsko podjetje Obersteiner et Co. Takrat je bil plavž v prav slabem stanju tako glede rudnika kakor tudi glede obratnih poslopij.

Novi lastnik je plavžarsko podjetje skozi 20 let stalno izpopolnjeval; dozidaval je pri plavžu, pri rudniški hiši kakor tudi na Muti⁴⁾, kjer so železo predelovali v gospodarsko orodje, vse potrebne objekte. K temu je pripomogla Napoleonova doba z vsemi ugodnostmi za razvoj industrije v izvenilirskih krajih. Po likvidaciji Napoleonove Ilirije pa je postalo podjetje, ki je obratovalo s slabo železno rudo in z visoko režijo, nerentabilno in je moralo zato prenehati.

³⁾ Bržkone na Muti, kajti tudi tamkajšnje fužine so spadale k istemu podjetju.

⁴⁾ Schmutz II./77 pravi: »Ein Eisenbergwerk (1), 2 Hackenschmieden, 2 Zerren- und 2 Streckfeuer« (laut Gubern. Resolution ddo. 7./9. 1786).

Rudo so kopali, kakor smo že rekli, v bregu nad rudniško hišo, deloma tudi v gorovju zahodno in vzhodno odtod, deloma pa baje tudi na Peruševem posestvu pod Žvirčevim vrhom⁵⁾. Kopali in topili so več vrst rud: največ je bilo rjave železne rude (pirita), nahajamo pa tudi ležišča svitoglava (»Glaskopf«), modre rude (siderite) in kršce (»Kieserze«). Tričetrt ure od plavža — v kateri smeri, poročilo ne pove — so kopali tudi neko apnenasto glino. Ta je bila deloma bela, deloma modrikasta, deloma pa rjava in so jo dodajali rudi pri taljenju⁶⁾.

Ker v okolišju ni bilo premoga, so topili rudo z lesom oziroma ogljem. Tega je bilo več kot dovolj in poročevalec pravi, da je podjetje oskrbljeno z njim za okoli 40 let. Podjetje je dobivalo les deloma iz lastnih gozdov v Planini (to so bili ravno gozdovi posestev Hartl, Hajzl, Hren, Bukovnik), deloma pa ga je kupovalo za sečnjo od graščine puhenštajnske za 3 fl za oral. Les pa je bilo mogoče dobiti tudi iz bližnjih kmetskih gozdov, deloma pa — ako bi to bilo sploh potrebno — iz dravograjskih in štandraških kameralnih gozdov, odkoder so ga dovažali s splavi.

Izdelali so v plavžu na leto 3—4 tisoč centov livarskih in sivih grodljev (»Guß- und Graueisen«). Ker niso mogli dobiti izvežbanega kaluparja, so izdelovali večinoma le litoželezne grodlje, ki jih je podjetje samo predelovalo na Muti. Cena železnim grodljem za cent je bila (1810) 13 fl, gotova litina pa se je mogla prodati tako v deželi sami, kakor tudi na Ogrsko ali v Ilirijo po 35 fl za cent.

Poročilo pravi nadalje, da se ne more ugotoviti, za kako dobo zadostuje razpoložljiva železna ruda, ter da potrebuje obrat izpopolnitev, ako hoče izdelovati tudi litine; potrebni so še posebni stroji, pa tudi nova poslopja.

O taljenju rude izvemo, da so nasuli na tri mernike (vagane, Metzen) oglja 60 funtov železne rude in 40 funtov gline, iz česar so dobili 22 funtov sivih grodljev.

Leta 1810. je imelo podjetje pri jamah sledeče objekte: veliko rudniško poslopje za vodstvo obrata in posebno stanovanje za rudarje (»Hutmanswohnung«), rudniško kovačnico in malo smodnišnico; pri plavžu je bila posebej topilna peč in posebej talilnica, velika lesena stavba za oglje, štiri pražilne peči, ena drobilnica, ena tehtnica za rudo, podkovna kovačnica in velika hiša za vse topilniške delavce in tesarje.

Takšno je bilo torej stanje rudokopa in plavža okoli leta 1810. Zdi se, da je podjetje še primeroma dobro uspevalo, kajti pozneje izvemo, da so fužine na Muti povečali na štiri kladiva, pa tudi vlastelinstvo Thumersfelden odkazuje 1847, ko je bilo v rokah (naslednika) Romana Schmitta, torej tik pred odpravo podložništva, 15 posestev, namreč: Antona Kolarja (menda v Št. Vidu), Lekša Gribna in Jurija Kolmana (v Lesu, Sv. Primož), Klemena Tratnika (bržda pri Št. Janžu), Martina Grevola (Hajzl?) in Blaža Hrena (pri Sv. Primožu), Janeza Metingerja (mlin), Jožefa Planinšca (Pušavnik?), Gašperja Grabnerja, Mihaela Parčerja, Jurija Gribna in Jožefa Geberla v Vuzenici ter Antona Langbauerja, Jožefa Novaka in Ignaca Peruša (v Št. Vidu). Čeravno manjkajo vmesni podatki, smo vendar mnenja, da je ta posestva pridobil še Obersteiner, predvsem zaradi pridobivanja lesa in gline, pa tudi zaradi prostorov za prevoznništvo.

Točno 50 let je rudokop v Planini obstajal in zalagal bližnje Podravje z domačim železom. Leta 1784. so začeli z obratovanjem, jeseni 1833 so z obratovanjem prenehali, pa ne morda, ker je zmanjkalo rude ali lesa, temveč le, ker se ni več

⁵⁾ Poročilo g. Alojza Peruša, posestnika pri Sv. Primožu n. Poh.

⁶⁾ Ako poročilo ne bi izrecno omenjalo oddaljenosti $\frac{3}{4}$ ure, bi sklepali, da je bilo to v požarskem jarku pod Tratnikom, kjer je še zdaj glina in apnenec; to bi se tudi sicer krilo, ker vemo, da je 1847 spadalo Tratnikovo k vlastelinstvu Thumersfelden. Preko Sv. Primoža pa tudi ni več tja kakor 1 uro.

izplačalo, taliti slabo rudo. Železo je zlasti zaradi urejenejših prometnih prilik prišlo s Koroškega in Štajerskega ceneje, ko so ga mogli proizvajati na Pohorju. Drugod so topili 60—70%no rudo, pri nas največ 25%no; drugod so delali s premogom, pri nas z dražjim in manj izdatnim lesom in ogljem; drugod so obrate modernizirali s stroji, naše podjetje pa se je jedva moglo vzdržati na stari način. Zato je po polstoletnem obratovanju moral podjetnik delo ukiniti; rovi so se zasuli sami, poslopja pa so začela razpadati in danes vidimo samo še njih razvaline kot zadnje ostanke.

Iz zgodovine mežiškega rudarstva v sredi XIX. stoletja.

Ciril Vončina.

Verjetno je, da so kopali svinčeno rudo v Mežiški dolini že v rimski dobi ter v srednjem veku. Točnejše podatke o mežiškem rudarstvu pa imamo šele iz novejših dob, predvsem pa iz XIX. stoletja. Dokaj izčrpno je o mežiškem rudarstvu v preteklosti poročal L. Jahne v Berg- und Hüttenmännisches Jahrbuch 1932, B. 80, str. 8—19. Jahneju sledi D. Domnik v Izvestju državne meščanske šole Antona Janežiča v Mežici za 1926/27—1935/36. Naše poročilo izpopolnjuje Jahnejevo po podatkih deloma ohranjenega arhiva mežiške rudarske družbe Pretner in Kompoš iz sredine XIX. stoletja.

Rudniške obratne knjige izpričujejo v Friderikovem rovu pri Žerjavu za l. 1809. 40 rudarjev. Ko je v schönbrunnskem miru tega leta izgubila Avstrija Gornje Koroško za donosnimi rudniki svinca, je postala navezana v prvi vrsti na mežiški svinec, katerega je tudi zaščitila z visoko uvozno carino 4 for na 1 cent, t. j. 56 kg. S trgov v vsej Avstriji in z zaščitno carino je bil mežiškemu svinčenemu rudarstvu v štiriletni francoski okupaciji Ilirije in Gornjega Koroškega razvoj zasiguran.

Izmed lastnikov rogov v gornji Mežiški dolini so v XVIII. in XIX. stoletju najpomembnejši grofi Thurn-Valsassina, J. Rainer, Žerjavi, Kompoši, Leopold Pretner, Franc Brunner in duhovnik Pavlič iz Celovca. Najpodjetnejši med njimi je bil J. Rainer, ki je posedoval večje število rogov v okolici Črne; poleg njega pa dve družbi. Prvo so tvorili Pretner, Gregor Kompoš in Brunner; ta je kopala svinčeno rudo na desnem bregu Meže pri današnjem Žerjavu. Drugo manjšo družbo so sestavljali bratje Žerjavi, ki so posedovali rove pod Osterčnjakom, to je hribom, ki se strmo dviga nad današnjo žerjavsko topilnico. Iz pisma višjega rudarskega urada in rudarskega sodišča za kraljevino Ilirijo v Celovcu iz l. 1819. je razvidno, da je bil v tem letu lastnik podjetja Matevž Žerjav, iz spisov l. 1827. pa, da je bil z Žerjavom soudeležen na rudarski družbi tudi Simon Kompoš. Po smrti Matevža Žerjava je vstopil l. 1839. v družbo Lovro Žerjav, ki je posedoval $\frac{4}{5}$, Simon Kompoš pa $\frac{1}{5}$. Lastninsko razmerje pa se je menjavalo; tako vidimo l. 1838. v pogodbi za les, sklenjeni med to družbo in kmetom Petričem pod Uršljo goro, da je bil izključni lastnik družbe Lovro Žerjav. Najpomembnejši Žerjavov rov je bil rov sv. Ožbalda nad današnjo topilnico, v bližini katere je podjetje imelo lastno izbiralnico rude in lastne peči na grebljice. Današnji kraj Žerjav v katastralni občini Spodnje Javorje, občina Črna, kjer stojijo danes industrijska obratovališča The Central European Mines Limited (topilnica, izbiralnica itd.), ima ime po posestvih in domu teh Žerjavov.

Prvo družbo sta prvotno tvorila Franc Brunner in Gregor Kompoš, katerima pa se je l. 1820. pridružil še Leopold Pretner. L. 1840. nimamo več v družbi Gregorja Kompoša; njegov delež so prevzeli sinovi Tadej, Vinko, Ernst in Rajmund Kompoš ter se odslej družba imenuje »Svinčeno podjetje Pretner in bratje Kompoš«.

Vsak Kompošev je posedoval po $\frac{1}{8}$, Pretner pa $\frac{4}{8}$; Brunner pa je izstopil iz družbe že okoli l. 1834. Po Pretnerjevi smrti l. 1855. so mu v posesti svinčenega rudarstva sledili njegovi dediči. Ko so pa maja l. 1864. izstopili iz družbe bratje Vinko, Rajmund in Ernst Kompoš, sta vstopila na njih mesta Romuald Holenia in Anton L. Morič, nakar je bila razdelitev posesti sledeča: Tadej Kompoš $\frac{1}{8}$, Romuald Holenia $\frac{3}{16}$, A. L. Morič $\frac{3}{16}$ in L. Pretnerjevi dediči $\frac{4}{8}$. To posestno razmerje je ostalo neizpremenjeno do junija 1866, ko je vstopil nov družabnik J. Rainer, ki je pridobil del posesti od Tadeja Kompoša. Potem ko so pridobili v celoti družbo v svojo posest L. Pretnerjevi dediči, so jo prodali 9. decembra 1871 Plajberški rudarski uniji (Bleiberger Bergwerks Union) v Celovcu. Kdaj je prešla družba Žerjavov v last Pretnerjev in Kompošev, ni mogoče ugotoviti; zadnjič srečamo družbo Žerjavov februarja l. 1856., ko zaposluje okoli 40 delavcev. Po l. 1871. je samostojno obratoval kratko časa še J. Rainer na Igerčem, kateri je 18. novembra 1893 prodal svoje podjetje Plajberški rudarski uniji, ki je s tem združila v svoji posesti vse svinčene rove Mežiške doline ter jih posedovala do l. 1921., ko jih je od nje pridobila The Central European Mines Limited v Mežici, katera jih poseduje še danes.

O lastnikih družbe Pretner in Kompoš so nam znani nekateri podatki. Gregor Kompoš je bil večji posestnik ter je posedoval rove tudi v okolici Železne Kaple. Brunner je bil Mariborčan ter je posedoval razen deleža pri svinčeni rudarski družbi v Mariboru delavnico za šibre in svinčeno glajenko. Leopold Pretner je bil c. kr. rudniški upravitelj ter je stanoval v Pliberku. L. 1809., ko sta bila lastnika samo še Brunner in Kompoš, sta si delila dobiček v razmerju $\frac{2}{3} : \frac{1}{3}$. Posedovala sta Friderikov rov s 40 delavci, rov Marija dobrega sveta pri Žerjavu, 7 prostosledov v Podpeci, 1 jašek v okolici Sv. Helene s prikopom ter prikop v bližini Friderikovega rova, ki so bili v tem letu izven obrata.

Z dovoljenjem rudarskega urada v Leobnu iz l. 1813. je družba začela slediti rudo v gozdovih med Poleno in sedanjim Glančnikovim rovom, z dovoljenjem istega urada iz l. 1814. pa tudi v bližini Junčerjeve koč. L. 1820. se je zopet začelo delo v rovu Marija dobrega sveta; vzporedno s tem pa se je število delavcev v Friderikovem rovu znižalo na 30. V splošnem je družba ves čas zaposlovala v jamah 40—50 kopačev.

Družba Pretner, Brunner in Kompoš je razvijala svoje obratovanje zlasti na Poleni pri Mežici. Na mestu današnje električne centrale je stala že v XVIII. stoletju peč za topljenje svinca, kamor so dovažali rudo samotež predvsem iz Friderikovega rova. Po ustnem izročilu so vozili sem rudo v kosih tudi iz jam v Topli in v Pečniku, medtem ko so rudnati zdrob topili v teh časih v Žerjavu onkraj Meže, deloma pa tudi na Pristavi na mestu, kjer stoji danes hiša s stanovanjem nadpaznika g. Dretnika.

Rudo so v naši dobi prebirali skoro pri vsaki jami, v kateri so pridobivali svinec vsebujočo izkoppino, ter so vršili prebiranje večinoma otroci nad 7 let. Te prebiralnice pa niso imele nobenih lomilcev kamenja, ker ni bilo pri jamah vode, ki bi gonila stope za drobljenje kamenja. Pri naraščajoči produkciji rude, zlasti v Friderikovem rovu, ročna izbiralnica ni več zadostovala; in ker tudi peč na grebljice na Poleni ni zmogla topljenja vse pridobljene svinčene rude, je bilo treba izpopolniti izbiralnico in topilnico. V to svrhu je družba sklenila 27. maja 1810 z Matijo Majerholdom (sedaj rudniško posestvo Marhold), podanikom graščine Pliberk, naslednjo pogodbo, ki govori v bistvu o današnji rudarski naselbini Spodnji Breg nad Poleno: Matija Majerhold odstopi družbi za nedoločeno dobo, ki je odvisna od potreb družbe, svet med Barbarinim in Friderikovem rovom do Junčerjeve meje za nasipanje jalovine, ledino nad cesto ob vhodu v Majerholdov jarek ob poti navzgor pa za posta-

vitev obratnih naprav in poslopij. Za to plača družba Majerholdu letno odškodnino 8 for. Pliberška graščina je odobrila pogodbo 16. junija 1810 in istega leta je izdal rudarski urad v Celovcu družbi dovoljenje za zgradbo nove peči za topljenje rude, potem ko je družba dokazala, da ima preskrbljena drva za najmanj 20 let. Nova peč je stala na Spodnjem Bregu ob potoku v bližini današnje rudniške stanovanjske hiše ter je obratovala približno 50 let. Obenem s pečjo je družba postavila na Spodnjem Bregu tudi stope za drobljenje svinčene rude. Radi tega moderniziranja prebiralnih naprav je produkcija rude rastla tako, da peči na Poleni in Spodnjem Bregu nista več zadostovali. L. 1814. je družba zato prosila za dovoljenje postaviti novo peč na Poleni, ki je bila ugodno rešena 31. avgusta 1814, potem ko je družba predložila od pliberške graščine potrjeno pogodbo, s katero si je zasigurala les za kurjavo.

Med najvažnejše dogodke v zgodovini mežiškega rudarstva XIX. stoletja spada prodaja rovov in obratov grofa Thurna družbi Kompoš, Pretner in Brunner 28. avgusta 1827. Za vsoto 3000 forintov, ki se je plačala v srebrnih dvajseticah do konca leta, so prešle v last družbe Kompoš, Pretner in Brunner sledeče jame in prostosledi: Anton, Sebastijan in Frančišek na Igerčem, Johanes in Karl v Črni, Žigmund, Dobra nada, Patrijarh, Martin, Marija Pomagaj, Simon in Juda, Angelj varuh, Sv. Duh, Sv. Trojica in Srečen rov na Mučevem, Jurij na Bosijaku, Ana na Čamerniku, Danijel na Motvozu, Vsi sveti na Pogorevcu, Mihael na Jankovcu, Barbara na Jakšetu, Ožbald, Jožef, Leopold in Terezija na Ledineku ter Martin na Hlivniku. Od teh rovov se je vršil obrat v Jurju z 10, v Barbari s 4, v Leopoldu s 4, v Sv. Trojici s 5 in v Danijelu s 4 možmi. Nadalje je družba Kompoš, Pretner in Brunner postala lastnica izbiralnice v Žerjavu in delavske stanovanjske hiše na Bosijakovem ter je prišla v njeno last tudi vsa zaloga svinčene rude in orodje za njeno pridobivanje razen orodja za pridobivanje železne rude in premoga. Predajo s strani grofa Thurna je izvršil 31. avgusta oskrbnik Miha Unterberger, prevzem pa družabnik Simon Kompoš.

Z omenjeno prodajo je grof Thurn opustil pridobivanje svinca ter se omejil izključno na pridobivanje železa in premoga. To dokazuje tudi določilo kupne pogodbe, da grof Thurn ne bo v okolišju prodanih jam in prostosledov več sledil svinčene rude; vzporedno s tem pa se je družba Kompoš, Pretner in Brunner obvezala, da v župnijah Črna, Mežica in Pliberk ne bo iskala premoga in železne rude. Grof Thurn je s to pogodbo postal odločilni železnorudarski, družba Kompoš, Pretner in Brunner pa odločilni svinčenorudarski činitelj Mežiške doline ter je z obema zvezan odločilni nadaljnji razvoj mežiškodolinske svinčene in železne industrije.

Po nakupu Thurnovih jam in prostosledov povečana produkcija rude je zahtevala razširitev zlasti stop. L. 1834. so zajezili Mežo pri Poleni, približno na mestu današnjega jeza za električno centralo. Od jeza je bila voda napeljana k poslopju, ki nosi še danes ime pohar (Poch- und Waschwerk), kjer je bila zgrajena nova izbiralnica iz kamenitih kvadrov kot prvi večji in za daljšo dobo zgrajeni rudniški obrat v modernem smislu besede.

V zvezi z napredujočo produkcijo in vse bolj racionaliziranim obratom je družba začela tudi z nakupom kmetskih posestev, da si na ta način prihrani plačevanje letnih odškodnin ter da odstrani trajne zapreke, ki so se stavile gradbam stavb na najeti zemlji. Med temi nakupi je bilo posebnega pomena posestvo Franca Verdnička (polenska huba), kupljena 7. junija 1834 za 2000 for. Na bivšem Verdnikovem posestvu je družba zgradila poslopje za pisarne in uradniška stanovanja (poslopje, kjer je danes restavracija). Pred 95 leti je bilo to edino v celoti zidano poslopje na Poleni in edino večje poslopje v Mežici. V prithčju so bile pisarne, ki so se l. 1901. preselile v stavbo, kjer je danes jamomerstvo, v prvem nadstropju pa so stanovali

uradniki, predvsem pa oskrbniki družbe. Mogočne lipe, ki stojijo pred današnjo restavracijo, so bile po tradiciji zasajene 2 leti po dozidavi zgradbe, torej l. 1837.

Prihodnje leto je družba zaprosila za dovoljenje, da postavi tretjo peč na grebljice na Poleni, kar ji je rudarska oblast v Celovcu dovolila 6. februarja 1836. Nova naprava je bila posebno važna, ker je morala ustreči povečani produkciji, obenem pa nadomestiti prvo od starih peči, ki je kmalu postala nerabna, tako da sta bili zopet le dve peči v obratu. Ti dve peči sta obratovali tudi v poznejših dobah ter so jih podrli šele l. 1906., ko so začeli topiti svinčeno rudo na ročnih ameriškanskih pečeh v Žerjavu in na Pečniku. Po dogotovitvi tretje peči ne najdemo vse do prodaje Pliberški rudarski uniji bistvenih obratnih izprememb ter se je produkcija svinca razvijala po ustaljenih tirih.

Produkcijo družbe Kompoš, Pretner in Brunner moremo zasledovati od l. 1815. pa do l. 1869. Svinec so v tej dobi vlivali v plošče dveh starih stotov, t. j. 112 kg. Na tone preračunana produkcija je znašala:

Leto	Produkcija v t	Leto	Produkcija v t	Leto	Produkcija v t
1815	52.7	1834	179.8	1853	180.4
1816	72.1	1835	172.5	1854	188.--
1817	58.5	1836	169.4	1855	215.3
1818	74.9	1837	119.--	1856	216.8
1819	96.6	1838	99.--	1857	200.6
1820	87.9	1839	140.5	1858	206.3
1821	102.3	1840	84.2	1859	247.--
1822	131.8	1841	93.1	1860	251.9
1823	144.4	1842	92.2	1861	246.9
1824	137.--	1843	134.7	1862	224.3
1825	136.5	1844	147.9	1863	181.1
1826	133.2	1845	145.3	1864	201.7
1827	77.2	1846	180.6	1865	214.4
1828	132.4	1847	177.5	1866	227.3
1829	155.8	1848	167.3	1867	258.4
1830	167.--	1849	116.4	1868	242.5
1831	169.--	1850	145.9	1869	221.1
1832	179.9	1851	171.--		
1833	158.3	1852	173.4		

Prevoz svinca so vršili do l. 1864. konji, po l. 1864. pa od Prevalja dalje železnica.

Rudarski delavnik je trajal 14 ur za odrastle z enournim opoldanskim odmorom in 14 ur za otroke z dveurnim odmorom opoldne. Ob nedeljah in praznikih je obrat miroval, izvemši peči, ki so obratovale nepretrgoma, razen pri pomanjkanju rude in pa pozimi radi mraza. Ker so pozimi zamrznila vodna kolesa ter se je nabral led v stopah in posodah za čiščenje rude, je izbiralnica pozimi pogosto stala, tako n. pr. l. 1816. do 18. marca. O delavskih plačah žal nimamo podrobnejših poročil ter vemo samo, da so zaslužili kopači na mesec okoli 20 for. Sv. Barbaro so mežiški rudarji prvič praznovali l. 1825., leto prej pa so še praznovali praznik Vseh svetnikov.

Obratne in socialne razmere podjetja nam prikazuje ohranjeni mesečni obračun iz l. 1834. ter vprašalna pola rudarskega urada iz l. 1847.

Mesečni izkaz izdatkov kaže sledeče postavke: Plača oskrbnika 70 for; remuneracija za svinec 26.27 for; lojeve sveče za razsvetljava v jamah 120.20 for; vožnje 100 for; dva šopa peres, črnilo, 1 knjiga in papir 1.30 for; svinjska mast za mazanje

strojev 3.32 for; 3 topilci za srajce 3 for; les 19.15 for; plavljenje lesa 307.25 for; smodnik 612.30 for; ostali izdatki 10.42 for. Po pregledniku iz l. 1848, pa razvidimo, da so znašali pridobitveni stroški za stari stot svinca v letih 1834—1848 povprečno 8.25 for, medtem ko je prodajna cena znašala 11.25 for, tako da je znašal čisti dobiček pri 56 kg svinca 3 forinte.

Socialne in prosvetne razmere med rudarji so bile slabe, kar kaže najbolj nazorno, da je bila šola v Črni otvorjena šele l. 1811. Pismeni so bili med rudarji kakor med kmeti redki in so bili po večini analfabeti tudi pazniki. Dnine so zarezovali na rovaš ter je število zarez značilo tudi število dnin; prav tako so po zarezah tudi kontrolirali navzočnost vseh pri delu in v službi. Značilna za razmere je imenovana vprašalna pola rudarskega urada v Celovcu, na katero je družba odgovorila 6. maja 1847 sledeče:

1. Od kake starosti dalje se sprejemajo delavci v službo?

Odg.: Sprejem je odvisen od telesne razvitosti otroka; za primerna dela se pa sprejemajo otroci med 7. in 10. letom.

2. Koliko dnevnih in nočnih ur traja delo?

Odg.: Delo traja 12 ur in delajo ponoči le odrastli.

3. Počitek med delom?

Odg.: Otroci imajo počitek od 10. do 12. ure. Delavnik se pričinja v jutro ob 4. uri in traja izvzemši odmor do 6. ure zvečer.

4. Za kaka dela se uporablja delavstvo v gotovi starosti?

Odg.: Otroci od 7—14 let prebirajo rudo in zasipavajo jame, ostali od 14—19 izvažajo rudo, starejši od 19 let pa so kopači.

5. Katere zakonite omejitve obstajajo pri podjetju radi zaposlitve mladoletnih?

Odg.: Podjetju ni znano, da bi obstajale kake zakonite omejitve.

6. Kako se skrbi za versko vzgojo in izobrazbo delavstva?

Odg.: Za versko vzgojo je od strani podjetja v polni meri preskrbljeno. Trikrat dnevno se glasno moli; prenočišča moških in žensk so ločena in pod strogim nadzorstvom. Nравnostni prestopki se v prvo kaznujejo z ukorom, v drugo z dejansko kaznijo, v tretje pa z odpustom iz službe. Kar se pa šolske vzgoje tiče, je težko, ker je šola preveč oddaljena ter ljudje za njo nimajo potrebnega denarja. Nekateri pa se v prostem času učijo pisati in brati od že pismenih.

7. Ali in v kaki meri se pojavljajo prestopki proti nравnosti?

Odg.: Skušnje učijo, da se proti nравnosti greši tudi pri največji pažnji.

Ako upoštevamo poleg navedenih odgovorov še delo v jamah brez ventilacije, vzduh po smodniku in lojevih svečah, si moremo poleg žalostnega prosvetnega in socialnega stanja rudarjev ustvariti tudi sliko pomanjkljivih zdravstvenih razmer, v katerih so živeli pri kopanju svinca zaposleni mežiški rudarji v prvi polovici ter v sredi XIX. stoletja.

Zur Geschichte des Bleibergbaues in Mežiška dolina.

Im vorangehenden Berichte werden Materialien aus dem teilweise noch erhaltenen Archive der Prettner- und Komposch-Gesellschaft bearbeitet. Einer Einleitung über die Besitzverhältnisse der Bleibergwerke folgen Daten über die Entstehung und Erweiterung der technischen Betriebe in Mežica, worauf noch die soziale und kulturelle Lage der Arbeiterschaft kurz angedeutet wird. Der Bericht bildet eine Ergänzung zur Arbeit von L. Jahne (Zur Geschichte der Erzbergbauten im Petzen-Mießgebiet (Kärnten), Berg- und Hüttenmännisches Jahrbuch 1932, S. 8—19) für die Jahre 1815—1869 in bezug auf Mežica und Umgebung.

Jezik v Bezjakovih „Molitnih bukvicah“.

I. Koštiál, Novo mesto.

Dolenjski muzej v Novem mestu ima knjižico brez naslovnega lista, ki jo je agnosciral dr. J. Šlebinger: *Molitne Bukvize ali Poboshnoft k' zhalti ledem shalolti Divize Marije, matere boshje sa ledem petke, s' potrebnimi molitvami sa to lveto opravilo. Poleg nemlhkiga spisal F. W. V' Gradzu. Na prodaj pri Joshefu Sirolla, bukvovesarju na velkem plazu N. 222. 1847. 8°. 144 str. (Zadnji list, t. j. str. 143—4, je odtrgan. Dva popolna izvoda hrani Študijska knjižnica v Mariboru.)*

Prevajalec te knjižice se je podpisoval od l. 1847. do vštetea 1861. »Franz Wessiag« ali F. W., od l. 1862. do 1883. pa »Franc [Ser.] Bezjak«. Na praznem listu (ovitku) je z roko zapisano: »Raušl Anna, 1852«. Vsebina: Predgovor (3—8). Isrozhenje (9—10). Pervi petek (10—20). Drugi petek (20—30) itd. Konec 7. petka je na str. 92. Potem še sledijo molitve, litanije, »Visha fv. roshenkranz moliti«, »Melhne molitve« in »Molitve sa l'poved ino lveto obhajilo«.

Jezik prevoda dela vtisk, da je hotel Bezjak prevesti nemški molitvenik v tisto slovenščino, ki so jo pisali celjski in mariborski pisci in prevajalci pobožnih knjig one dobe, da se pa ni mogel otresti domačega narečja¹⁾ (rojen je bil l. 1814. pri Sv. Rupertu v Slov. goricah). Dialektične značilnosti te knjižice, ki kažejo v svoji celoti na goričansko narečje, so tele:

A. Glasoslovje: l'ojse = solze str. 13, 71 in l'ojnsat = solznat 16 (gl. Ramovš, *Histor. gram.*, II., § 38); ojgen = ogenj 89, 110 (gl. Ram. II., § 65); kelko in telko (passim); e kot refleks dolgega polglasnika: den 39, 55, bolén 42, 72, 110, vsemem 22, 63, 104, menje 16, menlhi 113, menkati 15, flushebnik 66, 82, 92, melhnik 116, melhni 109, smeknjen 38, genem 17, genjen 59 (= knj.-slov. dan, bolan itd.); u za ol: dushni 123 (Ram. § 13), kuzhe 76 = tolče; — dnes 63, 66; vushgi 62, vuho 60, rasvujsdan 44, vura 51, vuzhenik 22; zhi = če (passim); bojati le (neskrčeno) 80; domó 58, 87; na kolna (= kolena) 27, 57, na kolnah (= kolenih) 11, 50, 88, 105; nemam 59, 61 in nefem (= nisem) 16, 108; komparativi na -eši: globokefhi 71, hladkefhi 61, leshefhi (= lažji) 28, naj lublenelhi 23; obvujspliv 111; romen (= rumen); temozh 114; perltajn 39 in ajngel 71, 90, 104; dol-njemanje (= snemanje) 6; trdi o namesto e za mehкими soglasniki: s' tovarshom 23, starshov 25, ledeshom 105, plajshom 106, oroshjom 66, jagne boshjo 95, mezhov 6, pred lonzom 59/66, mojo telo 28, valho dete 32, mojo djanje 105 itd.; druga (= drugega) 61; palj (= potlej) 35, 40, 52, 70; divizhki 25, mertvazhki 64, liromazhka mati 56, zhlovezhtvo 40, 55; lhterti (= četrti) 84; š za šč 95, 97, 101, 41, 46, 60, 65; pohlebno 70, pohlebnoft 16 (po Bernekerju od besede hleb); ruho = rjuha 64, romare 31 in svelizhara 74, 75, 77 (Ram. II., § 44).

B. Oblikoslovje: l. samostalnik: pri moškem spolu: end. daj. in mestnik na -i: sini 20, duhi 66, Bogi 5, 11, redi 6, ozheti 55, jogri 55; množ. mestnik v grehah 16, družilnik: s lhtrikmi 44, s grehmi 17, toda s grehami 108, s' shegnami 128; -ov- v množini je neznan (pojejo svóni 73 i. dr.). Pri sr. spolu: množ. mestnik delah 104, opravilah 97, ferzah 90, djanjah 124, ozhefah 14, pajdafhtvah 89, kólnah (= kolenih) 11, 45, 88, 105; mn. daj. nebefam 108; im. in tož. vuft 86; edn. mest. v' ferzi 6. Drevo in telo je brez zloga -es-; edn. rod.: blisu dreva 53, tela 68, mest. teli 54, 56, 118, druž. s' telom 67, mn. im. in tož. tela 64. Ženske osnove na a: edn. druž. pred nedeloy 7, podoboy 7, sheloy (= željo) 54, Marijoj 89. Zirkva 3, 6

¹⁾ Prim. ČZN 1925, 159.

(ne: cerkev). Ženske i-jevske osnove: družilnik brez pridevnika: s' lubesnoj 86, s' peflmoj 6, mozhjoj 89, s' shaloftjoj 63 — toda s pridevnikom: s' velikoj lubesni 81, s' telkoj lubesni 84; oblike po a-jevskih osnovah: v' millah 18, 104, s' millami 52, 81. Stran je moškega spola: na tvojem strani 28, na v'lakem strani 54, tož. pravi strani 111. Srednji spol se umika ženskemu (gl. Ramovš, Kr. zgod. slov. jez., str. 142): nema odele, s' keroj bi le ogernil 59; v' materini krili 71, 74; v' lvoji krili 81; s' oke (= iz očesa) 17, 72, 81; množ. im. in tož. oke 33; vuľte 86. Rodilnik besede kerv je »krívi«: drage kaple krívi 14; tožilnik: kerv 126.

2. **Pridevniška** sklanjatev: edn. daj. mošk. sp.: lepľhem 6, nebelhkm 55, tvojem 55, toda: vezhnemi 10; družilnik: sa greľhnem vefeljom 48; mn. im. in tož. sr. spola: dolge leta 37, mersle serza 107, lvoje dela 113 itd. Družilnik edn. žensk. sp.: boshjoj 76, telkoj 84, zvetnoj 7, velikoj, gorezhjoj 81; a tudi v mestniku je včasih -oj: tistoj [befedi] 24, na keroj poti 39, keroj [materij] 72.

Stopnjevanje: velkľhi (= večji) 12, 71, 104; modrelhi 24, leselhi (= lažji) 28; vilhľhi 92; ľladkelhi 61 i. dr.

3. **Zaimki**: s' menom 19, 40, 70, toda: s' meno 17; s' toboj 12, 68, 88; toda: pred tebom 56; s' ľboj 21, pred ľboj 86; s' njoj 44; njoj (= njej) 23, 87, 88, 90; dvojina: mia 39, via 56, onija 67 (= midva, vidva, onadva); njuj (= nju). Vprašalni zaimki in prislovi so ob enem tudi oziralni (brez r-a) in nedoločni: kerí, kaj, kak, kde, kda, kam. Kakti 128 je samo oziralen. Nikoga in nizhela (brez r).

4. **Prislovi**: dokľizh 99, loshej 60 in leshej 15 (= laže), refen 55 (= res), ta 23, 42 (= tja).

5. **Predlogi**: kre (z genitivom) 25, 31 = poleg, kraj; kreľ (= črez) 103 je po Vondráku kontaminiran iz črez ni sk(r)oz.

6. **Glagoli**. I. vrsta: veleľnik rezhi 119, rezhte 27, ne savershi me 88, 114; vľejem: vľej tvoje shegne zhes dar kruha 125, Kríľtuľ je ľvojo kerv preleľ 126. Najľhel 26, 30, celö doľľhel 38; snajdnjen 57 (= izdajden). V II. vrsto so prešli iz I.: doľegnem 20, doľegnil 66, padnem 27, 45, ľe dopadne 34, 103, prebodnili 103, prebodnjen 33, 94, 108 — toda: prebol 51, 65, 72. V II. vrsti piše Bezjak pobegnuti 101 poleg povernuti 112. Zloženke glagola hraniti imajo sedanjik po II. vrsti: ohranem 11, 83, ľhranem 64. Glagola III. vrste ležati in trepeti, -im (= trepetati) imata deležnika leshejzoh 51 in trepejzoh 51, 39, 70, 82. Čudni so trpni deležniki v IV. vrsti: pokvarnjen 33, ľtornjen 104, 108, nornjen 50, ľpokornjen 62, vdarnjen 65, rasmelarnjen 68 — toda: oframotjen 24. — V. vrsta: lamati 60, 83, lamlem 24, pretakati, -tazhem 14. Žgati ima particip shgezih 13, 46, 59, 81. Spitavati (= izpraševati) 38; davati 75, davam 112; premilľlavajmo 38; sdihavam 54 (= vzdihujem). — V VI. vrsti ima B.: daruvati 108, imenuvati 6, obmiluvati 37, osnanuvati 21, plazhuvati 55, polhtuvati 66, prerokuvati 21, ľpolnuvati 23; — zhudvati ľe 38; deležniki: vervajozh 8, nalľeduvajozh 89. — Pomožni glagol biti ima 3. mn. osebo ľojo 6, futur 1. mn. mo 124, 2. mn. bodte (čitaj: bote) 44, 56, 66. — Prva dvojinska oseba ima obrazilo -ma (knj.-va): morema 39, ľma 30, 36.

C. **Osnovotvorstvo**: miloľtliven 17, 20, ľmilezhen (= usmiljen) 20, ľmilezhnoľt 129, moliten (v naslovu: molitne bukvice), divizhen (= deviški) 129, zirkeľvni [vuzheniki] 22 (= knj. cerkvéni); lublenik 87, nisokoft 12, shenim (= ženin) 87, 89; brodnar 94, drugozh 40, enok 127 (= enkrat); poveljenje 23 (= povelje), nelkonzhán, -ána 114 (= neskončen); saľľushba 117 (= zaslug), revnik 28 (= revež), sgub 37 (= izguba), omehzhiti 19 (knj. -hčati). Brez predpone: dariti 23, pralhati 38. Prefiks o-: oraniti 21, 43, 49, 53 (= raniti), opizhiti 6, 107 (= zapičiti).

Č. **Posebne besede**: prevéno 21, 70 (= venomer), ludki in luzki 99, 21 (= tuj, vrazhitvo²) 94, 37 (= zdravilo), [eri [lalje] 39 (= sivi), trepeti, -ím 39, 51, 70, 82 (= trepetati), gizdav 49, vnoshine 126 (= vojske), pitati 87 (= vprašati), savshivanje 132 (= obhajilo), ralpreitoriti 106 (= razprostreti), nehati z velelnikom nâj (iz nehaj) 20, 40, 48 (= pustiti), toti 10, 38, 61, 76 (= tale), omehkotiti 107 (= omehčati), vrelzhina 133 (= studenec), rasvum 60 (= razen), henjati 66 (= nehati), jozh 82 (= jok), najmre 4, 53 (= namreč), dohaja le 92 (= spodobi se), jaren 74 (= zvoneč, zvonek), obinoti, -nem 68, 86 (= objeti; gl. Ramovš, Hist. gram. II., § 54), inda (= v drugem času, sicer; izvedeno iz in = drug s časovnim obrazilom -da; prim. se-da-j, ke-da-j, te-da-j, nik-da-r, sh. on-da, vez-da); iz nemščine: lhpegel 90, deno 16, 19, 40, 53 (= vendar; iz. n. dennoch), rinjati 48, 58 (iz ringen »boriti se«), shlak 60 (= udarec, iz Schlag, oz. srgn. slac), sgrivam [mojo llepoto, moje grehe] 16, 48 (= kesam se česa, iz srgn. geriuwen), sgrivan 6 (= ske-san), grivinga 18 (= kes); iz madž.: halnoviten 5, 100 (= koristen, od hasen = korist, iz madž. haszon), alduj 123, 124 (= žrtvuj, iz madž. áldo-z); — sadolshiti kaj 109 v pomenu »zakriviti« (po n. verschulden = 1. zadolžiti in 2. zakriviti).

D. **Skladnja (sintaksa)**. 1. Nikalnica za glagolom (pomožnim): da ti je ferze ne ralpozihilo 54, ker lta ne hotla 56, fo lina ne mogli gledati 81, alj je ne ferze jozha vredno? 84, ti li mu pomagat ni mogla 59, ker lem dofedaj ne ponishno shivel 15, alj lta ni mogla? 39, fo ne fmele oftati 64. — 2. »Ne je« namesto »ni«: ne je glava ovita 11, ne je vfe slato 89, ne je bilo pripulheno 53, ne je vezh najdti lina 86, ne je tebi sa pitje 61. — 3. Med ne in je stoji druga beseda vmes: ne mi je vfe po volji 15, ne ga je ozhe vllilhal 108 itd. — 4. V pogojniku dva krat »bi«: da bi le mu nebi salmilila 15, da bi nebi menje valal 16, ker bi nebi bil... zhaltil 7, ker bi materi nebi hvale vedil 8 itd. — 5. Namesto povratnega svoj piše B. po nemškem vzgledu vedno moj, tvoj, naš itd. — 6. Namesto nedoločne oblike pridevnikov, tudi v predikatni funkciji, piše B. po navadi določno obliko: bodi meni gnadlivi 40, bleđi je tvoj shivot 70, kelko shelni lem 70 (= kakó sem želján!), kdej je pokopani biti shelel 80, grehnik sna od grehov odvernjeni biti 5, da ne je sgubljeni nobeden kak kolj velki grehnik 8. — Neslovensko je: sa fedem petke (v naslovu); fedem moshje 96. Kaj sa bridkolt 35 (po n. was für eine; sl. kakšna, kolikšna). Dulho gordati 110 (po n. den Geist aufgeben, sl. dušo izpustiti). Sa greh plazhuvati 54/55 (po n.: »um die Sünde zu büßen«, sl. da bi plačal —). Grehnik sna od grehov odvernjeni biti 5 (po n. kann, ki je 1. = zna, 2. = more, utegne). Počiniti kot prehod en glagol: da bi li trudno telo pozhinil [osebek: Jesuf] 59; glagolnik: pozhinanje 45 (= pokoj).

Da bi jezik knjižice, odn. sledove narečja v njej točneje opredelil in lokaliziral, sem se obrnil do raznih oseb iz Slov. goric, ki bivajo v Ljubljani in njeni okolici. S pomočjo gg. Čučka, Letnika, Šalamuna, Čeha, Frasa, Lubca in gdč. M. Krambergerjeve sem dognal, da so zgoraj navedene dialektične poteze doma pri Sv. Lenartu in pri Sv. Rupertu v Slov. gor. In Fr. Bezjak se je res rodil pri Sv. Rupertu. —

Besede »poleg nemškiga spisal« so me napotile, da sem začel stikati z a nemškim izvirnikom ali vsaj predlogo Bezjakove knjižice. Po daljšem iskanju sem poprosil pomoči g. dr. Fr. Ušeničnika, univ. profesorja, ki mu je uspelo najti³) nemško predlogo: »Andacht zur schmerzhaften Mutter

²) Prim. sl. setvo = setev, ruski šitvo = šivanje, jastvo = jed, jatvo = ribji plen, žnitvó = žetev.

³) v knjižnici uršulinskega samostana v Ljubljani.

Gottes, auf sieben Freytagen eingerichtet. Von E. I. Domainko, regul. Chorherr des Stiftes Vorau und Pfarrer in Wenigzell. Vierte, verbesserte Auflage. Gratz 1854. Verlag von Josef Sirolla.« 103 str. male 8° + 1 str. »Register«. Na 2. strani se obnavlja (potrjuje) odobritev, ki jo je bil izrekel knezoškof, sekovski ordinarijat v Gradcu dne 25. novembra 1846. za 1. natisk. Podpisana sta: »Josef Kramer, Domdechant« in »Blasius Neubauer, Konsistorialsekretär«. Nemška knjižica je torej izšla v isti založbi kakor slovenska, eno leto pred njo; ima isto vsebino, približno enak naslov in je enako razdeljena: v sedem petkov; za temi sledijo molitve, litanije, rožni venec in pesem »Stabat mater«. Nekaj stavkov se natanko ujema. Če bi mogel primerjati prvi natisk nemške predloge s slovensko knjižico, bi se najbrž našlo še več ujemajočih se stavkov — saj je 4. natisk Domajnrove knjižice pač že bolj ali manj predrugačen.

Pregled.

50-letnica Srpske Kr. akademije nauka.

Dne 24. januarja 1937 je praznovala 50letnico svojega delovanja najvišja srbska znanstvena ustanova, Srpska kraljevska akademija nauka v Beogradu.

Ob 10. uri je opravil v saborni cerkvi N. S. patriarh Varnava zadušnico za pokojnimi zaščitniki, dobrotniki in akademiki ter akademiji po končanem cerkvenem opraviilu čestital z govorom, v katerem je poudaril zvezo srbske kulture s srbsko cerkvijo ter povezanost ideje svobode s srbsko znanostjo.

Osrednja točka petdesetletnice pa je bila ob 16. uri svečana seja akademije v veliki dvorani Kolarčeve Ljudske univerze, na kateri je predsednik B. Gavrilović v svojem pozdravnem govoru označil svobodo misli, kreativni genij srbskega naroda, težnje za objektivno resnico ter prevzemanje sodobnih pridobitev evolucije kot temelje akademijinega dela in kot duhovne ter etične sile v razvoju naroda in človeštva. Ko je pozdravil N. V. kneza namestnika Pavla, oba kraljevska namestnika, patriarha, predsednike kr. vlade, senata, narodne skupščine, ministre, predsednika Jugoslavenske akademije in akademike ter zastopnike znanstvenih ustanov od univerz do znanstvenih organizacij, pred katerimi je obhajala akademija svojo 50letnico, je očrtal rast akademije kot tvorbo kulturnega sistema, katerega sta zgradila Dositej in Vuk, ter opozoril na bodoče naloge akademije kot znanstvene ustanove in njeno delo v duhu prednikov, ki so s svojim življenjem priborili narodu svobodo. Nato je podal generalni tajnik A. Belić zgodovino akademije od 8. junija 1842 v Kragujevcu osnovanega Društva srpske slovesnosti, kateremu je po suspenziji sledilo 27. januarja 1864 ustanovljeno Srpsko učeno društvo, katerega naloge je prevzela z zakonom od 1. novembra 1886 ustanovljena Srpska kraljevska akademija nauka, da vodi srbsko znanost in prosveto. Od dela, izvršenega v 50 letih, je generalni tajnik navajal med drugim sledeče: akademija je izdala doslej v celoti 517 knjig — pred vojno povprečno 8, a po vojni 17 na leto — ter izdajala zbornike »Glas« z razpravami, »Spomenik« z gradivom in »Godišnjak« z letnim poročilom. V podrobnem notranjem delu je n. pr. leksikografski odsek zbral okoli 3.000.000 lističev z besedami in tako pripravil izdajo slovarja, knjižnica je narastla na 12.000 številc v 120.000 zvezkih, arhiv na 8797 številc, ki vsebujejo v listnih katalogih

pogosto do 2000 števil, zbirka rokopisov na 339 števil in zbirka etnografske umetnosti poleg drugega na približno 1800 junaških in 10.000 ženskih pesmi. Belić je zaključil zgodovino akademije z izrazom vere v bodoča pokoljenja, da bodo po vzoru dosedanjih dobrotnikov tudi ona izvršila svojo kulturno nalogo. Svečano sejo so končale čestitke delegatov Jugoslavenske akademije, univerz in znanstvenih ustanov. Od Slovencev je čestital v imenu univerze v Ljubljani rektor M. Samec, v imenu Znanstvenega društva v Ljubljani M. Kos, v imenu Zgodovinskega društva v Mariboru F. Baš, ki je opozoril na bližajočo se 25letnico znanstvenih stikov med Srpsko kr. akademijo nauka in Zgodovinskim društvom v Mariboru, in v imenu Prirodoslovnega društva v Ljubljani M. Rebek.

Na večernem banketu je čestital akademiji minister prosvete D. Stošovič.

Naslednji dan so se sestali zastopniki večine naših muzejev kot gosti direktorja Muzeja kneza Pavla, M. Kašanina, ter izmenjali misli o aktualnih vprašanjih, ki se tičejo muzejskega dela v terenu.

Franjo Baš.

Zgodovinar Josef Pekař.

V Pragi, v stanovanju na smíčovskem nabrežju Vltave, odkoder je razgled na Slovanský ostrov, je umrl 23. januarja 1937 znameniti češki zgodovinar Josef Pekař. Njegova znanstvena pot je bila slavna in tudi dokaj burna, njegovo življenje pa je potekalo skromno.

Rodil se je 12. aprila 1870 v leseni koči v Malem Rohozcu pri Turnovu v krasnem Češkem raju. Na praški univerzi je bil učenec znanih zgodovinarjev Golla in Rezka. Promoviral je l. 1893. in potem študiral še dva semestra v Erlangenu in Berlinu. Po odhodu prof. Rezka na Dunaj je postal l. 1897. docent za avstrijsko zgodovino na Karlovi univerzi (dasi se je nameraval habilitirati za splošno zgodovino) in l. 1905. redni profesor. V šolskem letu 1909—1910 je bil dekan filozofske fakultete, l. 1931.—1932. pa rektor Karlove univerze. L. 1928. je bil izvoljen za predsednika I. razreda Češke akademije znanosti. Od l. 1898. do svoje smrti je urejeval glasilo čeških zgodovinarjev »Český časopis historický«.

Dasi je bil Pekař še zelo mlad, ko je nastopil učiteljsko mesto na Karlovi univerzi, je vendar pokazal že v prvem večjem delu, v habilitacijskem spisu »Zgodovina valdštajnske zarote« (1895, preko 500 strani), da je pripravljen in sposoben, da postane naslednik svojih slavnih predhodnikov. Poznavanje gradiva, stvarnost, izreden čut za zgodovinska dogajanja, poleg tega pa globoka ljubezen do preteklosti svojega naroda in bleščeče pero — glavne lastnosti njegovega znanstvenega dela — so mu omogočili, da je že v svojem 27. letu pobral rokavico, ki jo je vrgel pod noge češki znanosti in češkemu narodu znani nemški zgodovinar Theodor Mommsen in se spustil z njim v znanstveni dvoboj s spisom »Čehi kot apostoli barbarstva« (izšlo tudi v nemškem, poljskem in ruskem prevodu), v katerem je pred očmi vse kulturne Evrope pobil strupene trditve Mommsenove. Nemškemu zgodovinarju, ki je nazval Čeha »apostole barbarstva, stremeče za tem, da strmoglavijo v prepad nekulture poltisočletja staro nemško delo«, je jasno povedal, da so bili Čehi že sto let prej tam, kamor je Nemeč privedel Luther in da je bilo priznано Husovo prizadevanje po sto letih od njegovih največjih sovražnikov za sveto in pravično. V zadnjih letih preteklega in v začetku našega stoletja se je Pekař poglobil v proučevanje Husa in husitskega gibanja, ki ga razumeva predvsem kot narodno gibanje, dasi priznava njegove socialne in tudi verske sestavine. V

husitstvu, kateremu je posvetil nekaj razprav, vidi odpor češkega naroda proti nemštvu, boj za osvoboditev izpod nemškega vpliva v politični in kulturni upravi. Hus se je bojeval za resnico, ni mu šlo za novo vero, hotel je le, da bi se poboljšal Rim in da bi šla katoliška cerkev po poti Kristusovega nauka. Svoje nazore o husitskem revolucijskem gibanju, zlasti njega osrednji osebnosti Žižki, je po svetovni vojni podvrget reviziji v svojem monumentalnem delu »Žižka in njegova doba« (4 zv. 1927—1933). Dasi je ta monografija radi preostrega, silno negativnega gledanja na Žižko vzbudila v češkem znanstvenem svetu dokaj nesoglasja in polemik, vendar bo za vedno ostala poleg Palackega »Zgodovine češkega naroda« najbolj veličasten dokument češke zgodovinske vede. V njej je dosegel Pekařov svariteljski duh vrhunec, tu so zapeli vsi registri njegovega genija. Zato je razumljivo, da se ni umaknil pred zgodovinarji nasprotnih mnenj, da ni po končanih sporih ničesar popravljal, temveč je ostal pri svojem.

Že pred vojno je Pekař prišel v nasprotje z Masarykovimi filozofskimi nazori o češki zgodovini ob priliki napadov Masarykovih učencev na njegovega učitelja Golla in je zavzel napram njemu svoje stališče v razpravi »Masarykova češka filozofija« (1912, 3. izd. 1927). Nekak odmev takratnih sporov je tudi njegova sicer mnogo pozneje izišla knjiga »Smisel češke zgodovine. Za nov pogled na češko zgodovino« (1929), ki je nastala večji del v atmosferi polemik krog Žižke, zlasti pa Slavikovih kritik. Pekař ne smatra kakor Palacký češke zgodovine za »rezultat v osnovi avtonomnega češkega razvoja«, temveč je mnenja, da smer in podoba tega razvoja določa predvsem vpliv, vzor, težnja in duh zapadne Evrope. Narodi niso nosilci nekih idej, ki bi tvorile smisel njihove zgodovine in tudi češki narod ni bil od začetka do 17. stol. nosilec enega in istega programa, v katerem je videl Palacký demokracijo. Je pa mnenja, da »ima vsaka doba svojo dušo, svoj življenjsko oblikovalni princip, svoj takorekoč svetovni nazor ali svoj smisel«. Iz te točke gledanja je tudi sestavil periodizacijo češke zgodovine (»O periodizaciji češke zgodovine« 1932).

Pekařovo delo obsega skoro vsa glavna obdobja češke zgodovine od najstarejših časov do najnovejših dogodkov. Rezultate sistematičnega raziskovanja najstarejše češke zgodovine je objavil ob priliki dokazovanja nepotvorjenosti Kristianove legende iz 10. stol. (Najstarejša češka kronika 1902), katero so smatrali zgodovinarji od časov Dobrovskega za falsifikat poznega srednjega veka. S Pekařovimi trditvami ni soglašala vrsta zgodovinarjev, razvila se je živahna polemika, katere plod je bila vrsta razprav in obsežna nemška knjiga »Die Wenzels- und Ludmila-Legenden und die Echtheit Kristians« (1906) in pravzaprav tudi poznejša študija o sv. Václavu, ki je izšla ob priliki tisočletnice češkega kneza (1929, 2. izd. 1932). Že v prvih letih znanstvenega delovanja je pisal razprave tudi o Přemyslu II. Od češke reformacije je prešel tudi k protireformaciji, najbolj pa ga je zanimala doba belogorska in pobelogorska, zlasti pa Valdštajnova zarota. O bitki na Beli gori je že l. 1895. sodil, da »je to najvažnejši in najgroznejši del češke zgodovine novega veka, čigar odmev sega do naših dni«. Svoje mnenje je znanstveno podprl v knjigi Bela gora (1921), kjer razpravlja o vzrokih in posledicah usodne bitke l. 1620. Iz zgodovine svoje ožje domovine je črpal gradivo za »Knjigo o Kosti« (2. zv. 1909—1911, 2. izd. 1935), v kateri slika življenje na češkem gradu v dobi tridesetletne vojne in prikazuje prilike, v katerih je živel češki graščak in tlačan v 16.—18. stol. To knjigo je pisal Pekař z izredno ljubeznijo, v njej se odraža njegova globoka notranja povezanost z rodno grudo, ki je značilna za vse njegovo delovanje. V njej so se najbolj pokazale tudi njegove stilistične vrline. Pekař spada namreč med najodličnejše češke stiliste.

Češko gospodarsko zgodovino 17. in 18. stol. je temeljito obdelal v spisu »Češki katastrofi 1654 do 1789« (1915), ki je v ozki zvezi z njegovim proučevanjem preteklosti gradu Kosti. Ta spis odkriva v prikazovanju zgodovine čeških stanov in davkarstva, kako je Dunaj brezobzirno gospodarsko izkoriščal češke dežele, kar je imelo takrat poleg znanstvenega tudi političen pomen, če pomislimo, da je knjiga izšla v dobi, ko se je češki narod pripravljal na odločilni boj za osvoboditev.

Za časa svetovne vojne, ko se je napetost med Čehi in avstrijsko državno politiko od leta do leta stopnjevala, dokler ni končno zmagalo stališče Masarykovo, je tudi Pekař odvrčal pogled od znanosti na politično polje. Dasi so bili njegovi nazoni o češkem vprašanju dokaj različni od Masarykovih, je vendar njegovo publicistično delo narodni stvari silno koristilo. Pekař je menil, da se bo svetovna vojna končala neodločno in da bo Avstrija ostala, zato je hotel izrabiti priliko, ki jo je nudila svetovna vojna, da se bojuje za češke narodne pravice. V listih je objavil vrsto člankov o čeških državnopravnih vprašanjih (misli je namreč, da bo po vojni Avstrija federativna država), o pomenu Čehov za Avstrijo, o češko-nemških odnosih itd., ki so izšli tudi knjižno pod naslovom »S češke fronte« 1917 in 1919. Nekako nadaljevanje in dopolnitev teh člankov je zbirka razprav »Svetovna vojna« 1921, kjer dokazuje krivdo Nemčije in Avstrije na izbruhu svetovne vojne. Kar se tiče izida svetovne vojne in bodočnosti avstrijske monarhije, se je Pekař zmotil — sociolog in politik Masaryk je znal bolje presojeti zgodovinski položaj od zgodovinarja Pekařa —, a po osvoboditvi je dal mladi republiki na razpolago vse svoje moči. Udeležil se je kritike izvajanja agrarne reforme in svaril pred posledicami, ki bi nastale radi pre nagljenosti in zmot (»Zmote in nevarnosti agrarne reforme« 1923). Nastopil je tudi proti češkoslovaški narodni cerkvi, branil kult sv. Janeza iz Nepomuka in poudarjal njegov nra vstveni pomen. Tudi pozneje je Pekař često direktno ali indirektno posegal v notranje-politična in kulturna vprašanja mlade države, zasledoval je predvsem češko-nemški odnos, vendar se aktivno ni udeleževal političnega življenja. Prav dobro je čutil, da je njegovo mesto na univerzi, na polju znanosti, pri vzgoji naraščaja, ki ga bo država nekoč potrebovala bolj ko vse drugo.

Pekař je bil močno konzervativen človek. Vzrok vidijo nekateri v njegovi globoki povezanosti z zemljo, v nečem, kar se sploh pojavlja pri kmetu, kajti Pekař je ostal vse življenje tipičen kmetski sin. Njegovi spori z realisti, zlasti z Masarykom, so bili globlji ko so običajni znanstveni prepiri in polemike, tu je šlo za osnovne poglede na preteklost in bodočnost naroda. Oba učenjaka sta skušala svoje stališče kar najbolj dokumentirati, toda danes, ko nas deli od teh velikih sporov razdobje dobrih treh desetletij, lahko podamo za obe osebnosti primerno oznako: Pekař je bil zgodovinar-znanstvenik, ki je zaoral najglobljo brazdo v češki zgodovinski vedi v zadnjih petih desetletjih, duh, ki je živel in čutil z davnimi dobami. Bil pa je vse premalo gibčen in smisel in smer valov sodobnih dogodkov sta mu često ostala premalo razumljena. Masaryk pa je bil bližji sodobni zgodovini; kot filozof, predvsem pa kot sociolog je gledal širje in tudi globlje razvoj zgodovinskih dogodkov in jih znal spretneje aplicirati na sodobnost ko Pekař.

Pekařov pomen je dobro označil dr. Jan Slavík, znanstvenik, čigar nazori se najbolj križajo s Pekařovimi in ki je z njim vodil najbolj ognjevite polemike: »Četudi bi prof. Pekař dospel v svojih konzervativnih pohodih k nazorom, ki bi bili še manj sprejemljivi kot tisti, ki jih je izrekel na predvečer svoje šestdesetletnice (v delu »Žižka in njegova doba«), ne bi to niti najmanj spreminjalo dejstva, da je med češkimi zgodovinarji najmogočnejši pojav. Mogoče ga nekateri njegovi vrstniki prekašajo po bolj vsestranski erudiciji, kritični treznosti in temeljitosti pri zbiranju

gradiva in virov, toda kar se tiče zgodovinskega posvečenja, zavzema med učenci tzv. Gollove šole edinstveno mesto« (Národní Osvobození 3. IV. 1930). Znani zgodovinar in današnji češki zunanji minister dr. Kamil Krofta pa dopolnjuje Slavikovo izjavo v svojem govoru l. 1930. (ki mi je služil kot glavni vir pri sestavi tega članka) takole: »Nihče od naših še živečih zgodovinarjev nam ni dal del, ki bi vsebovala toliko novih opazanj in dognanj o naši zgodovini, ki bi bila tako svojska po svoji zasnovi, tako prekipevajoča življenja in miselnega ter čuvstvenega poleta in tudi spisana s tako bleščečim, svežim, jasnim in nazornim slogom; nihče drugi ni vzbudil v naši javnosti toliko širokega in globokega zanimanja, toliko soglasja in nasprotovanja v svojimi izjavami o temeljnih vprašanjih našega narodnega življenja, z izjavami, ki te osvoje s svojim pogumom in npravstveno resničnostjo, nihče drugi si ni pridobil doma in v tujini med svojimi častilci in nasprotniki toliko osebne in znanstvene avtoritete.«

Dr. O. Berkopec.

Dr. Fran Lorger.

V svojem rojstnem kraju v Šmarju pri Jelšah je umrl 5. aprila 1937 raziskovalec rimske preteklosti v pokrajini ob Voglajni in Savinji dr. Fran Lorger.

Rojen 30. aprila l. 1884. je kot gojenec Vincentina študiral gimnazijo v Gradcu in maturiral l. 1904.; istotam je študiral klasično filologijo ter jo dovršil l. 1908. s promocijo na osnovi disertacije Die Epoden des Horaz im Lichte der Archilochischen Jambenpoesie. Za časa visokošolskega študija pričinja Lorgerjevo iskanje rimskih spomenikov v domačem okolišu, pri čemer ga je posebno podpirala njegova povezanost s narodo. Do izraza je prišlo Lorgerjevo arheološko proučevanje za njegovega srednješolskega profesorskega delovanja, katerega je po večletni službi domačega učitelja pri knezu Windischgrätzu in grofu Stürgku ter po študijskem potovanju l. 1912/13 po Italiji, ki ga je od klasične filologije definitivno preusmerilo v klasično arheologijo, vršil v letih 1914/19 v Celju, nato pa do 1924 v Ljubljani. Že v predvojni dobi je odkril rimsko vilo v Mali Pristavi (Jahrbuch f. Altertumskunde III, 1909), med vojno pa rimsko vilo na Sevcih pri Celju (ČZN XXX, 1935) ter rimski vojaški tabor v Ločici v Savinjski dolini (Jahreshefte d. öst. archäol. Inst. Bd. XIX—XX, 1919; ČZN XXIX, 1934). Ko se je l. 1934. povrnil v Šmarje pri Jelšah iz Nice, kjer se je 10 let udejstvoval kot portretist z aparatom, katerega je iznašel za posnemanje arheološke keramike, je nadaljeval arheološka proučavanja iz prejšnjih let; izkopal je rimsko vilo na Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah (ČZN XXIX, 1934; XXXI, 1936) ter zasledoval rimsko topografijo šmarške krajine, katere spomenike je ugotovil tudi v Vel. Pristavi, v Podbregu ter pri Grobelnem.

Lorgerjevo arheološko delo je izhajalo iz povezanosti s narodo in iz ljubezni do domače rimske arheologije, v kateri je poudarjal topografske in stavbinske elemente. Izkopavanja mu je v avstrijski dobi omogočal arheološki institut na Dunaju in Muzejsko društvo v Celju, po vojni pa brat dr. Viktor Lorger; udejstvoval se je pri svojem arheološkem delu s strastjo ljubitelja in doslednostjo najditelja od ročnega delavca do zbiralca gradiva.

Lorgerjevo arheološko delo je razširilo naše znanje o rimski topografiji pokrajine v porečjih Savinje in Voglajne. Za to delo ga bo naša zgodovina hranila v trajnem spominu, posebno mestni muzej v Celju in pokrajinski muzej v Mariboru, ki hranita njegove izkopanine.

Franjo Baš.

Dr. Ljudevit Pivko.

Na velikonočni ponedeljek, 29. marca 1937, je umrl v Mariboru zgodovinski in narodopisni pisatelj (prim. SBL), sodruđnik ČZN in bivši odbornik ZDM L. Pivko.

Pivkovo zgodovinsko in narodopisno delo je v veliki meri tako ozko povezano z njegovim prosvetnim in političnim narodnim delom, da predstavlja posebno znanstveno vrsto udejstvovanja v predvojnem narodnopolitičnem življenju podravske Slovencev.

V okviru predvojnega narodnopolitičnega programa štajerskih Slovencev je Pivko s svojimi zgodovinskimi deli nudil slovenskemu srednješolcu, ki je po obstoječem učnem načrtu študiral zgodovino izrecno z avstrijskim in nemškim poudarkom, domačo narodno preteklost, torej to, kar bi mu približno nudil realizirani slovenski šolskopolitični program.

S svojimi spisi o zgodovini Slovencev je nadalje prispeval gradivo za prosvetna razglabljanja v naših izobraževalnih organizacijah ter za poglobitev političnega mišljenja. V isti meri je podpiral predvojno politično življenje s svojimi narodopisnimi spisi, ki so deloma prirejani podravske narodnostni razmeram in ki so pripravljali duhovno osamosvojitve podravskega Slovenca od Nemca.

Vseslovenska miselnost, zlasti sodelovanje ter zbližanje s Čehi, je našla sodelavca tudi v Pivku, ki je z leposlovjem in zgodovino širil med Slovenci znanje o Slovanih. Z očrtom Havlička Borovskega pa je pokazal na češki zgodovinski vzor sodobne realistične in revolucionarne narodnostne smeri.

To narodopisno, zgodovinsko in preporodno delo kaže Pivkovo udejstvovanje v narodnem in kulturnem življenju predvojnih Slovencev. Poleg tega je Pivko ohranil v objavami in posredovanjem drugim mnogo gradiva iz polpretekle dobe narodnega življenja v Podravju ter delal od visokošolskih let do svoje smrti na sistematski znanstveni narodopisni sliki rojstne Nove vasi pri Sv. Marku na Dravskem polju. Rodom iz kmetske hiše, filološko in narodopisno šolan, družabno pa v najintimnejših stikih z vsem vaškim življenjem, se je vračal vsake počitnice v rojstno vas in na rojstnem domu zbiral pri domačinih elemente naše materialne in duševne ljudske kulture. Pivkova zbirka narodopisnega blaga iz Nove vasi je danes najbolj vsestranska in najobsežnejša krajevna narodopisna monografija, ki jo Slovenci imamo. Pripravljala jo je za Jugoslovansko akademijo, a ostala je v rokopisu. Karakterizirajo jo posamezni v ČZN objavljeni odlomki, kakor Sosečka in Ribišstvo v Dravi, Pivkova labudja pesem.

Pivko pa je bil tudi sam tvorec naše zgodovine. Iz narodnostnih borb s štajercijanstvom na Dravskem polju je rasel njegov narodni radikalizem, ki se je izoblikoval v sožitju s Čehi. Plod tega sta Carzano in organizacija legionarjev v Italiji, kar je večinoma opisal, deloma pa nam gradivo o tem ohranil v zapuščini. S svojim delom v Italiji je Pivko prestopil okvir slovenske zgodovine ter postal zgodovinska osebnost, ki je povezala vojno zgodovino Slovencev z zgodovino ostalih avstro-ogrskih narodov v dobi njihovega boja za politično osamosvojitve.

Franjo Baš.

Slovstvo.

Archaeologische Karte von Jugoslawien: Blatt Ptuj, bearbeitet von J. Klemenc und B. Saria (mit vier Abbildungen im Text und einem Detailplan von Poetovio als Beilage). Im Selbstverlage der Akademien der Wissenschaften Beograd-Zagreb 1936.

Po odluci Internacionalne Unije Akademija znanosti imaju se izdavati pored drugih publikacija općeg naučnog interesa (kao Corpus inscriptionum Latinarum, Corpus vasorum, razna leksika i. t. d.) i arheološka karta antknog svijeta sa svim nalazima od početka ljudske kulture do otprilike VII. stoljeća po Kr. u mjerilu 1:100.000. Jugoslavenski Odbor međunarodne Unije Akademija publicira eto sada prvi list arheološke karte Jugoslavije koji su sastavili s odnosnim tekstom ljubljanski univ. prof. Dr. Balduin Saria i kustos zagrebačkog Arheološkog-historijskog muzeja Dr. Josip Klemenc.

Svrha takve arheološke karte je ta da budu na njoj pregledno u raznim bojama uneseni po mogućnosti svi, svakako najvažniji nalazi i ostaci iz prehistorije (zeleno), rimskog doba (crveno), starokršćanskog i ranosredovječnog doba (ljubičasto). Razni znakovi razlikuju pojedinačne zgrade, utvrde, naselja i mostove, dalje nalaze samo jednog predmeta ili skupnih (depôt), napose nalaze novaca. Ima posebnih oznaka za grobove u kojima su mrtvi spaljeni ili prosto sahranjeni pod zemljom (Flachgräber) te za grobove s humkom (tumuli, gromile), za špilje, za nalaze natpisa i skulptura. Stare ceste (u glavnom rimske) naznačene su, ako im je smjer sačuvan ili potpuno siguran, izvučenom crtom, ako je samo vjerojatnošću nagadjan, punktiranom crtom. E da ovi znakovi bolje otkraču oro-hidrografska karta i sva moderna imena štampana su kao podlog bljedjim tonovima.

Tekst ima da pruži pregled po mogućnosti čitave literature koja postoji o svakom nalazu ili ostatku, kod složenih naselja također historijsku topografiju mjesta od prvih početaka do njegova propadanja ili do skrajnjeg razvitka koji je mjesto postiglo.

Kada budu jednom gotove sve karte čitave Evrope, Male Azije i zemalja oko Sredozemnog mora, to će doista biti veličanstven historijski i kulturni atlas razvoja ljudske civilizacije od najprimitivnijih početaka do utrućea antknog života ili do početka srednjega vijeka.

Možda je arheološka karta još važnija nego za cjelinu antknog svijeta za pojedine krajeve, za kulturna područja onih centara koji su u raznim historijskim periodama bili mjerodavni za napredak civilizacije i za uzajamne odnose i uplive izmedju ovih središta. Što nam o tom smislu otkriva prva arheološka karta naše zemlje? Već na prvi pogled možemo konstatovati da na listu »Ptuj« prevladava u gornjem trećem dijelu karte crvena boja, dok je veći južni dio ispunjen malne samo zelenim znakovima. Što to znači? Razumljivo je, da je bliža i daljnja okolica kolonije Poetovio bogata nalazima iz rimskih vremena isto tako i Dravsko polje kojim je vodio važan prometni put izmedju Zapada i Istoka. Ovdje je dakle bio bujan život u rimsko doba, bogat promet i jaka trgovina. Možemo li zaključiti da je bilo drukčije na jugu, naime da su južni krajevi, dosta gusto naseljeni, u prehistorijsko doba, u rimskim vremenima (I.—VI. v. po Kr.) bili napušteni ili sasvim rijetko napučeni? Mislim da bi takav zaključak bio pogrešan. U prvim historijskim stoljećima stanovao je ovdje isti ilirsko-keltski narod koji je i ranije tu obitavao, samo rimska kultura nije doprla u one krajeve u onom opsegu kao u Dravsko polje; narod je ovdje živio dosta konzervativno u starim, od rimske civilizacije neodvisnim prilikama. Eto važan rezultat koji nam neposredno pruža arheološka karta.

Ljubičastu boju (ranog srednjega vijeka) nalazimo na ovoj karti samo dva puta i to za staroslovensko groblje kod Hajdine (staroslovenska nekropola na ptujskom gradu nije dovoljno jasno označena) i za starosl. groblje nad ruševinama rimske villae rusticae u okolici Središća. Ako će u buduće arheološko istraživanje ranosredovječnih ostataka — kako se

nadamo — biti intenzivnije, sistematski i boljim opažanjem provedeno, to će sigurno i ova hoja na karti biti zastupana na više mjesta, valjda za još nepoznate staroslovenske utvrde i vjerovatno još za koje groblje prvih Slavena-naseljenika.

Obzirom na našu nacionalnu historiju ustanovljeno je od Odbora naših akademija, da arheološka karta mora da registrira sve nalaze do god. 1000 po Kr. otprilike. To je potpuno opravdano; kod prvog lista »P t u j« ovaj prošireni program ne dolazi do izraza. Ali će ovaj zaključak imati osobitu važnost za one krajeve gdje je staroslavenska historija ostavila više tragove kao na pr. starohrvatskim spomenicima u Dalmaciji, pogotovo u okolici Splita-Solina.

Hvalevrijedno je da se dosljedno i historijski izvori za topografiju iskorišćuju do konca prvog tisućljeća otprilike. B. Saria je imao dosada prigode da to učini samo za Ptuj (str. 63).

Autori ovog prvog lista arheološke karte naše kraljevine i njezinog teksta J. Klemenc i B. Saria dali su mnogo truda da karta što bolje ispadne. Imali su i lijep uspjeh, obdarujuć i našu nauku novim korisnim djelom. Navedena je čitava literatura koja im je bila na dohvat, katkada registrovane su čak i vijesti o nalazima koje se kriju u malim, lokalnim novinama do kojih je teško doći. Osobito je B. Saria — rodnom iz Ptuja — dao potpun i sistematski pregled svih nalaza na teritoriju staroga Poetovija i dotakao se raznih topografskih problema od kojih je najvažniji onaj još neriješen o položaju rimskog tabora.

Ako ću sada pripočeti neke primjedbe i upozoriti na neke malene nedostatke, to ću učiniti samo u svrhu da naredne karte budu po mogućnosti još bolje i savršenije izvedene.

Akoprem za kartu »P t u j a« svaki autor samostalno izrađuje i signira svoj dio — B. Saria za dravski banat, J. Klemenc za savski — ipak su oba autora morali prethodno načelno sporazumjeti se ne samo o izradjivanju teksta u glavnom već i za sve detalje. Tako se nebi dogodilo da jedan saradnik ističe stanovite pojedinosti koje drugome izgledaju manje važne i harmonija teksta bila bi savršena. Navesti ćemo još neka svoja opaženja i upozorit ćemo na neke stvari koje držimo da su općeg značaja. Često se citiraju u ovoj »Fundkarte« antikni natpisi; dovoljno bi bilo dati za tekst odnosnu brojku u Corpus inscriptionum Latinarum, naravno za one koji su već u ovoj zbirci objelodanjeni. Uz Corpus citirati još razne druge časopise smatramo suvišnim, osim ako se u njima nešto više pruža nego li u Corpusu, na pr. slika natpisa, tačniji podaci o nalazu natpisa ili bolje pročitani tekst i t. d. Ako koji epigrafički tekst do edicije karte nije još publiciran, treba kazati gdje će vjerovatno biti objelodanjen ili pripočeti kratko čitav natpis (tako na str. 20 sub voce: Mestni Vrh).

Kod opisivanja prehistorijskih objekata nomenklatura je višekrat odveć komplikovana, navadjamo samo jedan primjerak »schaftlochloses, flachnackiges Viereckbeil« (str. 10 s. v. Jamno). Nije možda bolje bilo dati na jednoj tablici crtežni pregled svih najvažnijih tipova sjekira, mlatova, maškлина i t. d. pa jednostavno citirati: brončana sjekira tipa x ili y. Priprosti crtež pomaže mnogo puta više nego najbolje opisivanje. Klemenc je bezdvojbno imao mnogo posla da malne za svaki kameniti ili brončani predmet zabilježi i težinu. To je zacijelo poželjno kada se radi o posebnoj publikaciji odnosnog predmeta, ali za ovakvu »Fundkarte« mislimo da su podaci o težini predmeta suvišni, štaviše da su katkada čak i mjere nepotrebne, kada se ima priprosto samo registrirati nalaz.

Štamparskih grešaka ostalo je nekoliko, ali ne smetaju smislu ili razumijevanju teksta, a neke ispravlja pri kraju mali dodatak s corrigenda (neispravljeno je ostalo na str. 94 kod »Prerada« oznaka Sl mjesto St.). Na str. 12 pri kraju »Komina« nije umetnuta brojka stranice na koju se upozoruje. Treba napokon nastojati da topografska nomenklatura bude uvijek jednaka. Sr. na pr. u tekstu i na glavnoj karti »Turnišček«, dok na detaljnom planu čitaš »Turniše«.

Tekstu je priložen osim planova I. i III. mitreja i tlorisa ovdje po prvi put publiciranih iskopina u dvorištu nove kasarne također jedan detaljni plan Poetovija u mjerilu 1:12.500 u koji su svi nalazi uneseni. Plan je narisao učitelj g. A. Smodič, tajnik ptujskoga muzejskoga društva. Plan je pregledan i dobar. Bio bi još bolji i pregledniji da su razni nalazi označeni ne jedinstveno crvenom bojom, već kao na velikoj karti i zelenom i ljubičastom. Možda je štednja zahtjevala ovo štetno ograničenje. I ovdje imam da navedem neke malene primjedbe. Kod brežuljka Sv. Roka nemogu nikako da nadjem brojku 1 za neolitsku sjekiru koja je iskopana na ovom položaju (tekst str. 29). Rimski most preko Drave tako je narisao kao da je nastavak hipotetične ceste Zg. Hajdine—Sp. Hajdina—Sv. Rok—Zgornji Breg koja u glavnom odgovara današnjoj Ptujaska Gora—Ptuj, dok je on bezdvojbno bio u smjeru rimske ceste Pragersko—Ptuj, kod koje nalazimo u Zgornjoj Hajdini najstarije grobove i koja je baš onim grobovima tačno fiksirana (Sr. kartu u Jahrb. der Zentr. Kommission II 1904 Sp. 191 i Österr. Jahreshefte XVII 1914 Beibl. Sp. 138). Šteta da nije kod svih modernih cesta crtana strijelica i ime većeg mjesta kamo one vode, na pr. Maribor, Rače, Pragersko, Ptujaska Gora, Sv. Vid i t. d. Takvim sitnicama se u mnogo olakšava uporaba ovog plana. Kod crte-mjerila razdijeljene u razmake od 100 m bilo bi dobro da pri kraju stoji naznačeno: 1 km ili 1000 m; inače je onaj u neprilici koji pomoću ove crte-mjerila hoće na brzu roku da ustanovi koju udaljenost na planu.

Kao prilog tekstu uvrštena je na str. 32 na posebnoj tabli slika 1 s avionskim snimkom današnjega Ptuj. Kratak tekst zbijeno i jasno tumači kako takva perspektivna slika odlično služi za prikazivanje topografskog razvitka mjesta i koliko se može po njoj zaključiti. Jasno je na pr. da je glavna arterija Ptuj, današnja Prešernova cesta, imala svoj ishod u rimskom mostu koga danas više nema. Da je avionska fotografija snimljena pod većim kutom slika bi još zgodnije odgovarala svrsi.

Pri kraju hoćemo da još jednom podvučemo da naša arheološka nauka duguje zahvalnost Jugoslavenskom Odboru internacionalne Unije Akademija što je izdala ovu kartu i priznanje autorima koji su je naučnom akribijom i temeljitim znanjem izradili. Svaki pak, koji se je bavio historijom staroga Poetovija ili aktivno sudjelovao pri arheološkim istraživanjima njegovih spomenika bit će haran B. Sariji za njegov svestrano i detaljno izradjeni prikaz antike topografije ovog mjesta.

Mihovil Abramić.

Ivan Grafenauer, Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in Čina nadb isповѣdajščiimъ sę. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 13. Filološko-lingvistični odsek 2. 1936. Str. 165 + III.

Naši najstarejši slovstveni spomeniki so že od nekdanj hvaležna, a težavna naloga za domače in tuje zgodovinarje, jezikoslovce in bogoslovce. Sporno je bilo njih datiranje in tekstni izvor ter jezikovni značaj. Skupina vprašanj o brižinskih spomenikih je postala že prav zapletena, kar najjasneje odseva iz Vondrákove izdaje. Proti njegovim zamotanim kombinacijam so se pojavljala nasprotja v obliki ugotavljanja trdnih zgodovinskih in jezikovnih dejstev.

Grafenauer se je lotil točnega preiskavanja virov naših spomenikov v karolinški katehezi. Po obširni razlagi Karlove cerkvene zakonodaje o snovi katehetskega pouka in o metodi verouka v karolinški dobi raziskuje pisatelj predlogo II. brižinskega spomenika — »Adhortatio ad poenitentiam«, govore sv. Bonifacija in Klimentovo poučenje v spomin apostolu in mučeniku. — V drugem delu razmotriva pisatelj o virih brižinskih spovednih obrazcev. Glavne ugotovitve celotne obravnave so: I. in III. brižinski spomenik sta prepisa, katerih predloge so nastale najkasneje v zadnji tretjini 9. stoletja, najzgodnje pa v njega prvih desetletjih. Ohranjeni prepisi pa izvirajo verjetneje iz konca 10. stoletja. Oba spovedna obrazca sta bila prvotno prirejena po starobavarski molitvi, a sta se izpreminjala s privzemanjem novih motivov in izgubljanjem izvirnih mest. Vse pisateljeve ugotovitve spremlja

primerjava besedil in obilo opomb. — V zvezi z brižinskimi spomeniki razpravlja pisatelj v zaključnem delu o spovednem obrazcu v Evhologiju sinajskem in njega sorodnosti s Freis. II.

Razpravi slede opombe, viri in nemški povzetek. Radi na virih sloneče temeljitosti je Grafenauerjevo delo važna osvetlitev naše zgodovine, dasi bodo naletele morda katere trditve na nasprotovanje. Izdaja je med najuspešjšimi knjigami Znanstvenega društva.

V. Novak.

Suette Hugo, *Der nationale Kampf in der Südsteiermark 1867 bis 1897. Veröffentlichungen des Instituts zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München und des Instituts für ostbairische Heimatforschung in Passau. Nr. 12. München 1936. 8°. 133 str.+1 zemljevid.*

Inavguralna disertacija univerze v Erlangenu podaja narodnostne boje na Slov. Štajerskem v času od decembrske ustave do Badenijevega padca. Prikazuje nam podrobno delovanje slovenještajerskih Nemcev in Slovencev z razmahom Slovencev v taborih, delo Mlado- in Staroslovencev ter nemški narodni podvig po francosko-nemški vojni; prvo dobo slovenještajerskih narodnostnih bojev zaključuje demisija Auerspergovne vlade. Drugo dobo, Taaffejevo, razdeli Suette v poglavje o slovenskem prodiranju ter v poglavje o nemški narodnostni obrambi. Obe narodnostni smeri pa strne v tretjem poglavju, v borbi za slovensko gimnazijo v Celju, ki je postala radi odmeva po vsej Avstriji merilo slovanske in nemške narodnopolitične moči v državi sploh. Kot rezultat narodnostnih borb ugotavlja Suette napredovanje Slovencev, ki da so poleg številčne svoje premoči znali svojo narodnostno politiko zvezati z zemljo in z vsem ljudstvom; obratno pa da so Nemci v razvoju nazadovali, ker stanovsko meščansko gledanje slovenještajerskega nemštva ni znalo ustvariti nemškega ljudskega občestva, kar se je Slovincem posrečilo.

Pri najboljši avtorjevi volji, da poda v duhu Rankeja dogodke, kakor so se vršili, z vzporednim navajanjem slovenskega in nemškega političnega udejstvovanja, so se pri Suettejovem delu pojavile slabosti metodičnega, materialnega in načelnega značaja. Večina teh slabosti ima svoj vzrok v oddaljenosti avtorja od pozorišča obravnavanih dogodkov, ki v tem ni osamljen; kajti podobne slabosti srečujemo pri veliki večini disertacij, ki obravnavajo v tujini naše probleme, kateri se ne rešijo z zgodovinsko razvojno sliko, temveč z zbirko bolj ali manj obsežnega gradiva.

Časovno se je avtor v svojem delu omejil na dobo, ki za Slov. Štajersko ne tvori zgodovinske organske enote. Medtem ko so bili štajerski Slovenci v tej dobi radi politične povezanosti z vojvodino Štajersko samostojno nastopajoča politična skupina, pa so bili slovenještajerski Nemci iz istih vzrokov najožje zvezani s politično akcijo Gradca. Svoje politično izhodišče ima vsa doba v osnovnem pojmovanju ustavnosti in demokracije v 60 ih letih. V razvoju iz tega temelja pomeni dualizem za Slov. Štajersko samo politično cezuro.

Materialna slabost dela so nepopolno uporabljeni viri in antropogeografsko izhodišče narodnostnih bojev. Glavni slovenski vir avtorju je Südsteirische Post, med nemškimi viri pa prevladujejo celjski nemški časopisi. Posledica zadnjih je, da je prenešeno glavno torišče narodnostnih bojev v Posavje s Celjem ter da stoji Podravje s Prlekijo in Mariborom v ozadju; dejansko pa imamo različen značaj narodnostnih bojev v Podravju in v Posavju, medtem ko označujejo v Suettejovem delu posavski narodnostni boji slovenještajerske narodnostne boje sploh, kar je zgodovinsko bistvena pogrška. Druga materialna slabost je vrednotenje slovenještajerskih Nemcev in Slovencev, ki stojijo v medsebojni borbi kot dva demografsko enakovredna činitelja, kar pa ni bilo res. Slovenještajerski narodnostni boji v obravnavani dobi so borba dežele z mestom, v kateri vodi nemško narodnostno akcijo predvsem z železniškim industrijskotrgovskim razvojem zemlje priseljeni Nемец, tako da so

narodnostne borbe tudi borbe večinskega prebivalstva dežele z gospodarsko in narodnostno tujo penetracijo.

Tem slabostim sledi načelna v pomanjkljivem grupiranju že itak nepopolno zbranega, oziroma nerazpoložljivega gradiva. Pogrešamo sodobne politične ideale in stremjenja, n. pr. zahtevo po neokrnjenem nemškem posestnem stanju v mestih, ki je nastala kot posledica slovenske narodnopolitične ofenzive in katera karakterizira borbo za Celje. Ali na slovenski strani borba za jezikovno enakopravnost slovenščine z nemščino. Dejansko so v delu skoro enako poudarjene načelne smernice narodnostnega boja kakor lokalne pomembnosti v posameznih krajevnih dogajanjih. Posledica tega je težava v razločevanju med krajevnim in pokrajinskim, načelnim in taktičnim v obilici zlasti iz Posavja zbranega gradiva, ki bo nujno zavajalo na slične sklepe tudi za Podravje in Pomurje.

Suettejeva zgodovina slovenještajerskih narodnostnih bojev 1867—1897 bo radi tega ostala pomembna pač za sliko posavskih narodnostnih bojev; sicer pa bo predstavljala fragmentarno zbrano gradivo za Podravje in Pomurje in to za dobo, ki ne predstavlja zgodovinske enote, v začetku katere Nemci slovenstvo negirajo, dočim mu pozneje priznavajo podeželje brez mest; in to istočasno, ko se Slovenci borijo za jezikovno enakopravnost, za upravnopolitično ločitev od Gradca, za zedinjeno Slovenijo in za Jugoslavijo. Premalo upoštevanje sodobnih političnih in demografskih vidikov otežkoča pregledno orientacijo v vrsti dogodkov ter pri vsej avtorjevi dobri volji ne dopušča, da bi iz velike drame slovenještajerskih narodnostnih bojev stopile pred nas pokrajinsko, idejno, politično in socialno samostojne scene pri Slovencih in Nemcih, ki so se n. pr. s Prlekijo ali Savinjsko dolino, liberalizmom ali socializmom, meščanstvom ali cerkvijo razvijale v posameznih krajih različno.

Kljub vsemu pa med disertacijami, ki v tujini obravnavajo specialna naša domača vprašanja, zasluži Suettejeva po stvarnosti, s katero dogodke obravnava, in po dobri volji, s katero gradivo izrablja, eno prvih mest.

Franjo Baš.

Jugoslovenski istoriski časopis. Direktor St. Stanojević. Urednik Viktor Novak. Saurednici: Vladimir Čorović, Beograd; Ferdo Šišić, Zagreb; Milko Kos, Ljubljana. Ljubljana-Zagreb-Beograd 1935-1936. V. 8°. Godina I. 799 + XVI str. Godina II. 493 str.

V Jugoslaviji se goji zgodovina v prvi vrsti v strokovno in pokrajinsko usmerjenih zbornikih razprav, katere izdajajo strokovno (n. pr. Umetnostnozgodovinsko) ali pokrajinsko (n. pr. Zgodovinsko društvo v Mariboru) opredeljene zgodovinske organizacije. Posledica tega je bila pomanjkanje pravih stikov med zgodovinskimi delovnimi središči, težave pri izvedbi načrtov za večja zgodovinska dela, pomanjkanje jugoslovanskega sodelovanja v internacionalnem komiteju za zgodovinske vede v Washingtonu, ki ima v svojem programu izdajanje *Annuaire international de Bibliographie historique*, pri katerem pa smo bili brez lastnega zastopstva, pomanjkanje zastopstva naše zgodovine pred inozemstvom sploh in končno težave, katere je imel posamezni zgodovinar, da je pregledal zgodovinsko ustvarjanje v Jugoslaviji ali točno zasledoval dela iz inozemstva, ki se nanašajo na zgodovino Jugoslavije in Jugovzhodne Evrope. To je napolnilo S. Stanojevića, ki je gojil podobno misel že pred svetovno vojno, da je pokrenil l. 1927. ustanovitev Jugoslovanskega zgodovinskega društva, ki naj bi odpomoglo gornjim težkočam. Stanojeviću so se odzvali zgodovinarji v Beogradu in nato v Zagrebu in Ljubljani ter je ministrstvo notranjih poslov 18. februarja 1928 potrdilo Pravila Jugoslovenskog istorikog društva, katerega osrednja uprava je v Beogradu, katerega sekcije pa tvorijo zgodovinarji v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani. Naloga novega društva je razvijati zgodovinsko vedo v vsem obsegu ter s posebnim ozirom na preteklost našega naroda in vseh narodov na Balkanu, širiti v Jugoslaviji interes za zgodovino ter pomagati znanstvenemu zgodovinskemu delu doma in v tujini.

Novo Jugoslovensko istorisko društvo (JID) je začelo izvajati svoj program z izdajo

Jugoslovenskega istoriskega časopisa (JiČ), kateri naj bi obravnaval zgodovinska vprašanja, ki so splošna vsem Jugoslovanom, objavljaj bibliografski pregled zgodovinske literature pri Slovencih, Hrvatih in Srbih ter kritično in pregledno zasledoval vse zgodovinsko delo na jugoslovanskih tleh. Žal, da je v tem pogledu delo za bizantološki kongres v Sofiji, nato pa smrt V. Zlatarskega preprečila sodelovanje tudi Bolgarov v snujočem se JiČ. Srpska akademija pa je JID priskočila na pomoč ter bo skupaj z JID izdala zgodovinsko bibliografijo v posebni knjigi.

Po sedmih letih je JID premagalo gmotne težave, ki so nasprotovale nameravani izdaji JiČ. L. 1935. je izšel prvi letnik v dveh obsežnih dvojnih zvezkih ter pokazal pomen nove edicije, ki ima po svoji ureditvi značaj revije, katera z načelnimi razpravami, predvsem pa s kritičnimi in preglednimi poročili, z referati o znanstvenih ustanovah ter z nekrologi orientira o znanstvenem zgodovinskem delu in dogajanju pri Jugoslovanih in o Jugoslovanih. L. 1936. je sledil drugi letnik. Z obravnavanjem aktualnih znanstvenih organizacijskih vprašanj, kakor je n. pr. Steletovo Spomeniško varstvo v Jugoslaviji, z zgodovinsko metodiko, kakor so n. pr. Kosova, Šišičeva in Stanojevičeva periodizacija slovenske, hrvatske in srbske zgodovine, ali z navajanjem na nova zgodovinska vprašanja, ki še čakajo podrobnega študija, kakor je Skokovo nakazanje sožitja med Južnimi Slovani in turškimi narodi, kaže JiČ našemu zgodovinarju pota, katerim bo moralo slediti organizacijsko in znanstveno zgodovinsko delo v Jugoslaviji. Kritike in referati prikazujejo ceno in vsebino zgodovinskega slovstva pri nas, poročila o znanstvenih ustanovah pa teh interno delo in znanstveno organizacijo, n. pr. arheološka izkopavanja. Vsemu temu se pridružujejo nekrologi, ki označujejo znanstveno delo in zgodovinski pomen preminulih, za zgodovino Jugoslovanov pomembnih zgodovinarjev.

JiČ se še ni dokončno razvil in izoblikoval; spremljajo ga še težkoče, zlasti tipografskega značaja ter pomanjkanje enotnosti v referatih, kar bo uredništvo še moralo urediti. Želimo v tem pogledu uredništvu in JiČ čim največ uspeha; kajti JID nam je dokazalo z JiČ upravičenost svojega obstoja, ko je ustvarilo z njim osrednjo revijo, ki nam je dosedaj manjkala, in tako z JiČ podalo vsakemu aktivnemu zgodovinarju prepotrebni periodični zgodovinski priročnik. Nemška historiografija je l. 1937. dobila Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters, kjer uvodne besede K. Brandija, W. Engela in W. Holtzmanna podobno izvenijo kakor Stanojevičeve v uvodu prve knjige JiČ. Ta vzporednost najlepše izpričuje potrebo in visoko nalogo JiČ, da kot vodnik kaže naši historiografiji splošna vprašanja in kritična pota, po katerih bodo strokovno in pokrajinsko usmerjene zgodovinske organizacije s posamezniki reševale v svojih delokrogih iz splošnih vprašanj izvirajoča pokrajinska in strokovna vprašanja.

Franjo Baš.

Kuba Ludvík: Cesty za slovanskou písní 1885—1929. II. Slovanský jih. V Praze 1935. V. 8°. 392 str. (Prameny k dějinám vzajemných styků slovanských. Sv. IV.).

Knjiga je sestavljena iz dveh strogo ločenih delov. Prvi (str. 1—248) je nekako bolj feljtonističnega značaja in obsega »nabirateljeve zapiske«, ki so bili priobčeni v teku let, nekateri kmalu po ekskurziji, drugi mnogo let pozneje ali pa celo šele v tej knjigi. Bila je srečna misel, da so se ti zapiski, raztreseni po podlistkih raznih čeških listov, zbrali in izdali v splošno dostopni knjigi. Nas zanima tukaj njihov prvi del, v katerem opisuje Kuba svojo muzikološko ekskurzijo po Sloveniji v l. 1888. Preštudiral je Bled in nadaljnje Gorenjsko, Belo krajino, sosednjo Dolenjsko, Ziljsko dolino, severni rob Pohorja in okolico Ptuja, ki mu tvori nekak formalni prehod k Hrvatom. Seveda so ga v prvi vrsti zanimale melodije naših narodnih pesmi. Mnogo jih je že izšlo v njegovem znanem velikem delu »Slovanstvo ve svých zpěvech«, mnogo naših melodij pa je tukaj popolnoma novih, prvič priobčenih iz njegovih zapiskov. Poleg tega pa je imel Kuba tudi zelo bister pogled za druge pojave

našega narodnega življenja, ki jih je zabeležil ob tej priliki. Spomini na Andreja Einspielerja in Davorina Terstenjaka, ki sta mu pri njegovem delu pomagala, poživljajo njegovo pripovedovanje prav tako kakor številne risbe, v katerih je s par potezami zabeležil kako značilno slovensko poslopje, nošo ali lice.

Od Slovencev preidejo ti zapiski v Hrvatsko in Slavonijo, v Bosno in Hercegovino, v Dalmacijo, južno Srbijo in Bolgarijo. Drugi del knjige prinaša Kubove članke in študije o jugoslovanski narodni pesmi. Ti obravnavajo bolj centralno, južno in vzhodno narodno pesem, ki je v primeri z zahodno, evropsko, slovensko neprimerno bolj starinska in zanimiva za muzikologa. (Prava »epična« narodna pesem pa pri tem Kube — žalibog! — ni zanimala, zato jo je mirne duše prepustil »literatom«.) Vidi se pač na njem, da ga zanima v prvi vrsti muzikalna stran pesmi, ne pa njen tekst. To dejstvo je nekaka reakcija na dotedanje, pretežno filološko orijentirano delo ob slovanski narodni pesmi, ki se je zanimalo v prvi vrsti za tekst, melodijo pa je zanemarjalo. (Tako razmerje do narodne pesmi imenuje Kuba — nekoliko prezirljivo — »literatsko«.) To je treba obžalovati, saj se na študiji, ki jo je posvetil razmerju med tekstom in melodijo v jugoslovanski narodni pesmi (330—343), vidi, da je kot pravi muzik imel uho tudi za tekst, ne pa samo za note. Pomen njegovih študij je v tem, da jih je sistematično vršil na terenu samem, da je pesem opazoval tako rekoč »in statu nascendi«, da je kakor kak moderni naravoslovec študiral njeno »biologijo«. Tako naletimo pri njem marsikje na kako znamenito opazko o bistvu, postanku, življenju in odmiranju narodne poezije, zapisano že pred davnimi desetletji — mi pa smo se s takimi spoznanji postavljali kot z nekakimi uspehi našega XX. stoletja. S tega stališča bo ta Kubova knjiga ostala klasično delo slovanske etnografije, ki ga bo vedno in vedno moral jemati v roke vsak, kdor se bo kedaj pečal s to ali ono stranjo narodne poezije pri Slovanih.

V francoskem posnetku posameznih člankov na koncu knjige dobimo stisnjene podatke o muzikalni strani narodne pesmi v posameznih pokrajinah, o slovenski na str. 377. Z ozirom na bogato gradivo tekstov in melodij pa je samo treba obžalovati, da je njih kazalo na kraju knjige sestavljeno tako primitivno mehanično. Neznani sestavljac je začetke teh 333 pesmi mehanično nanizal v oni vrsti, kakor so natisnjene v knjigi sami, namestu da bi jih alfabetsko uredil. Tudi bi se bil moral slovenski pomočnik pri izdaji nekoliko bolj pobrigati za pravilen tisk teksta. (Prim. na pr. zadnjo kitico znane »En hribček bom kupil« na str. 62!)

J. A. G.

Vasi szemle. Főszerkesztő: Dr. Pavel Ágoston. I.—III. (1933—1936). Szombathely.

V Szombathelyu, ki je bil do 1919 cerkveno središče Slovenske krajine in politično upravno središče Železne županije, v katero je spadal okraj Sóbota, je razvito ob županjskem muzeju, bogoslovnem učilišču (važnem za Slovence) in dveh gimnazijah krepko znanstveno in literarno prizadevanje. Ob koncu l. 1933. je pričel izdajati uredniški odbor devetih članov domoznansko revijo »Vasi szemle« (Pregled Železne županije), ki goji naravoslovno, narodopisno, zgodovinsko in literarno preučevanje Železne županije. Ker presega marsikak prispevek ta pokrajinski okvir in vsebuje tudi kaj slovanskega ter posebej slovenskega gradiva, nas mora, spričo majhnega zanimanja Madžarov za nas in obratno, to dejstvo zanimati. Glavni urednik revije je slovenski rojak dr. Avgust Pavel.

Zgolj slovensko gradivo obravnavajo nekateri Pavlovi prispevki priložnostnega značaja. Pod naslovom »Tabor, taboščar« (II. l., str. 277) izpopolnjuje Pavel ugotovitve slavista Jánosa Melicha v listu »Magyar Nyelv« (Madžarski jezik 1935, 168—177) o turškem izvoru madžarske besede »tábor«, ki se je v največ evropskih jezikov razširila iz madžarsčine. Pavel navaja iz prekmurščine oblike táb or = dnina (delo in zaslužek), táb or šč ar > táb o šč ar = dninar; n. pr. f tábor (h)odi; dober tábor slúži; táborščardje so že odšli;

tou je vräjži, krvávi tábor. Pisatelj meni, da bi bilo mogoče razlagati ta pomen besede iz skupinskega dela.

Iz prekmurske dialektologije je zajeta Pavlova beležka o izrazu »kukučimba« (znanem v Beltincih) III, 118, ki je iz madž. kukutyin (= deveta dežela) in je iz madž. cas. obl. nastal v prekmurščini nominativ, živi pa le v zvezi »idi f kukučimbo oves špičit«, kar pravijo človeku, ki je v napoto.

Pavel je priobčil tudi madžarsko listino iz l. 1827., ki je nastala na Hodošu in govori o gornu (III, 211—2).

V opombi »Madžarski pisatelji v slovenščini« (III, 214) poroča A. Pavel o nekaterih prevodih madžarskih novel v slovenščino in o potrebi medsebojnega prevajanja. Tu je tudi zapisal, da so v madžarskih revijah »Vigilia« in »Élet« v zadnjem času izšli prevodi Cankarjevih črtic.

O poročilih »Slovenca« o slovanskih prispevkih v »Vasi szemle« piše A. Pavel pod naslovom »Pinka—Lendva—Bömhéc« (III, 398), omenjajoč dopolnila »Slovenčevega« poročila k tem predmetom. Pavel zavrača tu mojo trditev, da je »Boméc, Bojnéc« iz »hogme«, češ: odkod »h« v »bohémécemo« (gl. ČZN 1936, 44). Toda odgovor je lahek: »h« je lahko učena etimologija, ker ga v govoru ni, izpad »g« pa je prav lahko mogoč.

Pomembna so tudi Pavlova poročila o slovanskih knjigah, česar ne prinaša nobena madžarska revija. Obširno je zabeležil Stelétova Monumenta artis Slovenicae, sn. 1—2 in 4—5, poudarjajoč zlasti Stelétove ugotovitve o prekmurskem slikarstvu (II, 116, 287). Ostala poročila so posvečena zborniku »Slovenska krajina« (II, 288), Stelétovi Umetnosti zapadne Evrope (III, 302), Novakovemu Izboru prekmurske književnosti (III, 303) in Schneewisovemu Grundrissu des Volksglaubens und Volksbrauches der Serbokroaten (III, 302). Povsod pritegne odnos knjige do Madžarov in opozarja na medsebojne odnose, tako zlasti ob Izboru prekm. književnosti.

Med ocenami je tudi poročilo o »Miselnem svetu fizike«, ki ga je spisal Aleksander Mikola, prekmurski rojak, na kar ocena tudi opozarja.

Omembe slovenskega in slovanskega značaja pa so raztresene po mnogih člankih.

V razpravah naravoslovne vsebine omenja † dr. Gy. Gáyer v nemškem poročilu A. Pauerjeve razprave Naravni spomeniki Železne županije, objavljene v somboteljskem gimnazijskem programu 1931/32: »Durch das Friedensdiktat von Trianon abgetrennte Naturdenkmäler. — Als Beispiele werden angeführt a) für den an Jugoslawien abgefallenen südlichen Teil des Komitates. — 60. Die Nacissus-Wiesen bei Muraszombat (Sobota). — 61. Die Murinseln mit Myricaria und Sali eleagnos. — 62. Die reichen Kastanienbestände dieser Gegend. Ein Baum bei Gyanafa (Ženavlje) mit 12 m Umfang, der als heiliger Baum des windischen Volkes galt, wurde seit der Abtrennung (aber nicht von der Urbevölkerung) gefällt. Der älteste von den zurückgebliebenen Kastanien scheint heute bei Kerkaszabadhegy (Stanjovci, op. por.) zu stehen (Umf. 825 cm).« (I, 104.)

Dr. Ö. Beke v razpravi »K zgodovini ljudskih rastlinskih imen« (II, 256 ss.) navaja, da je »bazarózsa« po Miklošiču iz slovan. »božura«; veže to ime še z bolg. »böža«, búla. Pri »bölömbika« pravi, da je drugi del besede slovanski (bik), pri »galagonya« pa ugotavlja prevzem južnoslovenske »gloginje«, kar obširno dokazuje z raznimi slovanskimi jeziki. Pri »gúzsfenyö« omenja, da so v Dolnji Lendavi zapisali obliko »burusán«; pri »tarack« (Agropyron repens) po Melichu kaže na slovanski izvor (trosk, troskot).

Znameniti madžarski etnograf dr. Z. B á t k y je objavil članek »Dve zanimivi narečni besedi iz železne županije« (III, 4—7). Prva je »csontika, csontorja, csontorka«: borova trska za razsvetljava. Pri razlagi navaja prekm. »čontika« (ligustrum vulg.), kar po Pleteršniku navaja Madž. etimol. slovar; ker je čonta (= kost) v prekmurščini izposojenka iz madž., je mogoče, da je tudi čontika iz madž. — Drug izraz je »Bömhéc«, kar pomeni l. velik trebuh, 2. trebušast, 3. bedak in je znan v sedmih oblikah. B á t k y se pri etimološkem razjasnjevanju

nič ne ozira na obliko »boméc«, bojnéc« — naziv za Goričance v Slovenski krajini, ki ga Madžari pišejo »Bömhéc«. O tem sem pisal v »Slovencu« in je Pavel reagiral v Vasi szembe III, 398—9.

V izredno zanimivi razpravi »Uganka regös pesmi« omenja dr. Zs. Kallós kolednico z omembo italijanske ženske, kar kaže na rimsko naseljenost Panonije, in opozarja, da v tem skoro tisočletnem misteriju železne županije, kjer se omenja tudi nemška ženska, ni sledu o slovaški, hrvaški in slovenski ženi (II, 144). — O isti snovi je pisal Makkos L. in trdi na osnovi skladnosti sedmograških in panonskih junaških ljudskih pesmi, da so Madžari prevzeli božične in novoletne običaje (neke vrste koledništvo) zaeno s krščanstvom ob času osvojitve svojega ozemlja od slovansko-germanskih rodov v južnem delu Panonije, h katerim pa so ti običaji v rimski dobi prišli z Mitrovim kultom. Sledi pa Gy. Sebestyénu, ki je postavil to trditve že l. 1902 (II, 170—171).

V članku I. Polányi »Pričevanje zemljepisnih imen o madžarskem značaju zapadne Madžarske« (III, 163) navaja, da sta imeni rek Pinka in Lapines slovenskega izvora, omenja zapisek Labenza 865. O imenu Lendva (1232) pravi, da je »-va« navidez slovansko obrazilo, a je finsko-ugorsko, prvega zloga pa danes ne razumemo. Za nas pa je prvi zlog današnjega naziva Ledava jasen, saj je le nazalno stanje oblike »led«. O vplivu slovanskih krajevnih imen po naselitvi Madžarov pravi, da so slovenska imena ostala tam, kjer so slovenski učitelji krščanstva ustanavljali cerkve.

V oceni madžarske knjige Kálmána Vakarosa »Szentgotthárd és környékének ismeretése« (1935) je dr. Pavel zapisal, da s sosednjimi Hienci in Slovenci ne bi smel avtor opraviti s 30 vrsticami, ter vprašuje, kdo imenuje te Slovence »vinde« ali »vendslave« (II, 288).

Vse te navedbe kažejo, da revija stalno prinaša slovansko gradivo, kolikor je spričo okoliščin mogoče.

Vilko Novak.

Chmelař Joseph, Les minorités nationales en Europe centrale. Prague 1937. 8°. 122 str. + 1 zemljevid.

V zadnjem stoletju temeljno politično in kulturno vprašanje Srednje Evrope, kateremu posvečajo vedno večjo pozornost tudi zgodovina, geografija in narodopisje, obravnava češki manjšinski strokovnjak v resumarnih slikah, ki ilustrirajo antropogeografski, statistični, kulturni, prosvetni in politični položaj narodnostnih manjšin v posameznih državah od Baltika do Jadrana in Črnega morja. Delikatni problemi narodnostnih manjšin so bili za avtorja še posebno težki, ker je imel na razpolago kvalitativno različne statistike in je moral generalizirati podrobnosti. Tako navaja avtor za Slov. Štajersko 40.000 Nemcev, število, ki odgovarja po prvi jugoslovanski statistiki l. 1921. nemškemu življu v vsej Dravski banovini. Priloženi zemljevid kaže ob Dravi manjšinske nemške otoke Dravograd, Marenberg, Maribor, Ptuj in Ormož; v zaledju za Dravo Vuzenico, Slov. Bistrico, Pikel, Štore, Celje in Laško; ob državni meji prehajanje nemštva v Jugoslavijo pri Ojstrici in na Apaškem polju, slovenstva pa v avstrijske zahodne Slovenske gorice. Izgleda, da se je uporabljal kot podlaga za narodnostno karto na Slov. Štajerskem starejši Heiderichov narodnostni zemljevid, ki je podajal v predvojni dobi slovenještajerske nemške diaspore kot narodnostno večinska selišča in zato kot narodnostne otoke, kar pa dejansko niso. Radi tega bi bilo treba navedene kraje označiti ne kot večinske otoke, ampak kot kraje z manjšinskimi diasporami, n. pr. z ozkimi progami, ki bi podale slovenještajersko nemštvo res kot manjšine v posameznih seliščih, ne kot večinske otoke, kar prikazuje karta danes.

L. 1937. se pri Chmelařevi srednjeevropski študiji manjšin Jugoslovan vpraša, kdaj nam bo jugoslovanska statistika omogočila podobno specialno studijo za Jugoslavijo samo?

Franjo Baš.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru l. 1936.

Obračun o društvenem delu v letu 1936. je podal odbor na rednem letnem obnem zboru, ki se je vršil pod predsedstvom predsednika prelata dr. Fr. Kovačiča v navzočnosti 23 društvenikov dne 14. februarja 1937 v čitalnici Študijske knjižnice.

Pri otvoritvi se je predsednik spomnil prvega društvenega zborovanja 18. marca l. 1903. v Narodnem domu, podal pregledno sliko društvenega razvoja od začetka do danes in primerjal prvo društveno poslovno leto s preteklim. Po tem je z zadovoljstvom ugotovil zmage nad številnimi težkočami, ki je nanje naletelo društveno delo, in poudaril dejstvo, da je ZDM danes priznано v vrsti znanstvenih organizacij kot enakovredno, kar nazorno kažejo vabila in udeležbe na zborovanjih eminentnih znanstvenih ustanov, kakor so bile n. pr. 125letnica Joaneja v Gradcu ali 50letnica Srpske kr. akademije znanosti, na katere smo bili vabljeni in katerih se je ZDM udeležilo po svojih delegatih. Zahvalil se je za pomoč vsem društvenim dobrotnikom, pozdravil zastopnika mestne občine mariborske in lavantinskega škofijstva ter se spomnil v preteklem letu umrlih društvenikov. Poudaril je v nadaljnem potrebo po novih, mlajših delavcih in pri tem apeliral na mlajše gospode, da sodelujejo pri našem delu. Z objektivnim znanstvenim delom homo mogli sodelovati z našo javnostjo pri mnogih sodobnih vprašanjih in edino z objektivno znanostjo je mogoče dvigniti javnost nad danes mnogokje že vkoreninjene apriorizme. Za tako delo je potrebna složnost in vztrajnost; z željo po slogi in vztrajnosti v bodočem društvenem delu je zaključil svoje uvodne besede.

O tekočem delu je poročal tajnik Fr. Baš. Izven ekspedicije in uredništva ČZN je prejelo in odposlalo ZDM l. 1936. 749 dopisov, odbor se je sestal na 5 sejah, predsedstvo pa na 11. Tekoče zadeve so se reševale v smislu društvenega programa in sodobnih potreb časa, pri katerih smo morali upoštevati splošne slovenske in posebne mariborske prilike. Iz prvih vidimo, da danes izredno napreduje revialno obravnavanje zlasti zgodovinskih vprašanj iz polpretekle dobe; iz tega izhaja za ZDM naloga uravnati svoje delo v ČZN na način, da prinaša čim največ gradiva ter skrbi za čimbolj izpopolnjeno in dovršeno poročanje z referati o slovstvu. Z objavo gradiva bo prejela javnost snovi za revialno razpravljanje, s slovstvenimi poročili pa bo mogoče kritično informirati javnost o naši znanstveni in revialni produkciji. Pri izvajanju te naloge je bil velika ovira društvenemu delu pesimizem, ki obvladuje današnje mišljenje in jemlje javnosti vero v tvorno silo naših znanstvenih organizacij. Popolnoma se zavedamo težkoč, sredi katerih živimo v provincializmu z močnim rustikalnim poudarkom, zavedamo pa se prav tako, da ne smemo in ne moremo z obsojanjem naše kulturne sredine obsojati tudi samega sebe ter tako ubijati v naši javnosti vere v znanstveno delo, kar iz vsega pesimističnega razpoloženja izhaja. Ne moremo meriti naših prilik po velikih sosedi; naše delo je potrebno prilagoditi našim prilikam, v katerih je znanstveno baš radi stanja naše zgodovinske produkcije najbolj potrebna in najtežje izvedljiva organizacija čim popolnejšega kritičnega obravnavanja vsega našega zgodovinskega in narcodopisnega izražanja. Poleg nalog iz splošnih slovenskih razmer izvirajo posebne iz položaja Maribora in Podravja. V Mariboru še nimamo izgrajenih znanstvenih ustanov, temveč se šele gradijo. V težnji, da se to izvede, delamo za vselitev Študijske knjižnice, Pokrajinskega muzeja in Banovinskega arhiva v mariborski grad, ki bo omogočil izgraditev znanstvenega dela v Mariboru. Zato smo hvaležni mestni občini mariborski za njeno pripravljenost, da adaptira grad za mariborski kulturni dom. Nadaljnji faktor, ki je uravnaval naše delo, je posebni narodni in kulturni položaj Podravja in Pomurja. Stoletna politična razcepljenost te pokrajine stavi posebne naloge arhivskemu, knjižničnemu in muzejskemu delu v pogledu gradiva, ki je danes še večinoma zbrano izven Jugoslavije v nekdanjih političnih središčih.

Posebno nalogo ima nadalje zgodovinsko in etnografsko proučevanje Podravja in Pomurja v razjasnitvi in izobliki pojma kulturnih tal, ki je danes splošen, ki pa še ni niti analiziran, niti definiran. Proučitev pojmov, ki so v zvezi s tem, pripada baš nam. Pri tem apeliramo na pomoč vse naše javnosti in odločilnih javnih faktorjev, ki so naše delo spremljali s pozornostjo in naklonjenostjo, na prvem mestu kr. banska uprava Dravske banovine, da nam stoje s svojo pomočjo ob strani tudi v bodoče. Tako je odbor pod vidikom narodnih, državnih, pokrajinskih in krajevnih znanstvenih zahtev in interesov uravnaval svoje delo, v zvezi s tem pa tudi dvigal družabne stike med članstvom, vzdrževal zveze z drugimi znanstvenimi ustanovami ter jih poglobljaj, pri tem pa čuval svojo samostojnost. V prepričanju, da smo v preteklem letu izvršili dolžnosti, katere nalaga odboru društveni program, je tajnik zaključil svoje poročilo, katerega je občni zbor soglasno sprejel.

Blagajnik, upravnik N. I. Vrabl je podal nato pregled računov za poslovno leto 1936. (od 6. januarja 1936 do 19. februarja 1937). Promet je znašal 113.919,96 din, in sicer 59.491,28 din prejemkov, 54.428,68 din izdatkov in 5.062,60 din prebitka.

Najvišja postavka med prejemki so podpore v skupnem znesku 22.402.— din, žal za 13.198 din manj ko v lanskem letu. Kralj. banska uprava v Ljubljani je prispevala 9.000.— din, mestna občina mariborska 7.000.— din, denarni zavodi 4.750.— din (med njimi Posojilnica v Narodnem domu 4.000.— din, Spodnještajerska ljudska posojilnica v Mariboru 500.— din), drugi 1.652.— din.

Na članarini je bilo vplačanih 16.203.— din, 3.961,25 din več nego lani. Plačali so: 1 član za 1931, 1 član za 1932, 39 članov za 1933, 67 članov za 1934, 92 članov za 1935, 110 članov za 1936 in 11 članov za 1937. V zadnjih letih je plačalo članarino: za leto 1934 337 članov, za 1935 230 članov in za 1936 124 članov, vsled česar apelira blagajnik na članstvo, naj članarino točneje plačuje odnosno naj čim prej poravnava zaostalo članarino.

Pri prodaji stare knjižne zaloge se je dobilo 593.— din, za Maroltovo Celjsko dekanijo 125.— din.

Za tisk in vezavo Časopisa in Arhiva se je izdalo 44.878.— din, za pisateljske nagrade 5.611.— din.

Blagajnikovo poročilo je vzel občni zbor z odobravanjem na znanje. V imenu preglednikov računov je poročal direktor dr. M. Heric ter poudaril, da je revizija ugotovila v blagajniškem poslovanju vzoren red, kakor tudi pri vsem odborovem delu. Predlagal je razrešnico blagajniku in vsemu odboru s priznanjem, ki naj bo blagajniku in odboru najvišja zahvala za delo in trud. Občni zbor je predlog revizorjev soglasno sprejel.

O društveni knjižnici je poročal ravnatelj J. Glaser. Prim. poročilo o Študijski knjižnici.

O društvenem arhivu je poročal ban. arh. F. Baš. Prim. poročilo o Banovinskem arhivu.

Za tem je stavil predsednik občnemu zboru predlog odbora, da ostane društvena letna članarina tudi v bodoče din 50, kar je občni zbor soglasno sprejel.

Pri volitvah je predlagal dr. J. Tominšek, naj občni zbor potrdi dosedanjega predsednika z vzklikom »Živijo g. dr. Kovačič«, kar je občni zbor s prisrčnim odobravanjem tudi storil. Nato je prof. I. Kos predlagal naslednjo kandidatno listo: Odborniki: rav. dr. Jos. Tominšek, upravnik N. I. Vrabl, ravnatelj J. Glaser, prof. V. Novak, mag. pharm. Fr. Minařik, prof. B. Stupan, prof. J. Šedivý, prof. dr. A. Dolar, s. o. s. dr. V. Travner in ban. arh. F. Baš; namestniki: hog. prof. dr. V. Močnik, prof. S. Bunc in supl. M. Zgonik; pregledniki računov: direktor dr. M. Heric, predstojnik policije dr. Al. Trstenjak in nar. posl. dr. I. Jančič. Predlagana lista je bila soglasno izvoljena in se je na seji, ki se je vršila takoj po občnem zboru, odbor konstituiral kakor je bil dosedaj: podpredsednik dr. J. Tominšek, tajnik in arhivar F. Baš, blagajnik N. I. Vrabl, knjižničar J. Glaser.

Po volitvah se je v imenu župana mariborske mestne občine dr. A. Juvana zahvalil

društvu za delo mag. ravnatelj F. Rodošek, izročil občnemu zboru pozdrave gospoda župana ter zagotovilo, da bo mariborska mestna občina podpirala društvo, v svesti si dela, katerega vrši društvo za mesto Maribor. Pozdravil je posebej gospoda predsednika, pod čigar spretnim vodstvom ZDM tako lepo napreduje, ter želel njemu in društvu v bodočem letu mnogo uspehov. Predsednik se je zahvalil za pozdrav gospoda župana in gospoda ravnatelja z zagotovilom, da bo društvo vedno in z vsemi močmi delovalo na ugledu mesta Maribora. V imenu lavantinskega kn. šk. ordinariata in ordinarija dr. I. Tomažiča je pozdravil občni zbor msgr. I. Vreže. Vesel je, da more gledati nazaj na društveni razvoj od njegove ustanovitve pa do danes in da more čestitati društvu k izvršenemu delu, ki je obogatilo v veliki meri tudi znanje o preteklosti lavantinske cerkvene zgodovine. Predsednik se je zahvalil msgr. Vrežetu za pozdrav, ugotovil naklonjenost, katero goji knezoškof dr. I. J. Tomažič do našega društva, in zaključil ob 3/4 na 12. uro občni zbor.

Študijska knjižnica v Mariboru.

1. Statistika. Knjižnica se je v l. 1936. pomnožila (v zvezkih ozir. letnikih) za 1164 knjig (brošur), 262 časopisov, 4 muzikalije, 13 rokopisov (rkp. zbirk) in 3 fotografije. Prispevali so: SK: 900 knjig, 145 revij, 4 muzikalije in 3 rokopise; ZD: 245 knjig, 110 revij, 10 rkp. zbirk in 3 fotografije; MD: 19 knjig in 7 revij. Način pridobitve je bil naslednji:

A. Nakup. ŠK: 581 knjig, 70 revij in 4 muzikalije; ZD: 1 revija; MD: 9 knjig in 3 revije — skupaj: 590 knjig, 74 revij in 4 muzikalije. Med važnejše nakupe spadajo: Narodna enciklopedija (4 zv.; drugi izvod); Handwörterbuch des Grenz- u. Auslandsdeutschums I.; Hanffstengel G., Technisches Denken u. Schaffen; Heinroth O. u. M., Die Vögel Mitteleuropas (4 zv.; kupilo MD); Jakupc J., Dějiny literatury české II.; Jaspers K., Nietzsche; Kalchberg J. v., Die Grafen von Cilli, Cilli 1791; Klages L., Grundlegung der Wissenschaft vom Ausdruck; Kratter J., Lehrbuch der gerichtlichen Medizin (2); Leksikon Minerva; Madariaga S., Spanien; Mangoldt H., Einführung in die höhere Mathematik (3); Russel E. J., Boden u. Pflanze; Sachs-Vilatte, Dictionnaire encyclopédique français-allemand et allemand-français (4); Schmid H., Einführung in die Palaeontologie; Schmidlin J., Papstgeschichte der neuesten Zeit III.; Trávníček F., Historická mluvnice československá; Valvasor J. W., Das Erz-Herzogthum Kärnten; razen tega nadaljevanja sledečih kontinuant: Geramb V., Steirisches Trachtenbuch; Österreich-Ungarns letzter Krieg (VI.); Lexikon für Theologie u. Kirche (VIII.); Slovník naučný, dodatky (3). Slovenske knjige so se kupovale načelno vse, zato se ti nakupi posebej ne navajajo. Omenjeno pa bodi, da se je posrečilo, izpopolniti v preteklem letu precej vrzeli starejše literarne produkcije, zlasti iz dobe naše moderne.

B. Darovi. ŠK: 301 knjiga, 71 časopisov in 3 rokopisi (med temi 1 rkp. zbirka); ZD: 127 knjig, 20 revij, 10 rokopisnih zbirk in 3 fotografije; MD: 10 knjig in 1 časopis — skupaj: 438 knjig, 92 časopisov, 13 rokopisov (rkp. zbirka) in 3 fotografije. Darovali so (v oklepaju število darovanih predmetov): ban. arhivar Baš Fr. (8), prof. Benešič v Varšavi (3), učitelj Bregant H. (17 šolskih knjig), prof. Druzovič H. (12), dr. Fabrici E. (1), dr. Herič F. v Pragi (25), Horsák A. v Og. Hradištu (1: prevod Meška), ravn. Humeck D. (1), dr. Hešič F. v Zagrebu (4), Ilić M. K. v Beogradu (1), strok. učitelj Jakac A. (22), ravn. Kadunec F. (2), poslovodja Kanič I. (1), Ketiš A. (1), prelat dr. Kovačič F. (15 in zbirka uradnih razglasov iz l. 1848.), ravn. dr. Kovačič M. v Ptujju (2), nastavnica mešč. šole Levstik J. (2), dr. Lukman F. K. v Ljubljani (1), bančni uradnik Maležič J. (1), mr. ph. Minařik F. (7), ing. Mohorčič H. (1), Mravljak J. v Vuzenici (4), stolni vikar Munda V. (1), prof. Orožen J. v Celju (1), ga. Peitler v Št. Lovrencu (2), dr. Pivec-Stelč M. v Ljubljani (1), inspektor dr. Poljanec L. (1), dvorni nadsvetnik dr. Primožič A. v Zagrebu (169 pisem [pisali so jih darovalcu: 13 pisa-

telj Koder, 2 Fr. Levec, 1 Pavlina Pakjova, 2 Vida Pakjova, 82 nadškof Sedej, 1 njegov nečak Ciril Sedej, 56 pesnik Stritar, 1 prof. dr. Štrekelj, 11 politik Šuklje], 3 rokopisi na brezovi skorji [Stritarjevi], 3 fotografije [Stritar, Šuklje]), dr. Režek A. v Zagrebu (2 ponatisa), † dr. Reiser O. na Pekrah (2: Ornis Balcanica, II. in IV. zv.), župnik Soklič J. v Slovenjgradcu (1), ing. Sotošek S. (1), novinar Spindler V. (1), dr. Strmšek P. v Celju (4), dr. Sušnik F. (1 rokopis: Meškov), župnik Šegula F. S. (3), ravn. dr. Šlebinger J. v Ljubljani (1), uradnik Tanc A. (3 knjige in 1 Staretovo pismo Tavčarju), ravn. dr. Tominšek J. (6), dr. Travner V. (3), Turković M. na Sušaku (5), upravnik Vrabl N. (45), kaplan Zelko I. v Dobrovniku (1), dr. Zmavc I. v Pragi (31 pisem: 30 Aškerčevih, 1 Zmavčev koncept); nadalje sledeče institucije: Deželna biblioteka v Gradcu (3), Društvo jugosl. akademikov (1), Družba sv. Mohorja v Celju (27), Državna biblioteka v Ljubljani (5), Francoski konzulat v Ljubljani (2), Goriška Matica v Gorici (7), Kmetijska poskusna in kontrolna postaja (5), Ljudska tiskarna (8), Mariborska tiskarna (4), mestno poglavarstvo (13), Masarykova akademie v Pragi (18), Narodna skupščina v Beogradu (23), Opšta drž. statistika v Beogradu (11), Podravska tiskarna (5), Prirodoslovno društvo v Ljubljani (49), Prva žebeljarska in železoobrtna zadruga v Kropi in Kamni gorici (1), Prostovoljna gasilska četa (1), ravnateljstvo 2. drž. deklishe mešč. šole (1), ravn. drž. klas. gimnazije (1), ravn. drž. real. gimnazije (1), ravn. drž. trg. akademije (1), ravn. drž. učiteljske šole (1), ravn. drž. mešč. šole v Šoštanju (1), ravn. drž. real. gimnazije v M. Soboti (4), ravn. pošte v Ljubljani (1), rektorat univerze v Ljubljani (18 disertacij), Ruska Matica v Ljubljani (1), Senat v Beogradu (2), Tiskarna Sax (2), Tiskarna sv. Cirila (33), Univ. biblioteka v Gradcu (8), Znanstveno društvo v Ljubljani (2), razen tega uprave 53 časopisov, med njimi na novo: Slovenski dom, Luč, Naša misel, Delavski obzornik, Stara pravda in Zbor v Ljubljani, Neodvisnost v Mariboru, Otadžbina v Beogradu. Omenjeno bodi v tej zvezi še, da je g. župnik F. S. Šegula izjavil, naj se vsa Stritarjeva pisma, ki jih ima on, po njegovi smrti shranijo v Štud. knjižnici. Hrani pa pisma še sam.

C. Z a m e n a. ŠK: 16 knjig in 2 reviji; ZD: 98 knjig in 89 revij; MD: 3 revije — skupaj 114 knjig in 94 revij.

Č. D o l ž n o s t n i i n r e c e n z i j s k i i z v o d i. ŠK: 2 knjigi in 2 reviji; ZD: 20 knjig — skupaj 22 knjig in 2 reviji.

I z p o s o j e v a l c e v j e štela knjižnica 871, med temi 319 v l. 1936. na novo vpisanih; izposodila je 16.681 knjig, 6.945 (42%) slovenskih, 8.663 (52%) nemških, 720 (4%) srbsko-hrvatskih, 228 francoskih in 125 drugih. Med novo vpisanimi izposojevalci, ozir. izposojevalkami (v oklepaju) je bilo dijakov z real. gimnazije 72 (26), s klas. gimnazije 49 (7), z mešč. šol 14 (3), z učiteljišča 8 (3), s trgovske akademije 8 (5), z drugih šol 7 (5), raznih abiturientov 6 (3), visokošolcev 20 (2) — vsega dijaštva torej 184 (54), t. j. 52%; od ostalih je bilo uradnikov (in njihovih soprog) 32 (11), učiteljev in učiteljic 13 (5), zasebnic 10, častnikov (soprog) 7 (2), obrtnikov 7 (2), profesorjev (soprog) 7 (2), delavcev 6 (2), igralcev 5, inženjerjev 5, sodnikov 5, ravnatelj (soprog) 4 (1), tehnični uslužbenci 4, trgovski uslužbenci (uslužbenke) 4 (1), zdravniki 4, trgovci (soprog) 3 (2), železničarji 3, godbenika 2, odvetnika 2, soprogi industrijecev 2, po eden carinik, novinar, paznik in tiskarnar ter po ena laborantka, natakarka, otroška vrtnarica, posestnica, soproga lekarnarja ter soproga fotografa — razen dijaštva skupaj 135 (46) oseb. — Č i t a l n i c a j e bila odprta 231 dni, obiskalo jo je 5918 oseb; povprečno število dnevniških obiskovalcev je znašalo v januarju 33, v februarju 35, v marcu 31, v aprilu 21, v maju 21, v juniju 11, v septembru 15, v oktobru 24, v novembru 29, v decembru 32.

V e z a n i h j e bilo 810 knjig in časopisov.

2. P r e j e m k i i n i z d a t k i. A. Od mestne občine je prejela knjižnica din 50.000.— dotacije. Od tega se je izdalo za nakup knjig in časopisov din 40.849,25, za vezavo din 7.822.—, za pisarno in razen drobiž din 1.328,75. — Prejemki knjižnice same so znašali

din 16.701.—, in sicer din 16.310.— izposojnina, din 391.— pristojbina za čitalnične izkaznice. Izdalo se je od tega din 12.621.— za knjige, din 976.— za vezavo, din 2.856.75 za pisarno in opremo, skupaj din 16.453.75. Razlika v znesku din 247.25 odgovarja gotovini, ki je bila 20. marca t. l. ukradena iz blagajne.

3. Razno. Osebjem: Posle sluge je od 1. januarja do julija 1936 opravljal Vladimir Macarol; ko pa je ta nato bil prideljen drugam, je na njegovo mesto prišel začasno zopet prejšnji sluga Anton Slavič, dočim se je definitivna ureditev tega vprašanja odložila do nastopa novega proračunskega leta. Za čiščenje prostorov je 1. junija 1936 bila najeta posebna strežnica. — Razstave: V čitalnici sta bili prirejeni dve razstavi, od 7. do 14. marca Stritarjeva (za stoletnico rojstva), od 25. novembra do 5. decembra Gregorčičeva (za tridesetletnico smrti). Razen tega je ŠK sodelovala tudi pri razstavi, ki je bila prirejena o priliki Slomšekove proslave v juniju 1936 v pritlični kazinski dvorani.

Banovinski arhiv v Mariboru l. 1936.

V l. 1936. je BAM v odrejenem mu teritoriju zbiral, urejeval in čuval arhivsko gradivo, kakor določa to njegov delovni program.

Nivelizacija kulture, ki je za današnjo dobo značilna, je postavila zahtevo, da zbere BAM čim največ gradiva o sodobnem ljudskem življenju, kolikor še temelji na tradiciji. V to svrhu je organiziral po Podravju in Pomurju zaupnike, ki vsak v svojem krajevnem okolišu posnemajo ljudsko življenje ter posnetke oddajajo BAM v dveh izvodih, ki se kot železni in izposojevalni izvod vključita zadevni arhivski skupini. Na ta način je zbral nad 300 posnetkov iz Dravske doline, Dravskega polja, Slovenskih goric in Prekmurja ter se topografska arhivska zbirka bliža danes številu 1000. Pri tej priliki se obrača BAM do vseh, ki se zanimajo za naše narodno, duševno in materialno življenje, da stopijo v krog sotrudnikov BAM, kateri honorira posnetek v dveh izvodih po din 20. S sodobnim gradivom se je izpopolnjevala zbirka volilnih lepakov in letakov za časa občinskih volitev, zbirka korespondence, za katero je daroval univ. prof. dr. F. Lukman zapuščini J. Sketa in H. Schreinerja, H. Družovič pa B. Fišerja, in kulturnozgodovinska skupina, kjer so z večjimi in manjšimi darili arhivalij iz sedanje in polpretekle dobe pomagali F. Kovačič, N. I. Vrabl, J. Glonar, I. Robnik, L. Mlaker, M. Kranjc, I. Vesenjok, J. Otorepec, P. Strmšek, J. Loos, J. Mravljak, F. Schneider, J. Juranovič, J. Glaser, R. Nerat, Slomšekova družina in Kr. banska uprava Dravske banovine. Obljubljeni sta nam zapuščini dr. K. Kodermana in A. Hrena, s pomočjo sreskega načelnika v Dravogradu g. Milača pa je BAM omogočen prevzem trških arhivov v Marenbergu, na Muti in v Guštanju, kar bomo izvršili v bodočem poslovnem letu. Med zbiranje in urejevanje arhivalij spada tudi na novo začeta bibliografija gradiva za narodno zgodovino Slov. Štajerskega, gradiva, ki se nahaja zlasti po raznem časopisju, domačem in tujem, in od katerega nam je dostopen samo del, nahajajoč se v mariborski študijski knjižnici. Z začetno bibliografijo bo v bodočnosti preko BAM dana možnost smotrne orientacije v tem dosedaj še nedoločnem gradivu in bo za to gradivo ustvarjen pregled.

Urediti je mogel BAM samo prevzete arhivalije in posnetke; zaostal pa je v nadaljevanju prejšnjega dela in to radi nove zaposlenosti, povzročene s predpripravami za definitivne arhivske prostore skupno z muzejem in knjižnico v mariborskem gradu. Ker je to za bodočnost BAM življenjsko vprašanje, je posvečal temu največjo pozornost, četudi na račun urejevanja.

V svrhu čuvanja arhivskega gradiva po našem podeželju je bilo mogoče po naklonjenosti Kr. banske uprave Dravske banovine in posebej podbana g. dr. S. Majcena pregledati krajevne arhive v Dravski dolini in na zahodnem Dravskem polju. Pri tem so bile ugotov-

ljene težave in nevarnosti, ki so se za naše krajevne arhive povečale s komasacijo in pregrupacijo občin, ko so se arhivi združili in strnili kot mrtev papirni material. To je toliko težje tam, kjer so krajevni arhivi, zlasti starejše arhivalije, nameščeni po prostorih, ki za drugo uporabo radi vlage, padavin in podobnega niso porabni in kjer so arhivalije radi tega in radi pomanjkanja zapore izročene postopnemu propadanju. Pregled teh krajevnih arhivov je pokazal tudi, da so v dobi prevrata bili deloma uničeni arhivi mnogih naših občin in okrajnih zastopov, kar je škoda za krajevno zgodovino pred- in medvojne dobe. Prav tako je eminentne važnosti vprašanje naših starejših zemljiških knjig, ki za praktično uporabo sodišč ne pridejo več v poštev in ki so deloma tudi shranjene v neprimernih prostorih, ki njih ohranitev ogrožajo. Prezem teh zemljiških knjig je otežkočen s tem, ker so v kompetenci ministrstva pravde, političnoupравни pa v kompetenci Kr. banske uprave Dravske banovine. Vendar pa moramo že danes misliti na to, da pridejo starejše knjige, ta za našo zgodovino tako bogati vir, v varstvo arhivov, za kar nam je dala vzgled Avstrija na Štajerskem. Sodišča smo prosili, da nas obveste o nameravane škartiranju sodnih aktov. Odzvalo se je tej prošnji sresko sodišče v Ptuj, odkoder smo prevzeli vrsto za socialno zgodovino polpretekle dobe pomembnih aktov. Vsa ta s čuvanjem našega arhivskega gradiva zvezana vprašanja bo BAM še v bodoče študiral na podlagi novih ugotovitev, nato pa bo poizkusil v sodelovanju s sorodnimi institucijami predlagati konkretno rešitev. Svojevrstno je vprašanje arhivskega gradiva, ki se nahaja v avstrijskih arhivih, ki se ni premaknilo z mrtve točke. Imamo vrsto primerov (Maribor, Ptuj, Lemberg, Sv. Jurij pri Celju itd.), kjer so naši kraji oddali svoje arhive v Gradec s pridržkom lastninske pravice. Vrnitev teh pa ni danes odvisna od nas, temveč v zvezi z arhivskimi konvencijami od naših osrednjih znanstvenih, političnih in diplomatskih ustanov. Naš cilj more zaenkrat biti le, da si zavarujemo možnost uporabljanja za zgodovinski študij Slov. Štajerskega potrebnih arhivalij, pri čemer nam gre Gradec tovariško na roko. Potrebno pa je, da se to izposojanje arhivalij tudi pravno uredi, dokler ne bodo naše osrednje znanstvene ustanove stavile našim političnim in diplomatskim oblastvom konkretnih predlogov za izvršitev arhivskih konvencij in dokler se ti predlogi tudi dejansko ne izvedejo. Po svojem pokrajinskem položaju je BAM na tem na eni strani najvitalneje zainteresiran, na drugi strani pa mu radi pomanjkanja eksekutivnih možnosti mora biti pred očmi realna nujnost, da so nam potrebne arhivalije praktično na razpolago. Tudi to vprašanje še zahteva študija.

Naraščanje dela v BAM radi njegove povezanosti z mariborskim pokrajinskim muzejem kaže, da je že danes ena sama delovna moč nezadostna. To vprašanje pa se bo moglo rešiti šele v zvezi z novimi arhivskimi prostori. In če je danes radi definitivnih prostorov za mariborske znanstvene ustanove v ospredju pozornosti pokrajinski muzej, bo s predvideno vselitvijo v mariborski grad ustvarjena možnost, da mu po svoji funkciji in delu postane enakovreden BAM. Ozka povezanost obeh pa sledi iz delne identičnosti delovnih teritorijev ter iz vzporednega zlasti kulturnozgodovinskega dela.

V najožji strnjnosti z BAM so delovali tudi v preteklem poslovnem letu Muzejsko društvo in Zgodovinsko društvo v Mariboru ter študijska knjižnica. Kr. banska uprava Dravske banovine pa je omogočila BAM delo in razvoj s proračunsko dotacijo din 15.000. — Vsem, katerim je bil BAM v preteklem letu pri srcu, iskrena hvala!

1. Zgornji del zgodnjerskega oltarja.

2. Del napisa: [E]renia.

3. Del nagrobnega spomenika. 4. Del napisnega polja;
...l...n...vei..

7. Vrhnji del nagrobnega spomenika.

6. Grobnji napis aktuarija.

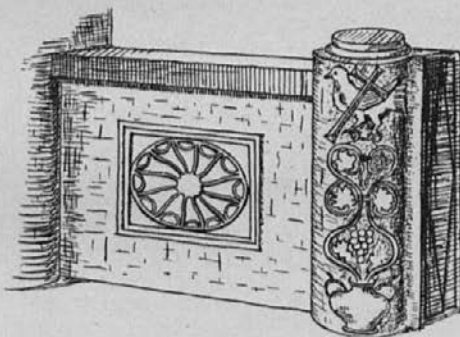

8. Del sarkofaga z reliefom morskega polčloveka.

9. Del pilastra z akantovo vejico.

16. Levo: steber okrašen s trsom, golobom in križem; desno: rekonstrukcija korne pregraje s stebrom.

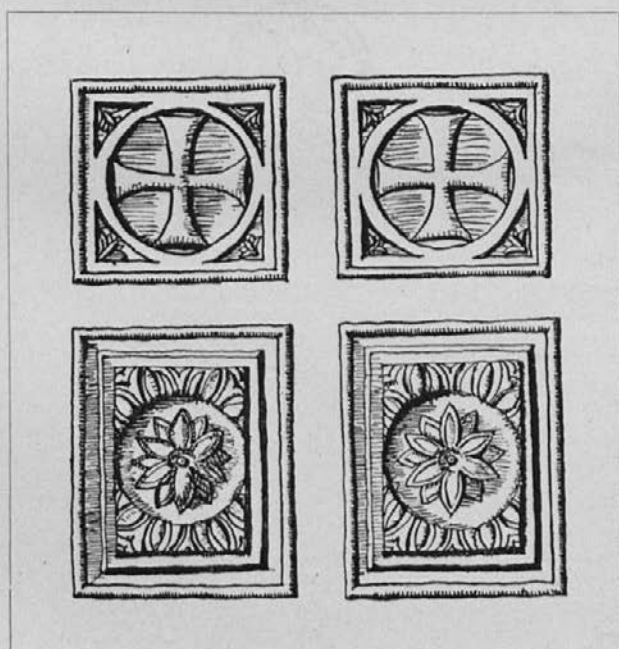

17 a. Del korne pregraje; sprednja stran z delnimi polkrogi.

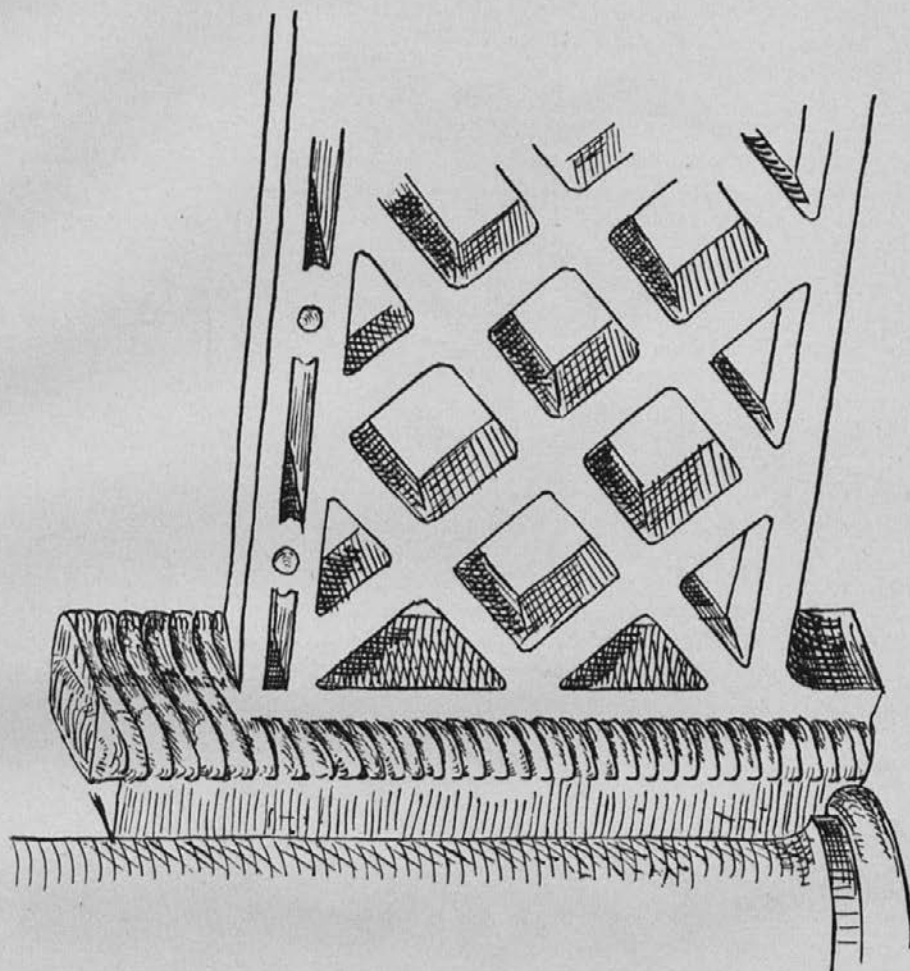
17 b. Del korne pregraje; zadnja stran z rozeto.

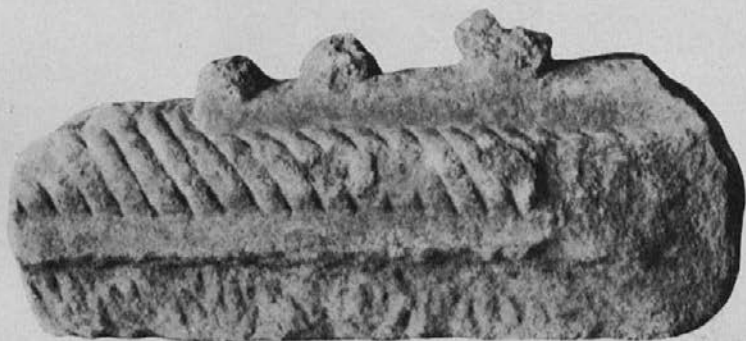
Rekonstrukcija rozete 17 b in križev nad njenim okvirjem. — Risal inž. K. Rieder.

19 b. Rekonstrukcija balustrade. — Risal inž. K. Rieder.

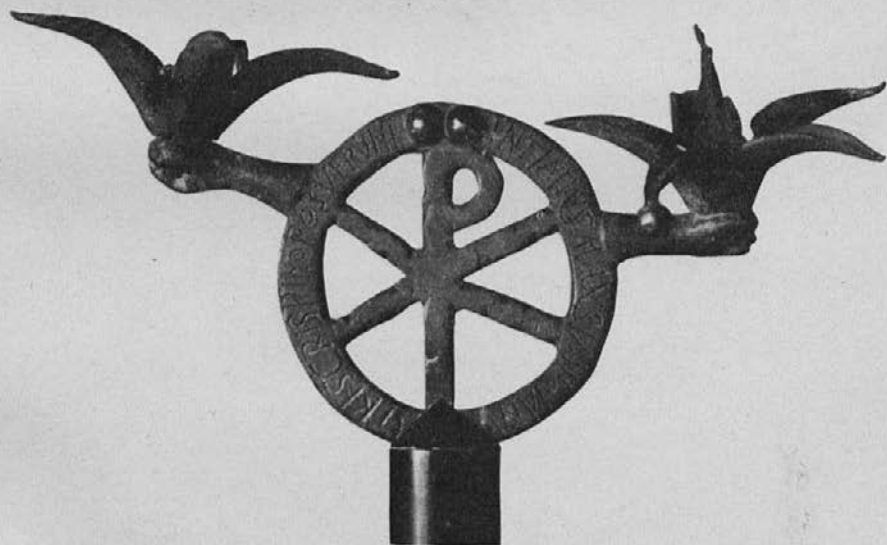

19 a. Del balustrade.

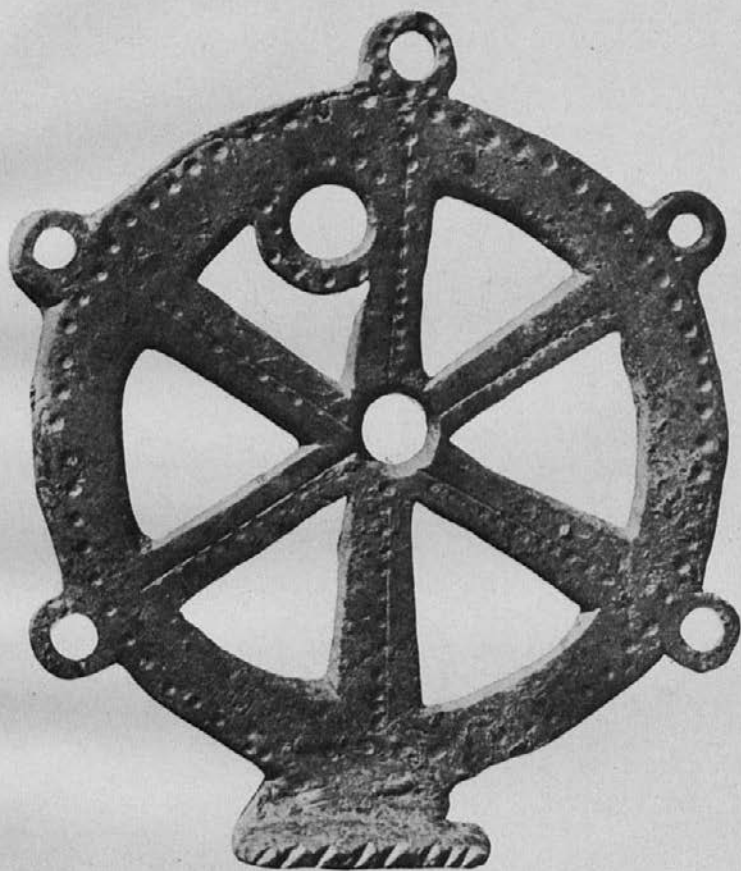
24. Rogoznica. Pusiņijev svečnik.

25. Rogoznica. Intimijev svečnik.

K 24, 25. Bronasti kristogram iz Emone.

20. Teodozijski kapitel.

21. Listnat kapitel.

26 a. Steber korne pregraje.

26 b. Steber korne pregraje.

27. Okov z Dionizovo glavo.

28. Sklep usnjatega pasu.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

Od 1. novembra 1936 do 15. decembra 1937.

- Kr. Srpska akademija, Beograd: Posebna izdanja. 115. Georgijević K., Srpskohrvatska narodna pesma u poljskoj književnosti. 1936. — Srpski etnografski zbornik. XII. 1909.
- Deutsch-ausländischer Buchtausch, Berlin: Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus... 58. Wien u. Leipzig 1937. — Roth S. L., Gesammelte Schriften. V. Hermannstadt 1937.
- Istorisko društvo, Novi Sad: Glasnik Istoriskog društva. IX, 4; X, 1—4. 1936—1937. — Posebna izdanja. 5. Kirilović D., Srpski narodni sabori. 1937.
- Skopsko naučno društvo, Skoplje: Glasnik Skopskog nauč. društva. XV—XVI. 1936. — Zbornik za istoriju Južne Srbije i susednih oblasti. I. 1936.
- Znanstveno društvo za humanistične vede, Ljubljana: Razprave. 12. Ocvirk A., Teorija primerjalne literarne zgodovine. 1936. 15. Nahtigal R., Starocerkvenoslovske študije. 1936.
- Družba sv. Mohorja, Celje: Cvetje iz domačih in tujih logov. 11. Cigler J., Sreča v nesreči. 1936. — Mohorjeva knjižnica. 67. Petelin S.-Krošl A., Pregled občne zgodovine. 4. snop. 1936. 89. Grčar J., Deviška zemlja v krvi. 1936. 90. Möderndorfer V., Koroške narodne pripovedke. I. 1937. 93. Stelè F., Cerkveno slikarstvo med Slovenci. 1937. — Mal J., Zgodovina slovenskega naroda. 14. snop. 1936.
- Geschichtsverein für Kärnten, Klagenfurt: Archiv für vaterländische Geschichte u. Topographie. 24.—25. Festgabe für Dr. Martin Wutte. 1936. — Carinthia I. 126, 1—2. 1936. — Register der Aufsätze der Jahrgänge 101—125. 1936.
- Instytut Zachodnio-słowiański, Poznań: Archiwum etnograficzne. 2. Pietruszyńska J., Dudy wielkopolskie. 1936. 4. Bossowski J. J., Sądy Boże na Pomorzu. 1937. — Slavia occidentalis. 15. 1936.
- Römisch-germanische Kommission, Frankfurt a. M.: 24./25. Bericht der Röm.-germ. Kommission. Berlin 1937. — Germania. XX, 4; XXI, 1—4. Berlin 1936—1937.
- Slovenska matica, Ljubljana: Kant I., Dve razpravi. 1937. — Krefc B., Velika puntarija. 1937. — Prevodi iz svetovne književnosti. 21. Cervantes M. de, Bistroumni plemič don Kihot iz Manče. 4. knj. 1937. — Seliškar T., Pesmi pričakovanja. 1937.
- Etnografski muzej, Beograd: Glasnik Etnografskog muzeja. XI. 1936. — Posebna izdanja. 6. Prilozi proučavanju naše narodne keramike. 1936.
- Etnografski muzej, Zagreb: Franić I. T., Reorganizovani Etnografski muzej u Zagrebu. Beograd 1936. — Vjesnik Etnografskog muzeja. I—III. Beograd (Zagreb) 1935—1937. — Posebna izdanja. I. Franić I. T., Hrvatsko Primorje. I. 1937.
- Naukove tovaristvo imeni Ševčenko, Lviv: Praci geografičnoj komisii. I. 1935.
- Polskie towarzystwo historyczne, Lwów: Kwartalnik historyczny. L, 1—4; LI, 1—2. 1936—1937. — Wiadomości historyczno-dydaktyczne. IV, 1—4; V, 1—2. 1936—1937.
- Poznański towarzystwo przyjaciół nauk, Poznań: Łuczakówna H., Wiktor Heltman. 1935. — Prace Komisji Historycznej. I, 1—4; II, 1—5; III, 1—2; IV, V; VI; VIII, 5; IX, 1. 1921—1936. — Sprawozdania Poznań. Towarzystwa... IX. 1935.
- Towarzystwo przyjaciół nauk na Śląsku, Katowice: Fontes. II. Musiol L., Staropolskie teksty. 1936. — Roczniki. V. 1936.
- Slovanský ústav, Praha: Carpatia. I. a. 1936.
- Historischer Verein für Steiermark, Graz: Beiträge zur Erforschung steir. Geschichtsquellen. 43. Lang A., Die Salzburger Lehen in Steiermark bis 1520. 1937. — Zeitschrift des Histor. Vereines... 30. 1936.
- Archaeologiai értesítő. XLVIII—XLIX. Budapest 1936. — Archivum Europae Centro-orientalis. II, 1—4; III, 1—3. Budapest 1936—1937. — Atti dell' Accademia scientifica Veneto-Trentino-Istria. Ser. III, vol. XXV. Padova 1935. — Barlé J., Prinosi slovenskim nazivima bilja. Zagreb 1937. — Bratislava. X, 3—5. Bratislava 1936. — Čas. XXXI, 1—10; XXXII, 1—2. Ljubljana 1936—1937. — Časopis československých knihovníků. XV, 3—6; XVI, 1—2. Praha 1936—1937. — Časopis Matice Moravské. LX, 1—4; LXI, 1—2. V Brně 1936—1937. — Časo-

pis Národního musea. CX. V Praze 1936. — Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. L. Olomouc 1937. — Český časopis historický. XLII, 3—4; XLIII, 1—2. Praha 1936—1937. — Jugoslovenski istoriski časopis. II, 1—4. Beograd 1936. — Dolgozatok. XII, 1—2. Szeged 1936. — Dom in svet. Nova knjiga. IV, 7—10; V, 1—2. Ljubljana 1936—1937. — Društvo sv. Save. 47. Spomenica 1886—1936. Beograd 1936. — Centralnaja Evropa. IX, 5—6; X, 1—5. Praga 1936—1937. — Südostdeutsche Forschungen. II. München 1937. — Fundberichte aus Österreich. II, 3. Wien 1937. — Gajret. XVII, 10—12; XVIII, 1—14. Sarajevo 1936—1937. — Glasnik heraldike. I, 1—3. Zagreb 1937. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. XVII; XVIII, 1—2. Ljubljana 1936—1937. — Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. XLVIII, 1—2. Sarajevo 1936. — Chmelář J., Les minorités nationales en Europe centrale. Prague 1937. — Bonner Jahrbücher. 140—141. 2. T. Darmstadt 1937. — Prekmurska knjižnica. I. Zelko I., Mikloš Küzmič. Novak V., Franc Ivanóczy. Sobota 1937. — Kranjec S., Med Napoleonom in Leninom. Ljubljana 1937. — Kronika slovenskih mest. III, 3—4. Ljubljana 1936. — Letopis Matice Srpske. 344—346. Novi Sad 1935—1936. — Ljubljanski škofijski list. LXXIII, 10; LXXIV, 1—10. Ljubljana 1936—1937. — Lončar D., Dr. Janko Serbec. Ljubljana 1937. — Lud. Serja II, tom XII, 1—4. Lwów 1933. — Matica rada. I, 1—5. Beograd 1937. — Mentor. XXIV, 3—10; XXV, 1—4. Ljubljana 1936—1937. — Misel in delo. II, 6—12; III, 1—11. Ljubljana 1936—1937. — Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde. LXXVI; LXXVII. Salzburg 1936—1937. — Napredak. XI, 11—12; XII, 1—11. Sarajevo 1936—1937. — Novitates Musei Sarajevoensis. 13. Sergejevskij D., Aquae S... bei Sarajevo. Sarajevo 1936. — Numismatika. II—IV. Zagreb 1936. — Pavičević M. M., Crnogorski humor i šala. Zagreb 1934. — Pavičević M. M., Narodne pikanterije iz Jugoslavije. [Zagreb 1937.] — Orientalia christiana periodica. I—II. Roma 1935—1936. — Popotnik. LVIII, 3—10; LIX, 1—2. Ljubljana 1936—1937. — Slovenski pravnik. L, 11—12; LI, 1—12. Ljubljana 1936—1937. — Južni pregled. X, 10—12; XI, 1—11. Skoplje 1936—1937. — Strani pregled. VI, 1—4. Beograd 1935. — Umetnički pregled. I, 1—2. Beograd 1937. — Slovanský přehled. XXVIII, 8—10; XXIX, 1—9. Praha 1936—1937. — Prijatelj L., Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857. V Ljubljani 1937. — Prilozi proučavanju narodne poezije. III, 2; IV, 1. Beograd 1936—1937. — Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. XVI, 2; XVII, 1. Beograd 1936—1937. — Sokolska prosveta. VI, 1—10. Beograd 1936. — Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani. Ljubljana 1937. — Nova revija. XV, 5—6; XVI, 1—5. Makarska 1936—1937. — Československo-jihoslovenská revue. VI, 6—10; VII, 1—6. Praha 1936—1937. — Revue des études slaves. XVI, 1—4. Paris 1936. — Rozprawy historyczne. XVI. Warszawa 1936. — Ruch słowiański. S. II. R. I, 1—3; II, 1—10. Lwów 1936—1937. — Sborník Matice Slovenskej. XIV, 2—4. Turč. Sv. Martin 1936. — Slavia. XIV, 1—4. Praga 1936—1937. — Slovo. 1—3. Lviv 1936—1937. — Sodobnost. IV, 10—12; V, 1—10. Ljubljana 1936—1937. — Spomenica varaždinske gimnazije. 1636—1936. Varaždin 1937. — Narodna starina. 33. Zagreb 1937. — Starinar. III. ser. X—XI; XII. Beograd 1936—1937. — Stelē F., Monumenta artis slovenicae. II, 1—6. Ljubljana 1937. — Stimmen aus dem Südosten. I, 1—2. München 1937. — Sudeta. XII, 2, 4; XIII, 1—4. Reichenberg 1936—1937. — Slovenski učitelj. XXXVII, 11—12; XXXVIII, 1—12. Ljubljana 1936—1937. — Vasi zemle. III, 5—6; IV, 1—6. Sombathely 1936—1937. — Vatovec F., 140 let slovenske žurnalistike. Maribor 1937. — Bogoslovni vestnik. XVI, 4; XVII, 1—3. Ljubljana 1936—1937. — Geografski vestnik. XII—XIII. Ljubljana 1937. — Narodopisný věstník československý. XXVII—XXVIII. Praha 1934—1936. — Planinski vestnik. XXXVI, 10—12; XXXVII, 1—11. Ljubljana 1936—1937. — Ribiško-lovski vestnik. III, 11—12; IV, 1—10. Ljubljana 1936—1937. — Zdravniški vestnik. VIII, 8—12; IX, 3—9. Ljubljana 1936—1937. — Franjevački vijesnik. XLIII, 11—12; XLIV, 1—12. Beograd 1936—1937. — Vjesnik Hrv. arheološkoga društva. XVI. Zagreb 1935. — Vjesnik kr. drž. arhiva u Zagrebu. VII. Zagreb 1937. — Vrela i prinosa. VI; VII. Sarajevo 1936—1937. — Wydawnictwa Muzeum Śląskiego w Katowicach. Dział I. Tom VI. Malicki L., Zarys kultury materjalnej górali śląskich. Katowice 1936. — Zapisi. XVI, 6. Cetinje 1936. — Zbornik za umetnostno zgodovino. XIII. Ljubljana 1936. — Wiener Zeitschrift für Volkskunde. XLI, 5—6; XLII, 1—6. Wien 1936—1937. — Numismatičké zprávy. 14; IV, 1—5. Praha 1936—1937. — Ljubljanski zvon. LVI, 11—12; LVII, 1—10. Ljubljana 1936—1937. — Žena in dom. VII, 11—12; VIII, 1—12. Ljubljana 1936—1937.